

Vilniaus universitetas

Komunikacijos fakultetas
Informacijos ir komunikacijos katedra

Mariana Sueldo,

Tarptautinės komunikacijos magistrantūros studijų programos II kurso studentė

DIPLOMATINIO PROTOKOLO KAITA IR JAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

MAGISTRINIS DARBAS

Vadovas doc. dr. B. Grebliauskienė

Vilnius, 2008

MAGISTRO DARBO LYDRAŠTIS

Mariana Sueldo

(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

Diplomatinio protokolo kaita ir ją itakojantys veiksniai

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Diplomatic Protocol Development and its Most Influential Factors

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro / magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudoti kitose aukštosiose mokyklose.

(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas

Bakalauro / magistro baigiamąjį darbą ginti _____ leidžiu _____

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

2008 05 07 _____

(data) (magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo instituto / katedros, kuruojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Bakalauro / magistro baigiamasis darbas įregistruotas

Informacijos ir komunikacijos katedroje

(instituto / katedros, kuruojančios studijų programą, pavadinimas)

(data) (instituto / katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto / katedros, kuruojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu _____ Dr. Egidijų Vareikį _____

(recenzento vardas, pavardė)

(data) (instituto / katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau. _____

(data) (recenzento parašas)

REFERATO LAPAS

SUELDO, MARIANA

Autoriaus ženklas: 327/Su- 23

Diplomatinio protokolo kaita ir jai įtaką darantys veiksniai

Magistro baigiamasis darbas

Sueldo, Mariana; Mokslinis vadovas Grebliauskienė, Beata; Vilniaus universitetas.

Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2008. – 72 p.– Mašindr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 66-72 (63 pavad.).

Raktiniai žodžiai: *diplomatinis protokolas; diplomatinio protokolo kaita; diplomatinio protokolo raida; ceremonialas; apeigos; ritualas; simbolis; diplomatas; pasiuntinys; revoliucija; diplomatija; masinė komunikacija; tarptautinė komunikacija; politinė komunikacija; komunikacinis žaidimas; politinis žaidimas; viešoji nuomonė; žiniasklaida; tarptautiniai santykiai; etiketo taisyklės.*

Santrauka

Diplomatinio protokolo kaita kaip veidrodis atspindi visus visuomenės gyvenimo pokyčius. Didelę įtaką diplomatiniam protokolui turėjo revoliucinės idėjos, reikalavusios keisti visa ką, įskaitant diplomatų, kaip valstybių atstovų, tarpusavio bendravimą. Lygybės siekis ir aristokratiškų manierų atmetimas buvo pirmasis bandymas radikaliai keisti diplomatinį protokolą. Tačiau šis bandymas nebuvo iki galo sėkmingas. Iš pagrindų pakeistus tarpusavio bendravimo taisykles, vėliau vėl buvo bandoma sugrįžti prie anksčiau nusistovėjusių normų. Vis dėl to liko naujovių. Nuo XX amžiaus pradžios iki mūsų dienų dėl sparčiai tobulėjančių logistikos ir telekomunikacijos technologijų, į diplomatinio protokolo erdvę patenka vis daugiau ir naujų veikėjų. Komunikacija darosi intensyvesnė, tai savo ruožtu sąlygoja tarptautinio bendravimo taisyklių paprastėjimą. Intensyvus technologijų vystymas padarė žiniasklaidą aktyvia diplomatinės komunikacijos tarpininke, tarnaujančia ne tik kaip komunikacinio pranešimo kanalas, bet ir kaip pranešimo interpretuotoja.

Diplomatinio protokolo erdvės plėtimasis įtraukia diplomatinės komunikacijos dalyvius į praktiškai nepertraukiamą komunikacijos procesą, kuris tampa kasdienybe. Šis tapsmas vėlgi sąlygoja protokolo taisyklių paprastėjimą ir bendravimo betarpiškumo didėjimą.

Diplomatinis protokolas, nors ceremonijų ir ritualų bei diplomatų tarpasmeninis bendravimas supaprastėjo, vis dėlto yra būtina tarptautinės komunikacijos priemonė, kuria naudojasi ne tik profesionalūs diplomatai ir politikai, bet ir verslininkai bei eiliniai piliečiai.

Taisyklės vis dar egzistuoja, tačiau ekonomiškai stiprių valstybių vadovai tampa jų redaktoriais, nes jų elgesys vadovaujantis taisyklėmis ar jas pažeidžiant tampa pavyzdžiu kitiems ir naujovių pradžia.

TURINYS

ĮVADAS	p. 2-3
1. DIPLOMATINIS PROTOKOLAS. ĮVAIRIŲ DISCIPLINŲ TYRIMO OBJEKTAS	
1.1. Tarpdalykinis požiūris į diplomatinį protokolą	p. 4-6
1.2. Diplomatinijos menas	p. 6-8
1.3. Diplomatinijos veikėjai kaip <i>Homo Ludens</i>	p. 8–13
2. DIPLOMATINIO PROTOKOLO KELIAS NUO KARALIŲ RŪMŲ IKI RESPUBLIKOS GATVIŲ	
2.1. Europos – ypač Prancūzijos – ritualų ir apeigų diplomatinis protokolas.	p. 14-18
2.2. Prancūzijos revoliucijos pasekmės modernaus diplomatinio protokolo formavimuisi.	p.18-27
2.3. 1815 metų Vienos kongreso ir Europos koncerto reikšmė diplomatinio protokolo kaitai	p.28-33
3. DIPLOMATINIS PROTOKOLAS KAIP POLITINĖS KOMUNIKACIJOS ŽAIDIMAS	
3.1 Postmodernizmo pasauliniai pokyčiai ir jų įtaką diplomatinijai	p.34-41
3.2 Diplomatinio protokolo žaidimo kūrybiškas taisyklių (nesi)laikymas arba naujos taisyklės taisyklėms laužyti	p. 41-43
3.3 Viešosios diplomatinijos veikėjai ir jų indėlis į diplomatinio protokolo dinamiką.	p. 43-64
IŠVADOS	p. 65-66
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	p. 67
LITERATŪROS SĄRAŠAS	p. 68-72

IVADAS

Temos aktualumas. Ankstesniuose moksliniuose darbuose diplomatinio protokolo kaitos tema nagrinėta istorinė protokolo raida ir diplomatijos kaip mokslo ir kaip profesijos susiformavimas. Šiuo darbu stengiamasi kreipti dėmesį į tai, kaip kito diplomatinis protokolas, kodėl apskritai tebeegzistuoja diplomatinio protokolo ritualai ir apeigos, kodėl jie atsirado, kito ir kinta.

Tyrimo objektas. Literatūros apie politinę istoriją ir tarptautinių santykių raidą yra gausu, tačiau beveik nėra diplomatinio protokolo kaitos ir veiksnių, dariusių jai įtaką iki pat mūsų dienų, tyrimų. Todėl šio darbo autorė nagrinėdama temą rėmėsi skirtingų disciplinų literatūra diplomatijos tematika.

Magistrinio darbo įžanginėje dalyje apžvelgiamos socialinės-ekonominės ir geopolitinės aplinkybės, nulėmusios ryškiausius diplomatinio protokolo pokyčius. Tam tikslui aptariami svarbiausiai įvykiai, darę įtaką diplomatinio protokolo kaitai, tokie kaip Prancūzijos ir Rusijos revoliucijos, ir jų pasekmės tarptautinei bendruomenei. Tai – esminiai virsmo momentai, palikę neišdildomą žymę diplomatinio protokolo istorinėje raidoje. Nagrinėjama, kas keitėsi būtent tuo metu, aptiriamos kintančios socialinės idėjos ir požiūriai. Toliau pateikiama įtakingų asmenybių indėlio į diplomatinę praktiką analizė, nes būtent diplomatinė komunikacija paliudija diplomatinio protokolo ritualus ir apeigas, konkretų bendravimo stilių ir diplomatinio protokolo naudojimą politiniams sprendimams priimti.

Tai akivaizdus įrodymas, kad socialiniai, istoriniai, ekonominiai ir geopolitiniai pokyčiai nesumažino diplomatinio protokolo svarbos tarptautinei komunikacijai. Protokolas būtinas, tik pasikeitė jo pobūdis ir priemonės.

Tyrimo tikslai. Pagrindiniai tikslai – išryškinti diplomatinio protokolo kaitą ir nustatyti, kokie veiksniai daro jai įtaką. Taip pat siekiama aptarti tarptautinės diplomatijos asmenybių indėlį į diplomatinio protokolo kaitą: laiko tėkmė ir globaliniai pokyčiai daro poveikį protokolui.

Tikslams pasiekti iškelti tokie **uždaviniai**: išnagrinėti, kodėl ir kaip socialinių-ekonominių ir politinių veiksnių veikiamą visuomenės raidą atspindi diplomatinis protokolas, trumpai aprašyti, kokios buvo ritualų ir apeigų atsiradimo priežastys ir funkcijos ir ar tos funkcijos tebėra aktualios mūsų dienų diplomatijai. Taip pat – aptarti, kokie veiksniai daro tam įtaką.

Diplomatinio protokolo kaitą būtų galima aptarti nuosekliai tyrinėjant istorinius, tai yra chronologinius virsmo momentus, tačiau šio istoriografinio tyrimo darbo struktūra pagrįsta ne chronologija, o filosofinių pažiūrų kaitos analize. Ne visada yra laikomasi istorijos veikaluose įprastų

laikotarpių nuoseklumo, nes tyrėja diplomatinį protokolą gretina su tarpasmeninio bendravimo žaidimo teorija. Tyrėjos manymu, tada priimtinausia ne istorinė, o filosofinių pažiūrų ir komunikacijos poreikių ir tikslų analizė, nes būtent šie komponentai lemia istorinį kontekstą.

Darbą sudaro trys dalys: pirma – diplomatinio protokolo *žaidimo taisyklių kūrimas* ar atsiradimas. Antra – *žaidimas pagal taisykles*, kaip būtina priemonė laikytis pasaulyje taikos, galios pusiausvyros ir bendrai priimtos tvarkos. Trečia – naujas kūrybinis žaidimo etapas, kuriame *žaidžiama su taisyklėmis*, siekiant kaip tik perduoti žinią laužant, perkuriant taisykles ar visai jų nesilaikant. Žaidimo, kaip tarpasmeninio bendravimo natūralaus reiškimo, teorija pateikiama prieš diplomatinio protokolo raidos analizę, taip siekiant sukurti specifinį kontekstą tarpdisciplininei temos analizei.

Taikomi metodai. Pagrindinis tyrimo darbo metodas – išsami literatūros paieška keturiomis kalbomis pagal svarbiausius žodžius įvairiose pasaulinėse duomenų bazėse ir bibliotekose. Paieška vykdyta kruopščiai atrenkant gautą medžiagą pagal tinkamumą, aktualumą, mokslškumą ir patikrinamumą. Po nuodugnaus skaitymo, analizės ir rūšiavimo atrinkta medžiaga autorės nuožiūra suskirstyta į tris dalis, kuriose pateikiamas tarpdalykinis požiūris į iki šiol nelabai nagrinėtą temą.

1. DIPLOMATINIS PROTOKOLAS. ĮVAIRIŲ DISCIPLINŲ TYRIMO OBJEKTAS

1.1 Tarpdalykinis požiūris į diplomatinį protokolą

Diplomatinis protokolai, kaip tyrimo objektai, daugeliui šiuolaikinių tyrėjų gali pasirodyti gan nuobodūs, sausi ir nebeaktuali tema. Iš tiesių nemažai žmonių mano, kad „tušti“ etiketo formalumai nūdienos pasaulio piliečiui nebeturi reikšmės ir kad netgi kai kurie tarptautinės politikos veikėjai ne tik nežino, bet ir nesiteikia išmokyti diplomatinio protokolo subtilybių, nes ir be jų turi pakankamai įtakos pasauliniams įvykiams. Kam dabar rūpi tradicijos, pasiuntinių pirmenybė ar tinkamas svečių susodinimas prie stalo?

Toks atpalaiduojantis požiūris buvo pradėjęs sklirti tarp pačių ankstyvojo modernizmo diplomatų, nes kai kurie pradėjo manyti, kad apeigos nereikalingos, kad jos – tik formalumas ir laiko švaistymas.

Vienas ankstyvojo modernizmo prancūzų diplomatų Danijoje pareiškė, kad tokios ceremonijos yra menkniekis; anglas, viešėjęs Prancūzijoje, protokolą prilygino tuštybei, o Vienoje olandų pasiuntinys parašė laišką namiškiams pasakodamas apie „tuos beprasmiškus veiksmus“.¹ Taigi nors tuometiniai diplomatai skirdavo daug laiko diplomatinio protokolo numatytoms apeigoms ir taisyklėms, tačiau jų laikymąsi ėmė kvestionuoti.

Istorikų požiūris į diplomatinį protokolą yra dvejopas. Kai kurie mokslininkai jį traktuoja kaip „komedią“ ir kalbėdami apie jį vartoja tokius žodžius, kaip „absurdiška praktika“ ir „nereikšmingos užgaulės“.² Kitiems specialistams, prieš kelis dešimtmečius parašiusiems ilgas knygas apie protokoline apeigas, mažai rūpėjo giluminės diplomatinio elgesio reikšmės.³ Solidesni istorikai aptarė diplomatinio protokolo ceremonijas kiek rimčiau, bet jų išvados paviršutinės, nes gilesnės prasmės neįžvelgdami jie nutarė, kad tuo metu paprasčiausiai taip derėjo diplomatams elgtis, ir tiek.⁴ Nūdienos istorikai teigia, jog diplomatinis protokolai suvaidino žymų vaidmenį modernizmo pradžioje, tačiau ir jie neįstengia pagrįsti, kuo protokolai toks reikšmingas.⁵ Jų supratimu,

¹ AAE (Archives des affaires etrangeres, Paris.), fol. 86; M. Prior, *The History of His Own Time*, 2d ed., ed. J. Bancks. London, 1740. P. 137; V. Les Provinces-Unies et la cour impériale, 1667-1672 (Amsterdam, 1974), *Correspondance politique*, p. 7. Chamilly to Monsieur [Torcy], May 19, 1697.

² HILL, D. J. *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*. New York, 1925, p. 3:26; A. Ruskin, *17th and 18th Century Art* (New York, n.d.), p.118; D. Seward, *The Bourbon Kings of France* (New York, 1976), p. 81; D. E. Carmack, "Law in French Diplomacy from the Treaty of Westphalia to the French Revolution" (Ph.D. diss., University of Virginia, 1963), pp. 170-75.

³ PRZEZDZIECKI, R. *Diplomatic protocol*, 2 vol. Paris. 1934-37; et al. p. 395-403.

⁴ PICAUVET, C.G. *Lettres Diplomatiques du Louis XIV*. Paris, 1930, p. 98.

⁵ O'BRIEN, D. H. *Mazarin's Diplomatic Corps, 1648-1661*. Winter 1977, p. 32-34

diplomatinės apeigos sudaro sąlygas bendrauti ir keistis nuomonėmis, naujomis idėjomis ir informacija apie kitas valstybes,⁶ ceremonijos naudingos valstybės šeiminkės didingumo įvaizdžiui kurti⁷, o galiausiai jos lemia politinius sprendimus,⁸ įleidžiant diplomatus į vienos ar kitos valstybės valdovų rūmus.⁹

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad mokslininkų bendruomenė pripažįsta modernizmo pradžioje įsigaliojusio diplomatinio protokolo svarbą, tačiau jų požiūris į šiuolaikinį protokolo taikymą lemtingose derybose įgauna neigiamą atspalvį, nes būtent diplomatinio elgesio taisyklių paisymas kartais daugiau trukdo negu padeda¹⁰ diplomatiniam veiksmingumui. Nepaisant tokio tariamo abejingumo diplomatiniam protokolui, biologai, antropologai ir sociologai pastaruoju metu ėmėsi iš naujo nagrinėti šią temą.¹¹ Laikantis socialinių mokslų tyrimų standartų, pirmas žingsnis būtų kuo tiksliau apibrėžti svarbiausių žodžių reikšmes. Tai pasirodė nelengvas uždavinys, tačiau prieita prie bendro susitarimo dėl to, koks protokolo vaidmuo diplomatinio konteksto požiūriu. Minėtas konsensusas apima keturis bendrus protokolo aspektus. Pirmiausia, protokolo ceremonijos reikalauja standartizuoto elgesio, taisyklių laikymosi ir konvencionalumo; antra, visi protokoliniai judesiai yra gan mechaniški, todėl dalyviai nebando pakeisti rezultatų. Trečia, diplomatų poelgiai yra simboliški, siekiantys atitikti esamą padėtį labiau negu ją pakeisti. O ketvirta, ceremonijų metu kartais siekiama diplomatus kaip nors paveikti emociškai, nors tai nereiškia, kad tarp jų užsimezga artimi ryšiai. Tai tiesiog būdas sukurti naudingą ar palankią atmosferą tolimesniam bendravimui.

Paprastai diplomatinė protokolinė komunikacija susidaro iš ilgalaikės praktikos ir visų joje dalyvaujančių pritarimo numatytoms sutartinėms išraiškoms, kurios dažnai gali neturėti jokių rimtesnių pasekmių. Galiausiai apeigos yra įprastas dalykas visuomeniniame gyvenime, visi vienur ar kitur laikomės tam tikro bendro visuomeninio elgesio etiketo.¹²

Ne visos sociologų išvados tiesiogiai taikomos kiekvienam diplomatinio protokolo raidos etapui. Tai reikalauja išsamesnio konkretaus laiko istorinių aplinkybių nagrinėjimo. Viena vertus,

⁶ BELCHER, G. L. *Political trends. Protocol: The Ambassador in the Age of Louis XIV*. Paris, 1975.n.p.

⁷ HOOK J. A. *Urban VIII: The Paradox of a Spiritual Monarchy*. In *The Courts Europe: Politics. Patronage and Royalty, 1400-1800*, ed. A. G. Dickens (New York, 1977), p. 215.

⁸ VIRIEUX, M. *L'Ambassade a Venise du president de Saint-Andre (166&1671)*, *Revue d'histoire diplomatique* 86 (April-September 1972): 136.

⁹ LOOMIE, A. J. *The Conducteurs des Ambassadeurs of Seventeenth Century France and Spain*. *Revue belge de philology et d'histoire* 53, nr. 2 (197.5): 333-56.

¹⁰ LOSSKY, A. *International Relations in Europe*. In *The New Cambridge Modern History*, vol. 6. ed. J. S. Bromley .Cambridge. 1970. p. 170.

¹¹ KIMBALL, S. T., GENNEP, Arnold Van. In *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York, 1968. p. 6:113-14.

¹² EDELMAN, M. *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana. Illinois, 1964.P. 16. Taip pat HARRIS, T. A, *I'm OK-You're OK: A Practical Guide to Transactional Analysis*. New York, 1969. p. 116.

diplomatinis protokolas rodo, kad santykiai dažniausiai būdavo palaikomi tarp imperijų, karalysčių, o vėliau valstybės valdovų. Kita vertus, diplomatinis protokolas atspindėjo, kad iš tikrųjų diplomatinėse apeigose gan retai tiesiogiai (t. y. fiziškai, toje pačioje vietoje) dalyvaudavo du ar keli valdovai ar monarchai. Žymiai dažniau susitikimai vykdavo tarp diplomatinių atstovų, veikiančių tų sovenerų vardu. „Ritualo metu asmuo išreiškia savo pagarbą ir palankumą gerbiamam asmeniui ar jį laikinai pavaduojančiam asmeniui.“¹³ Todėl, galima teigti, kad pagarba, reiškiamą užsienio valstybės suverenui, turi būti lygiai taip pat reiškiamą ir jo diplomatui. Tačiau diplomatinio protokolo formos buvo nustatytos būtent todėl, kad nors tarpvalstybiniai santykiai buvo palaikomi per diplomatus, kartais ir patys valdovai asmeniškai vykdavo į vizitus, o ceremonialo požiūriu valdovai buvo „valstybė“. Akivaizdu, kad jeigu į tas pačias apeigas atvykdavo pats karalius, pvz., ir koks nors kitos valstybės svarbaus valdovo pasiuntinys, karalius „automatiškai“ tapdavo visų dalyvių dėmesio ir pagarbos objektu, tuo tarpu pasiuntinio valdovas, irgi vertas pagarbos, reiškiamos jo diplomato asmeniui, likdavo antroje vietoje.¹⁴ Būtent pirmavimas, vyresnumas ar rangas tapo konfliktiniu klausimu ankstyvojo modernizmo Europoje, nes labai dažnai tekdavo palaikyti gerus santykius su skirtingų rangų diplomatiniais atstovais bei jų valdovais.

Nors deklaruojama, kad XX amžiuje formalūs protokolo reikalavimai nebekelia tokių rimtų konfliktų kaip ankstesniais laikais, iš tiesų tai ne visiškai pritaikoma diplomatinėje praktikoje, nes apeigos atlieka reikšmingą vaidmenį šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose. „Ceremonialus“ diplomatinis bendravimas (dabar vadinamas protokolu) patenkina tam tikras elgesio reikmes, nors jos nėra tiesiogiai akivaizdžios. Antropologai ir psichologai teigia, kad ritualai ir apeigos dažnai turi įvairių reikšmių ir paskirčių, kurių visuma ne visiems juose dalyvaujantiems aiški. Mūsų uždavinys – atrasti tas reikšmes ir suvokti, kaip ir kokia jų vieta platesniame diplomatijos ir visuomenės raidos kontekste.

1.2 Diplomatinis menas

Pradėkime šį skyrių keliomis prielaidomis, kurios vėliau bus nagrinėjamos ir pagrindžiamos.

Visų pirma verta susitarti dėl to, kas yra diplomatija ir jai talkinantis diplomatinis protokolas.

Iš „makro“ pasaulinės politikos perspektyvos, diplomatija siejama su esminiu komunikacijos procesu, kurio tikslas – užtikrinti gero globalinės sistemos veikimo. Jeigu pasaulinė politika suvokiama kaip įtampa tarp konflikto ir bendradarbiavimo, tada diplomatija ir karas tampa šių dvejų

¹³ GOFFMAN E. *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York, 1971, p. 62.

¹⁴ BROWN, B.A. *The Effects And Needs To Maintain Face On Interpersonal Bargaining*. In *Journal Of Experimental Social Psychology* 4 . January 1968. p. 109

ašigalių institucijomis. Diplomatinės funkcija būtų suteikti galimybę ir sudaryti sąlygas sąveikai, vedančiai į derybas ir konfliktų sprendimą. Neformalia prasme, diplomatija yra taktikos įgyvendinimas siekiant strateginio pranašumo. Martinas Wightas¹⁵ siūlo geresnį apibrėžimo variantą: tarpvalstybinio bendravimo meno sistema. Atsiranda nauja, meno sąvoka. Tyrėjos nuomone, ritualuose ir apeigose visada galima rasti meniškumo, kūrybos, o tarp visų laikų diplomatų yra buvę ir tebėra nemažai meniškų žmonių.

Dar vienas gan populiarėjas diplomatinės apibrėžimas – Edmundo Burke'o¹⁶, kuris diplomatiją vadino tarptautinių reikalų tvarkymo ar apdorojimo menu. Vėl vartojamas žodis „menas“ ir neatsitiktinai.

Ši meno šaka vystėsi, kaip ir visos kitos, kartu su žmogaus atradimais, išradimais ir visuomeniniais poreikiais. Ir jeigu pirmųjų žmonių medžioklės ir galynėjimosi simboliai ir piešiniai olose laikomi meno raiška, tai reikia pripažinti, kad diplomatinis protokolas, kaip diplomatijos meno kūrinys, egzistuoja tūkstančius metų.

Prieinama prie antros prielaidos. Socialiniai pokyčiai daro įtaką diplomatiniam protokolui. Jis savo ruožtu turi išskirti į viešumą – t.y. į visuomenės ir valstybės atstovų viešą pasirodymą – visuomeninius pokyčius: kas kokiam luomui priklauso, kas ir kodėl gali iš žemesnio kilti į aukštesnį ir kaip tai padaryti. Kai visuomenėje atsiranda naujos klasės, sluoksniai ir grupės, kaip žinoti, kokiam iš jų vienas ar kitas veikėjas priklauso, kaip jam ten išlikti ir kaip jis privalo deramai elgtis.

Čia kyla klausimas, kas pirmas, višta ar kiaušinis? Tai yra, kas kam darė poveikį? Kokie veiksniai darė įtaką diplomatinio protokolo atsiradimui, formavimuisi ir kaitai? Ar tai buvo kiekvieno istorinio tarpsnio socialinės padėties, valstybių geopolitinis kodas, kaip jį paveikė gamtiniai ištekčiai, ekonominė situacija, politinė raida, ideologija, moksliniai atradimai? Arba visai atvirkščiai, diplomatinio protokolo ankstesnis buvimas įkvėpė tam tikro laiko žmones elgtis taip, kaip jiems buvo primesta iš aukščiau, iš išorės, ir būtent jų ritualizuoti tarpusavio santykiai nulėmė vienos ir kitos valstybės visuomeninę, kultūrinę, politinę, ekonominę veiklą?

Trečia prielaida – diplomatinis protokolas padeda sumažinti visus neapibrėžtumus, išryškinti skirtingumą. Tada prieinama prie ketvirtos prielaidos, kuri iš tikrųjų sudaro kelių retorinių klausimų rinkinį. Kodėl vienu istoriniu metu diplomatinio protokolo normos išauga, o kitu jos griauamos, vėliau sugražinamos ir vėl jų yra paisoma, nors jos ir supaprastinamos? Kas priima sprendimus? Kas diplomatinį protokolą „sugalvojo“?, kas pirmas jį pradėjo taikyti ar įvedė? Gal susėdo vienas ar keli

¹⁵ WIGHT, M. *Power Politics* (2nd ed.) edited by Hedley Bull & Carstaan Holbraad. Leicester: Leicester University Press, 1995, p. 133.

¹⁶ NICHOLSON, H. *Diplomacy*. London: Oxford UP, 1963, p. 12

pasaulio galiūnai ir surašė taisykles? Kas nusprendė kiekvienu metu, ką reikia atmesti ir kokių elementų iš to pradinio tinkamų poelgių katalogo dera laikytis, ką papildyti ar pakeisti? Ir apskritai ar diplomatinis protokolas su visomis savo apeigomis ir ritualais vis dar yra reikalingas?

Iš visų minėtų prielaidų galima daryti tokias išvadas: diplomatinės komunikacijos procesas yra ritualinio bendravimo pobūdžio, jo formos, taisyklės ir reikalavimai vystėsi, vystosi ir toliau vystysis laikams ir veikėjams besikeičiant ir kartais net sunku nustatyti aiškias ribas tarp to, kad veikėjai pasyviai priima kiekvieno laikotarpio aplinkybių (ekonominių, socialinių, geografinių ir t. t.) jiems diktuojamas taisykles, ir to, kad tie patys veikėjai keičia jiems nepriimtinas normas, kuria naujas taisykles.

Trumpai tariant, ar diplomatinis protokolas yra žaidimas, kurio taisyklės jau nuo seno nustatytos, ir norint išmokti diplomatų darbo tereikia susipažinti su žaidimo taisyklėmis ir jų laikantis tiesiog žaisti? Ar atvirkščiai, bežaidžiant galima kūrybingai taikyti taisykles ir jas pakeisti taip, kad atitiktų kiekvieno laikotarpio socialines idėjas ir poreikius?

1.3. Diplomatinės veikėjai kaip *Homo ludens*

Žaidimas visada susiejamas su vaikų laisvalaikio užsiėmimais ar sportine veikla. Tačiau iš tiesų žaidimas – beveik visose gyvenimo srityse aptinkamas reiškinys, o žaidėjai gali būti visokio plauko, amžiaus, visuomeninio sluoksnio ir profesijos. Skirtingų disciplinų literatūroje atsispindi šis žaidimo gebėjimas įsiterpti į pačias įvairiausias gyvenimo sferas, todėl psichologai (Piaget, Eriksonas), sociologai (Calloisas, Goffmanas), komunikacijos teorijų specialistai (Stephensonas, Batesonas), politinių mokslų ekspertai (Nimmo, Zolbergas), antropologai (Bennettas, Geertzas) ir istorikai (Huizinga, Wardas) kiekvienas iš savo mokslinės perspektyvos nagrinėja žaidimą kaip žmogaus užsiėmimą ir visų šių mokslininkų prielaidos svarbios kalbant mus dominančia diplomatinio protokolo kaitos tema.

Koks gi ryšys tarp diplomatinio protokolo ir žaidimo? Iš tikrųjų iki šiol nėra taip tiksliai mokslininkų patvirtinta, kada ir kur žmonių bendruomenės (vėliau – visuomenės) pirmą kartą pajuto „poreikį“ visuomeniškai, socialiai bendrauti. Sunku nustatyti, kada tarpasmeninė sąveika prasidėjo, kokia ji buvo ir kodėl. Bet turbūt niekas neišdrįstų paneigti, kad žmogus įsitraukė bendrauti su kitu žmogumi nuo pat žmonijos pradžios, kada ir kur ji bebūtų prasidėjusi. Diplomatinis statusas egzistuoja irgi jau nuo senų laikų, ir akivaizdi pamokanti tiesa, kodėl turėtų būti taip ir ne kitaip. Visi pritartų

teiginiui, kad geriau išklaudyti pasiuntinio nešamą žinią negu suvalgyti pasiuntinį¹⁷, o tam reikėjo tam tikrų bendravimo taisyklių, nustatančių, kas laikomas teisėtu pasiuntiniu, vertu žinios gavėjo – adresato – dėmesio ir pagarbos. Taip pat būtina iš anksto turėti aiškiai apibrėžtas elgesio normas, užtikrinančias pasiuntinio „nesuvalgomumą“. Patys pirmieji diplomatai būtent ir patenkino poreikį nustatyti kuo saugesnį ir patikimą tarpbendruomeninio pasikeitimo žiniomis mechanizmą. Tai rodo, kad diplomatiją nuo pat pradžios, nors dar visai nerafinuotai, nulėmė politiniai poreikiai.

Ar tai iš dalies ne žaidimo taisyklių nustatymas? Mažyliai žaidžia blizgančiais jų dėmesį traukiančiais daikčiukais, šiek tiek vyresni vaikai jau žaidžia namus, įsimylėjęliai įsitraukia į meiliniamsi, suaugusieji dalyvauja visokių sporto šakų varžybose, intelektualai žaidžia idėjomis, nesutramdomi revoliucionieriai žaidžia autoritetu. Kuo žaidžia politikai, diplomatai, visuomenės veikėjai? Valstybių teritorijų dalijimusi, priešraketinės gynybos konfliktų sprendimais, okupuotų teritorijų išvadavimu, išsilaisvinusios valstybės nepriklausomybės paskelbimo ir tarptautinės bendruomenės tokio statuso pripažinimo sutarties pasirašymu, ekonominių ir karinių aljansų formavimu ir panašiais žaidimais, kurių taisyklės ne taip lengvai nustatomos, dar sunkiau jų laikomasi, o kartais jos keičiamos vieno ar kito žaidėjo naudai. Tam ir padeda – o kartais ir trukdo – diplomatinio elgesio taisyklių paisymas¹⁸.

Vienas iš ryškiausių žaidimo bruožų – transformacija, t. y., gebėjimas patį paprasčiausią objektą paversti žaidimo objektu: toks virsmas lemia naujoviškumą, pramogą, novatoriškumą, taip susidominančius žaidimo dalyvius, kad jiems lengviau išreikšti savo emocijas, paleisti vaizduotės vadžias ir leistis į patrauklų pasaulį, kurio saugumą užtikrina iš anksto sutartos žaidimo taisyklės. Taip, kaip vaikai paverčia kartono dėžę laivu, plaukiančiu nuotykių kelionėn į nežinomas pasaulio vietas, diplomatijos veikėjai gali ritualais ir apeigomis išreikšti pačias subtiliausias mintis ir nuomones, neištardami nei žodžio arba bent ne tokiais žodžiais, kuriais atvirame pokalbyje su draugu laisvai įvertintų susiklosčiusią politinę padėtį. Šis žaidimo transformacinis aspektas kartu su išmoningumu yra gan svarbūs, tačiau nepakankami. Pavyzdžiui, užtenka kokiam nors diplomatiniam priėmimui netinkamai prasitarti ir smagus bendravimas virs apgailėtiniu farsu. Todėl, žaidžiant bet koki žaidimą, būtina valdyti situaciją ar bent jau numatyti, kas gali nutikti, apsvarstyti visas galimas situacijas ir būti pasirengusiems atitinkamai reaguoti. Štai prieinama prie antrojo žaidimo bruožo ar aspekto – valdymas, leidžiantis žaidimo forma spręsti ir rimtus klausimus, kaip kad būna sukviečiant diplomatus į derybas, konferencijas, pasirašyti sutarčių ir pan.

¹⁷ HAMILTON, K. AND LANGHORNE, R. *The Practice of Diplomacy; Its Evolution, Theory and Administration* London: Routledge, 1995, p. 7.

¹⁸ LOSSKY, A. *International Relations in Europe*, in *The New Cambridge Modern History*, vol. 6. ed. J. S. Bromley. Cambridge. 1970. p. 170.

Šį aspektą puikiai iliustruoja Johanas Huizinga savo veikale *Homo ludens* (1955). Jis žaidimą suvokia kaip dialektinę praktiką, kurios metu veikėjai rimtai žiūri į savo einamas pareigas ar užimamą vietą visuomenėje, kartu pripažindami, kad iš tikro atlieka socialinius ar visuomeninius vaidmenis, kurie reguliuojami pagal sutartas žaidimo taisykles. Huizingą labai domino Viduramžių pabaigos krikščionybės skatinimas rengti tuometiniam mąstymui jau archajiškas praktikas, kaip riterių heraldiką, riterių varžybas ir labai sudėtingus jų moralinio elgesio kodeksus. Mokslininkas gilindamasis į šių socialinių formų atsiradimo aplinkybes, priėjo išvadą, kad ritualų simbolikos šaknys siekia labai senus laikus, o tuo metu buvo siekiama ją fragmentiškai atgaivinti žaidimais, festivaliais ir labai stilizuotomis, ritualizuotomis elgesio formomis. Įgūdžių ir gebėjimų atskleidimas tokių žaidimų metu suteikė žaidėjams ir žiūrovams progą atnaujinti įsipareigojimą platesnes vertybes aprėpiančiai moralei tvarkai. Simbolių transformacija per žaidimą turi sukelti emocinį poveikį – asmeninį pritarimą. Vieno žaidėjo gebėjimas valdyti žaidimo objektus gali suteikti pačiam žaidimui kūrybiškumo, lankstumo ir net žavesio, ypač kai žaidėjas yra, pavyzdžiui, žavi asmenybė, galingos valstybės atstovas, galintis savo naudai keisti žaidimo taisykles ar kartais ir visai jų nepaisyti, t. y., peržengti diplomatinio protokolo normas. Bet vis dėlto ir čia žaidimo elementas išlieka. Panašiai žaidžiantys vaikai vienas kitam garsiai apie tai neprasitarę puikiai jaučia, kad neverta priešintis kamuolio savininko norams, kai jis savavališkai nusprendžia, kas pirmas spirs kamuolį, kieno aikštės pusėje buvo geras ar blogas metimas ar kiek kartų galima mesti baudinius. Nors futbolo taisyklės visiems aiškios, tačiau...

Savęs įtvirtinimo aspektas žaidžiant gali iškilti skirtingomis aplinkybėmis ir reikštis skirtingais būdais. Vieniems tai gali suteikti teigiamą jausmą, kad jie valdo situaciją ar jų vaidmuo šįkart lemtingas¹⁹. Kitiems kitų pripažinimas sukelia pranašumo jausmą ir pasitenkinimą savo atliekamu vaidmeniu kartu žaidžiant, pavyzdžiui, vieno balso persvara vienai autonomiškai teritorijai suteikiamas valstybės statusas. Koks diplomatas ar įgaliotasis pasiuntinys nesididžiuotų, jei dėl jo pritarimo ar ne priklausytų plenarinės asamblėjos galutinis balsavimo rezultatas?

Savo knygoje „Politinis elgesys“ W. Lance'as Bennetas²⁰ kalba apie politinį žaidimą, netiesiogiai minėdamas diplomatinį protokolą. Tačiau šio darbo autorė sau leidžia prilyginti šio autoriaus pateikiamą politinio žaidimo teoriją kaip tapačią ar bent labai artimą diplomatinio protokolo naudojimui, nes politikos veikėjai, tarptautinių santykių kūrėjai ir visi tiesiogiai dalyvaujantys pasaulio

¹⁹ GOFFMAN, E. *Fun in games*. In *Encounters*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1961 a. Taip pat GOFFMAN, E. *Role distance*. In *Encounters*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1961b.

²⁰ BENNETT, W.L. *Political Behavior*. @ 1979 Agathon Press, Inc. Vol. 1, No. 4, 1979

valdymo procese tam tikra prasme praktikuoja – ar bent turėtų išmanyti šias žaidimo taisykles, t. y., diplomatinį protokolą.

Vis dėlto žaidimas yra žaidimas, ir nors jo pasaulis yra pilnas fantazijos, pasibaigus žaidimui, visi išsiskirto, grįžta į tikrovę, kurios žaidimo metu niekas neįstengė pakeisti.

Čia ir slypi pagrindinis lemiamas skirtumas tarp bet kokio kito žaidimo ir diplomatinio protokolo. Nors pasitaiko tokių, kurie mano, kad iš tikrųjų skirtumo nėra. Tokių skeptikų nuomone, diplomatai nieko nelemia, jie tik apsimetinėja, geria šampaną, pozuoja bendrai valstybių atstovų nuotraukai, vienas kitam paspaudžia rankas ir toliau ramiai gyvena, kol Kosove žudynės tęsiasi dešimtmečiais, palestiniečiai, libaniečiai, izraelitai mėto bombas, o Rusija žudo Čėčenijos kovotojus neva dėl taikos ir tvarkos, imasi spręsti Gruzijos naftos problemas ir kelia klausimą, su ar be JTO pritarimo JAV kišasi į Irako branduolinio arsenalo reikalus. Į skeptikų požiūrį šiame darbe nebus gilinamasi, o apie tam tikrų valstybių ar asmenų poveikį diplomatiniam protokolui bus svarstoma darbe vėliau.

Grįžkime prie palyginimo tarp žaidimo ir diplomatinio bendravimo. Žaidimai, kylantys iš rimtų užsiėmimų, sukeliančių „intelektinį malonumą“, pasitenkinimą savimi, pasididžiavimą savo vaidmeniu, gali sujaukti ir net suardyti savaimę suprantamą tarpasmeninių santykių prigimtį. Kai žmonės žaidžia rimtus žaidimus (tokia turėtų būti diplomatų veikla), jie gali suvokti tų ritualizuotų, konvencinių poelgių arbitrariškumą, vaidmenų dirbtinumą ir atrasti kūrybinių galimybių užmegzti naujus santykius, pakeisdami ar paraidžiui nesilaikydami kiekvienos nustatytos normos.

Iš visų socialinių ar visuomeninių žaidimų formų pats dramatiškiausias ir lemtingiausias yra, be jokios abejonės, politinis žaidimas. Koks jo objektas? Ne kamuolys, aikštė ir vartai, o autoriteto simboliai, kurie visuomenėje ar tarptautinėje bendruomenėje reguliuoja visuomeninius santykius, įteisina statusų skirtingumą ir nustato visuomenės veiklos tvarką. Diplomatinio (politinio) žaidimo metu, „ant kortos pastatomi“ tokie klausimai, kaip *status quo* laikymasis, nelygybės apimtis, teisingumo principai, autoriteto ir valdžios formos ir kartais net gyvybė. Šio žaidimo potencialas kartais net nesuvokiamas. Jis gali kvestionuoti vyriausybės galios ribas, jėgos panaudojimą, autoriteto pamatus. Gali taip pat sukurti naujus vaidmenis „pagal pareikalavimą“, išspręsti priešiška nusistačiusių valstybių konfliktinius klausimus. Diskutuotinas teiginys, kad kuo reiklesnės žaidimo taisyklės, kuo griežtesnė socialinė ir politinė struktūra, tuo stipresnis potraukis ir akstinas dalyvauti tokia žaidime. Tai tarsi galynėjimosi arena ir kartais vienintelė priemonė pokyčiams įvesti į nelanksčią ilgai nusistovėjusią tvarką.

Diplomatijos istorijoje įvairių valstybių veikėjai ne kartą ėmėsi keisti jiems nepriimtina tvarką. Vieni tai darė savavališkai įvesdami naujas žaidimo taisykles, lyg kaprizingi vaikai, kurie iš principo nori visada prieštarauti suaugusių diktuojamoms normoms arba galynėtis su kitais vaikais ir patraukti savo pusėn kiek įmanoma daugiau bendraminčių. Neretai naujos taisyklės įvedamos per prievartą, sukeltant silpnesnių veikėjų baimę ar jiems grasinant baisiomis bausmėmis ir net mirtimi. Toks buvo, pvz., Prancūzijos revoliucionierių elgesys su senosios santvarkos atstovais. Panašiai elgėsi Sovietų režimo „lyderiai“ su nenorinčiais priimti jų diktuojamų normų. Kartais gali atrodyti, kad kaprizingi ir įnoringi buvo tik karaliai, išlepinti turtuoliai, kurių užmojus turėdavo patenkinti jų pavaldiniai. Bet iš tikrųjų valdovų įnoriai dažnai būdavo nepavojingi tuometinei visuomenei, jų kaprizų padariniai neįvesdavo radikalių pokyčių į nusistovėjusią santvarką, nebent kokiam nors karaliui staiga šaudavo į galvą nemėgstamą pilietį nužudyti ar kokio nors jam nepalankaus asmens galvą jis liepdavo tučtuojau nukirsdinti. Tokių monarchų buvo, bet ar ne tą patį darė porevoliuciniai politikos žaidėjai? Jie leidosi į revoliucinį nuotyki iš tikro nelabai žinodami, kuo šis pavojingas žaidimas baigsis, lyg žaistų kaubojus, jojančius savo mediniais žirgais ir šaudančius vienas į kitą mediniu pistoletu... O staiga užkariavę valdžią ir atsiradę galios viršūnėje suvokia, kad šitoks žaidimas turės žymiai rimtesnių pasekmių. Jie laikė savo rankose valstybės vadžias ir, atrodo, net nežinojo, į kokią pusę jas reikia traukti. Tada ėmė iš principo griauti visa, ką ankstesnė valdžia ilgai statė, panašiai kaip kaprizingas ar įniršęs vaikas nuverčia žaislinius „Lego“ blokelius ar iš kortų pastatytą pilį.

Žaidimas neretai būna pats pirmas politinis veiksmas, kaip būdas patraukti tarptautinės bendruomenės dėmesį ar jį nukreipti nuo nepageidautino susidomėjimo viena ar kita opia ir niekaip kitaip neišsprendžiama problema. Protesto akcijos, konferencijos, suvažiavimai, vizitai, talkos, streikai, mitingai, kampanijos gali suteikti individams naujų saviraiškos kanalų, ir tai gali vesti prie kokio nors kompromiso su valdžia ar išipareigojimo – vieningos kovos, tolesnio svarstymo ar derybų.

Žmogui žaidimas yra natūralus užsiėmimas, nes prigimtis jį verčia nuo pat vaikystės tapti bendruomenės dalimi. Be to, žaidimas yra ir moralinio elgesio arena, moralinės tvarkos pradmenų mokykla. Poreikis galynėtis ir žaisti diplomatija ar politika nekyla nei iš noro įrodyti savo galią ir jėgą, nei iš pusiausvyros, valdžios ar kontrolės praradimo. Paprasčiausiai tai žmogui priimtinas būdas bendrauti, vienas iš pirmųjų mokomųjų elgesio formų.

Yra daugelis situacijų, kuriose diplomatinio protokolo praktika ne tik pageidautina, bet tiesiog būtina. Tokios situacijos yra taip ritualizuotos, kad vienintelis tinkamas elgesys – mėgdžioti vieno ar kito veikėjo elgesį, kruopščiai besilaikant taisyklių. Todėl daug kam gali atrodyti, kad tai visai neįdomus žaidimas, nėra vietos kūrybai nei saviraiškai. Bet iš tikrųjų netrūksta ir tokių politinių

situacijų, kai diplomatai kviečiami „būti nuoširdūs“, laisviau reikšti savo pažiūras, žinoma, diplomatinio statuso turinčio asmens ir bendro padorumo ribose.

Kaip bebūtų, ritualinis visuomeninis ar socialinis elgesys yra diplomatui kasdienė duona, tai tarsi refleksas, išmoktas atsiliepimas į išorinį stimulą taip, kaip vartininkui kamuolys ore iškart duoda signalą, kad reikia ruoštis tinkamam veiksmui. Bet argi tai dirbtina ir tuščia? Darbo autorės manymu – visai ne.

2. DIPLOMATINIO PROTOKOLO KELIAS NUO KARALIŲ RŪMŲ IKI RESPUBLIKOS GATVIŲ

2.1. Europos – ypač Prancūzijos – ritualų ir apeigų diplomatinis protokolas

Anksčiau buvo pasakyta, kad diplomatinė komunikacija yra ritualizuotas bendravimas, kuris nuo senų laikų vystėsi ir keitėsi kartu su visuomenės raida. Šiam tyrimo darbui aktualus diplomatinio protokolo raidos laikotarpis yra karališkasis etiketas, nes ypatingas dėmesys bus kreipiamas būtent į tai, kaip išsivystė diplomatinė praktika šio laiko saulėtekyje.

Nuo XV a. Europoje rūmų etiketas darėsi vis sudėtingesnis, ypač karališkųjų dvarų ceremonialas. Pirmiausia tam tikrą įtaką darė ispanų ir burgundų rūmų ritualai, vėliau įsigalint absoliutizmui pagrindines madas diktavo Prancūzija, kurios rūmininkų gyvenimas buvo griežtai reglamentuotas. Kuo aukštesnis žmogaus rangas, tuo didesniai skaičiui taisyklių jis turėjo paklusti. Tuo laikotarpiu natūraliai susiformuoja ceremonmeisterio (etiketo žinovo) pareigos.

Rūmų etiketas visuomet tarnavo savotiškam aukštuomenės išsaugojimui ir reprezentacijai, pabrėždamas aristokratijos išskirtinumą, socialinį pranašumą, turtus, jis išskyrė aukščiausiuosius sluoksnius iš žemesnių kultūrų – valstiečių ir miestelėnų. Karališkosios valdžios klestėjimo epochoje buvo sakoma, kad etiketas žmones sujungia kur kas tvirčiau nei konstitucijos normos. Ir pats karalius, pvz., Henrikas III (1551 – 1589) būdamas visų valdovas turėjo laikytis savo motinos Kotrynos de Mediči jam specialiai nustatytų griežtų taisyklių, pagal kurias gyveno ir visi jo dvariškiai. Karaliaus dienotvarkė buvo nustatyta tiksliai pagal valandas. Karalius rytais turėjo keltis anksti vienu ir tuo pačiu metu. Po to, kai jis užsimesdavo marškinius, į miegamąjį įeidavo dvariškiai ir atnešdavo likusius drabužius. Atsikėlęs karalius eidavo į rytinius pasitarimus, kuriuose dalyvaudavo paprastai princai, patarėjai, aukštą vietą užimantys senjorai, prelatai ir keturi valstybės sekretoriai. Vėlia, valandą ar dvi karalius dalyvaudavo depešų skaityme ir sprendė skubius valstybės reikalus. Karalienės motinos Kotrynos de Mediči patarimu jaunas karalius pats pirmas vienas susipažindavo su karališkąja korespondencija ir pats diktudavo atsakymus į laiškus savo sekretoriams. Buvo reikalaujama, kad prašytojai ir interesantai adresuotų savo prašymus karaliui, o ne jo sekretoriams, kadangi karalius yra vienintelis malonių šaltinis.

Dešimtą ryto karalius eidavo klausytis mišių lydintas asmeninių sargybinių, princų ir dvariškių. Po mišių jis truputėlį pasivaikščiodavo ir apie vienuoliktą valandą eidavo pusryčiauti. Po pusryčių

buvo nustatytos audiencijos ne rečiau nei du kartus per savaitę. Po to apie pusiaudienį karalius aplankydavo karalienę arba motiną. Su jomis praleisdavo nuo pusvalandžio iki valandos. Atlikęs valstybės reikalus ir aplankęs svarbiausias rūmų damas karalius turėjo laisvo laiko savo asmeniui, tačiau trečią valandą dienos jis vėl turėjo pasirodyti savo pavaldiniams. Karaliaus laisvalaikis nebuvo įvairus. Jis arba eidavo pasivaikščioti, arba jodinėdavo, bet būtinai lydimas savo senjorų. Vienas iš privalomų jo laisvalaikio leidimo būdų buvo kariniai pratimai, jei ne kasdien, tai bent jau tris kartus per savaitę. Vakaraus karališkoji šeima vakarieniaudavo. Dukart per savaitę po vakarienės rūmuose buvo rengiami pokyliai. Sutemus visose salėse ir visuose koridoriuose buvo uždegami fakelai. Karalius, lydimas senjorų, eidavo į savo miegamuosius, kur jo jau laukdavo sargyba. Karalius nusirengdavo stebint dvariškams ir guldavosi miegoti. Valdovui atsigulus, visos rūmų durys buvo uždaromos, o vartai užrakinami. Raktų ryšulys būdavo atiduodamas karaliui, taip būdavo užtikrinama valdovo ramybė, kol jis miega. Policija ir kareiviai be galo sąžiningai atliko savo vaidmenį saugodami karaliaus rūmus tiek viduje, tiek iš išorės. Prancūzijos karaliaus dvaro etiketas apogėjų pasiekė XVII amžiuje valdant Liudvikui XIV (1638 – 1715): Karaliaus Saulės pastangomis buvo ritualizuota kiekviena smulkmena. To laikotarpio ceremonijos karalių iškėlė iki dievo. Rytais, karaliui pabudus, jam buvo užvelkamas chalatas. Šioje ceremonijoje dalyvaudavo keletas dvariškių, ir kiekvienas iš jų atlikdavo savo funkciją. Po to atsidarydavo karaliaus miegamojo durys ir karalių galėdavo pamatyti aukščiausią padėtį užimantys dvariškiai, prieš tai atlikdami gilaus nusilenkimo ritualą. Karalius garsiai ištardavo maldą ir pereidavo į kitą kambarį, kur vykdavo apsirengimo ceremonija. Šioje ceremonijoje karaliui vėl talkindavo aukščiausio rango dvariškiai, o kiti stovėdavo toliau ir stebėdavo šį procesą pagarbiai tylėdami. Po apsirengimo ceremonijos karalius procesijos priekyje eidavo į koplyčią, o jo kelyje eilėmis stovėdavo prašytojai, negavę audiencijos, vildamiesi pakartoti prašymą ir tikėdamiesi, kad praeidamas pro šalį karalius Liudvikas XIV išgirs juos ir galbūt netgi ištars „aš apie tai pagalvosiu“. Karališkų pietų metu visi dvariškiai turėdavo stovėti laikydamiesi mirtinos tylos. Karalius sėdėdavo krėsele, karalienė ir princai, jei dalyvaudavo, turėjo teisę sėdėti ant kėdžių, o kiti šeimos nariai – ant taburečių. Karalius galėjo suteikti didelę garbę kuriai nors rūmų damai, leisdamas jai atsisėsti ant taburetės. Vyrai tokios privilegijos neturėjo, tačiau visi jos siekė savo žmonoms. Teikdami kilmingiems visuomenės nariams rangus, titulus ir apdovanojimus, monarchai normuodavo kiekvienam jų skiriamą pagarbą.

Laikantis vis sudėtingėjančio dvarų protokolo, kaip teigia A. Van Vikefortas ²¹, apeigos ir pagerbimai buvo laikomi ambasados pagrindinėmis pareigomis. Dažniausiai vartojami žodžiai

²¹ VAN WICKEFORT A. *L'Ambassadeur et ses fonctions*. The Hague, 1981, 1:416.

septynioliktojo amžiaus diplomatinėje komunikacijoje buvo „garbė“ ir „šlovė“. Ambasadorius privalėjo prižiūrėti savo pono (sovereno, karaliaus, princo, t. t.) vardą, kad niekas jo nesuterštų ir neižeistų, nes ambasadorius atstovauja savo valdovo didybei. Bet ne vien monarchams rūpėjo kitų pagarbus elgesys su jų asmeniu. Toks buvo ir moderniosios respublikos valdovų siekis. Pastarieji nepraleisdavo progos raštu ar asmeniškai priminti įtakingiems valdovams savo sėkmingų ryšių su kitais valdovais.

Visiems ankstyvojo modernizmo valdovams – nuo Romos imperatorių ir popiežių iki pat paskutinių princų ir mažų valstybių vadų – labai rūpėjo, ar jiems reiškama garbė ar ne. Būtent garbė ir buvo esminė dalis diplomatinio protokolo vaidmens šiuo laikotarpiu.

O kaip ir kas sprendavo, kiek ir kokia forma vieniems ar kitiems dera suteikti garbę? Tai buvo susiję su valdovo valstybės dydžiu, su jo kariuomenės galingumu, jo vardu kariaujančių vyrų skaičiumi ir rangu ir t. t. Tuometinė tarptautinė sistema buvo monarchinių valstybių sistema, todėl santykiai tarp jų buvo iš tikrųjų santykiai tarp valdovų, o ne visai tautai atstovaujančių politikų. Istorinė tradicija – ypač krikščioniškosios Europos – irgi buvo svarbus veiksnys sprendžiant, kam priklauso daugiau garbės, tais laikais visada pradedant nuo popiežiaus. Po Romos imperatoriaus, sąrašą tęsė vis pirmaujanti Prancūzija, Ispanija (Kastilija), Aragonas, Portugalija, Anglija, Sicilija, Škotija, Vengrija, Navara, Kipras, Bohemija, Lenkija ir Danija. Įdomu tai, kad XVII ir XVIII a. kai kurios iš šitų valstybių ar karalysčių nebebuvo nepriklausomos, buvo prijungtos prie kitų ar pavergtos.

Kai 1648 m. Vestfalijos sutartimi pasaulėjančioje Europoje įsitvirtino valstybių sistema, suverenams monarchams teko dar didesnė sprendimo galia savo teritorijose tvarkyti visus kylančius klausimus, net ir religinius ginčus. Virš jų nebebuvo kito aukštesnio autoriteto, kuriam jie būtų atskaitingi, kaip anksčiau Romos popiežiui. Diplomatinį santykių užmezgimas su kitomis valstybėmis, kad ir koks jų dydis, religija, karinė ir finansinė galia, buvo išskirtinė karalių kompetencija. Todėl didelę diplomatinę reikšmę įgavo strateginės vedybos tarp vienos ir kitos „karūnuotos“ galvos arba tarp jų įpėdinių. Turtas ir karinė galia taip pat buvo svarbūs valstybinės galios stiprinimo komponentai, todėl tarp valstybių išsivyravo prekybinių rungtynių atmosfera. Kiekvienos valstybės suverenas siekė užtikrinti savo valdomos teritorijos saugumą ir padidinti savo galią, tam reikalavo iš pavaldinių vis didesnių mokesčių ir vis didino atotrūkį tarp turtingų ir vargšų.

Kad būtų įmanoma spręsti tarpvalstybinius konfliktus, reikėjo sukurti bendravimo sistemą, nes jau nebebuvo aukštesnės diplomatinio tarpininkavimo instancijos, kaip kadaise buvo Romos popiežius. Diplomatinio bendravimo taisyklės tuo metu įgijo neįprastą institucionalizavimo lygį. Monarchai siūsdavo savo atstovus pas kitą suvereną, kuris irgi savo ruožtu paskirdavo įgaliotą

pasiuntinį diplomatiniamis klausimams spręsti. Būtent tuo metu išsivystė daugelis diplomatinų institucijų ir pareigūnų funkcijų, nuo ambasadorių iki užsienio reikalų ministerijų, kurių pagrindinis darbas buvo surinkti reikšmingą informaciją apie kitas valstybes, jų galią, vystimąsi, ketinimus ir pan. Reliatyvi vienos ar kitos valstybės pozicija bendroje hierarchijoje buvo palaikoma, žeminama ar paaukštinama būtent diplomatinio protokolo praktika. Ceremonijų metu ambasadoriai atstovaudavo vien savo valdovui ir jo interesams, todėl bet koks jo priėmimų pasikeitimas apsilankant vieno ar kito valdovo rūmuose išduodavo pasikeitusią valstybės poziciją lyginant su kitomis valstybėmis ar jų priimančios valstybės valdovo požiūrį.

Diplomatinis protokolas – naudingas trumpalaikių santykių tarp valstybių barometras. Bet tam reikia pirmiausia aiškiai suvokti, ko iš tikrųjų tikėtis, kas numatyta, kad būtų galima pastebėti, kas vyko kitaip ir kodėl. Daugelis ankstyvojo modernizmo valdovų nebrėžė griežtos linijos tarp karo ir taikos, o verčiau laikėsi priešiško santykių nenutraukdami draugystės. Tokiam tikslui diplomatinis protokolas buvo labai subtilus ginklas. Tuometinės visuomenės supratimas apie tai, kas yra priimtinas elgesys, pasireiškė itin kruopščiu apeigų, pokylių ir visokių iškilmingų ceremonijų laikymusi. Žmonės ir daiktai turėjo paklusti nustatytai tvarkai, nuo drabužių puošnumo ir stiliaus iki judesių, kviestinių dalyvių priėmimo pagal statusą, muzikinio fono ir t. t. Ankstyvojo modernizmo diplomatų korespondencijoje apstu pasakojimų ir aprašymų apie tokias apeigas, ypač apie karališką įėjimą į pokylio salę ir pirmuosius priėmimus. Tačiau kruopštus pasirėngimas ir formalumas turėjo ir savo silpną pusę, nes pats menkiausias prasižengimas ne tik nelikdavo nepastebėtas, bet galėjo smarkiai sugadinti visą tolesnį diplomatinį bendravimą. Todėl visai natūralu, kad ankstyvojo modernizmo diplomatai kartais per daug rūpindavosi tariamai nereikšmingais dalykais, susijusiais su ryšių užmezgimo protokolu. Jie neabejotinai suvokė tų praktinių detalių reikšmę, nors jų gal neįvardijo tokiais terminais, kokiais šiais laikais mes kalbame apie diplomatų derybų meną. Tačiau jau tada diplomatai puikiai suprato: *kaip* derybos vyksta yra net svarbiau negu *dėl ko* deramasi, t. y. Svarbiau už patį derybų objektą. Tokiais atvejais diplomatinis protokolas atliko labai svarbų vaidmenį. Diplomatijos praktika buvo žymiai sudėtingesnė negu šiuolaikinė. Valstybių ambasadorių rangas buvo nustatytas pagal gan sudėtingą pirmumo lygį, dėl kurio kildavo ginčai. Valstybių pirmumas buvo sprendžiamas sekant suverenų titulą. Katalikiškoms valstybėms Vatikano pasiuntinys buvo pats svarbiausias asmuo, tik paskui sekdavo karalysčių ir kunigaikštysčių diplomatiniai pasiuntiniai, tada princų atstovai ir paskutinė vieta – respublikų diplomatų. Sunkiausia buvo nustatyti pirmenybę tarp dviejų karalysčių. Ambasadoriai ir kilmingieji, neturintys užsienio reikalų patirties, privalėjo savo poziciją tvirtinti skaitlingu ambasados personalu. Dažniausiai kaip tik ambasados personalas turėjo

geresnį profesinį parengimą ir geriau išmanė apie juos priimančias valstybes negu tuo pat metu jose viešintys aukštesnio rango diplomatai. Tuometinių ambasadų darbuotojai užsiimdavo įvairia veikla, taip pat šnipinėjimu. Europos universitetuose vis populiarėjo tarptautinės teisės ir užsienio kalbų studijos, nes beveik visos Europos valstybės skubėjo įsteigti diplomatinės atstovybės ir užsienio reikalų ministerijas, o jose augo profesionalių darbuotojų paklausa. Žinoma, jos toli gražu neveikė kaip šiuolaikinės ministerijos, bet tai buvo reikšmingas užsienio politikos tvarkos institucionalizavimo etapas. Didžioji Britanija, pavyzdžiui, turėjo du užsienio reikalų skyrius, o Prancūzija puikavosi didžiausiu Europoje užsienio reikalų departamentu, kuriame 1780 metais dirbo 70 etatinių darbuotojų.

Anksčiau minėtas XVIII amžiaus domėjimasis ritualizuotu gerų manierų bendravimu kaip tik rodo ryšį tarp visuomeninių pokyčių ir diplomatinio protokolo raidos. Visa tai, ką daro turtingi didikai, domina prastuomenę taip, kaip ir XXI amžiaus įžymių žmonių „pikantiškos“ gyvenimo detalės domina šiuolaikinės geltonosios spaudos skaitytojus. Ir nors nepadorių žmonių elgesys nėra siektinas pavyzdys, vis tiek eilinio žmogaus širdies gelmėje kartais slepiasi noras būti prašmatniam, rafinuotam ar bent trumpam tapti panašiam į žaviąsias įžymybes. Vis toks pat ir mūsų laikų populiarus suaugusiųjų žaidimas.

2.2. Prancūzijos revoliucijos įtaka dabartiniam diplomatiniam protokolui

XVIII amžiaus pabaigos antiaristokratinė tendencija įgijo naujos jėgos ir net agresyvumo jau Prancūzų revoliucijos išvakarėse. Plito idėjos, kad diplomatų ir save aukštai iškeliančių žmonių protokolinis bendravimas – tai tušti statuso simboliai, o ne tikri aukštesnio lygio civilizacijos požymiai. Toks buvo naujas politinis kontekstas pereinant XVIII – XIX amžių slenkstį, kurį sukrėtė revoliucinė dvasia, įvedanti naują suvereniteto sąvoką – liaudies, tautos suverenitetas, kurio institucijos valdomos pačios liaudies, o ne monarchų aristokratų. Tai pakeitė ir tarpvalstybinį bendravimą, kurį, kaip anksčiau buvo sakyta, reguliuoja būtent diplomatinis protokolas.

Nuo 1648 metais pasibaigusio 30 metų karo iki Prancūzijos revoliucijos diplomatija „veikė“ gerai. Gal karų neįstengta išvengti, bet bent padėta karo padarinius ir žalą mažinti. Valdantis elitas laikėsi bendros kultūros ir siekė panašių interesų: išlaikyti savo pasiektą galią. Visi žaidėjai laikėsi taikaus žaidimo taisyklių, sutartinai priėmė ir gerbė monarchijos principą, niekas nebandė kitą nuversti nuo sosto. Ginčų buvo, bet dėl menkniekių; karai nenušlavė kitų monarchų teritorijų. Kariuomenės buvo profesionalios, bet negausios. Klasikinė diplomatija veikė galios pusiausvyra su labai aiškiu tikslu: išlaikyti status quo, stabilumą konservatyvios sistemos rėmuose, šiek tiek koreguojant

valstybių sienas čia ir ten, žinoma, pagal didžiųjų ir galingiausių valstybių poreikius. Viešoji nuomonė ir pilietinis įsikišimas į vyriausybinius klausimus tuo metu buvo net neįsivaizduojamas reiškinys. Juk žodis demokratija – liaudies valdžia – dar neskambėjo tuometinių europiečių ausyse.

J. Deras Derianas²² teigia, kad Prancūzijos revoliucija neužbaigė diplomatijos, o ją iškeitė į trumpalaikę kontrdiplomatiją arba neodiplomatiją. Kai pirmą kartą 1790 m. susirinko Prancūzijos nuosaikieji ir radikalai revoliucionieriai diplomatinių reikalų aptarti, nuosekliųjų atstovas Mirabeau įtikinamai ragino visus atsisakyti slaptosios diplomatijos ir iki tol vyraujančios galios politikos ir visų „*ces opérations clandestines du ministère*“²³ (pranc. k. – visų tų pagrindinių slaptų ministerijos reikalų). Nuoseklieji tikėjosi, kad įsivyravus visuotinei laisvai prekybai Europa taps viena didele ir vieninga šeima, kuriai diplomatija nebus reikalinga. Praėjo vos dveji metai ir Prancūzija ėmė kariauti su aristokratinėmis Europos jungtinėmis pajėgomis, nes radikaliems revoliucionieriams karas buvo pateisinama priemonė vyriausybėms nuversti, suteikti liaudžiai suverenitetą ir pagaliau panaikinti diduomenės privilegijas. Tarpvalstybiniai santykiai turėjo būti grindžiami laisva prekyba tarp lygių ir nepriklausomų – t. y. nebevaldomų tironiškų monarchų – tautų. Ir būtent ant tokių principinių pamatų buvo galima statyti naująją diplomatiją.

Tuometinės socialinės idėjos randamos Thomaso Paine'o labai populiarioje knygoje *Žmogaus teisės*, kurioje jis išdėsto argumentus, pateisinančius revoliucijos vidaus kovą: kaip nutraukti ryšius su tradicine diplomatija ir tuo pat metu išlaikyti diplomatinius santykius su visa likusia tradicine Europa? Iš tikro toks ir buvo revoliucionierių žaidimas – virvės tempimas. Į Paine'o argumentus atkirto britas E. Burke'as pasisakydamas už konservatyvias ir laipsniškas permainas išlaikant monarchinę valdžią, nes jei nebus griebtasi atsakomųjų priemonių, ši „nauja valdžia“ imsis iš pagrindų pertvarkyti Europos diplomatinį kraštovaizdį. Jis išvalgiai aprašo naują ir pavojingą Europos galių konfigūraciją, persmelktą Prancūzijos revoliucinės dvasios, sakydamas, kad ji atsiveria pasauliui kaip nauja sistema. Europos dvarai rezga sąmokslus. Žmonės agituojami kurti sąjungas, bendri dvarų interesai stoja prieš bendrus žmogaus interesus. Paine'as siūlo pasimokyti iš Amerikos ir iš Benjamino Franklino, kaip naujosios diplomatijos simbolio, prekybinių draugystės sutarčių sudarymo. Paine'o manymu, diplomatija yra siauriausia žmogaus visuomeninės veiklos sritis, nes diplomatas yra tarsi atskiras atomas, nuolat stumiantis ir stumiamas dėl abipusių įtarimų. O Franklinas – geras diplomatas, nes jis ne dvaro, o žmonių diplomatas. Todėl revoliucija yra kelias į laisvę nuo susvetimėjimo. Ir Prancūzija, pati kovodama prieš susvetimėjimą, skatino režimą ignoruoti Europos dvarus ir ieškoti „draugystės“

²² DER DERIAN, J. *Apie diplomatiją*. Vakarų susvetimėjimo genealogija. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 190.

²³ Iš cit. J.D Derian. p.191. *Archives parlementaires de 1787 a 1860 première série*, ed. Madival and Laurent (Paris, 1883). Iš cit. J.D Derian. P.191

su kitais ne dvariškiams lojaliais visuomenės luomais. Prancūzija siūlė visoms tautoms brolybę ir paramą, kad išsivaduoję iš jas engiančių monarchų jungo, bet monarchai, matydami, kad juos ketinama nuversti nuo Europos sostų, patys ėmė vienas su kitu solidarizuotis. Be to, ir Romos popiežius pasmerkė revoliuciją. Tarp radikalių prancūzų, kovojančių už naują diplomaciją, kilo tiek nesusipratimų, kad jie patys ėmė bijoti, jog gresia kontrrevoliucija. Pašalinus pacifistus, naujuoju užsienio reikalų ministru tapo Dumoriezas – tikras patriotas, kuris ketino tautą vesti į visuotinį karą ir taip sugriauti visą „netinkamą“ tarptautinę sistemą. Jis ragino imtis visiškai atviros diplomatijos: kad visa diplomatinė korespondencija būtų visiems prieinama, netgi kitų valstybių ministrams, kad pagaliau baigtųsi „garbingų šnipų“ laikai ir t. t. Dar liepė ambasadoriams atsisakyti smulkmenišką „courtoisie“, jie privalėjo būti paprastų manierų tautos atstovai, o ne dirbtiniai rafinuotų manierų aristokratų pakalikai. Nuo dabar ambasadoriaus funkcija – ne vien rinkti informaciją, bet skleisti tautos ir žmogaus teises.

Linda Frey ir Marsha Frey²⁴ pateikia įvairių Prancūzijos naujosios diplomatijos atstovų „pasirodymų“ detalų aprašymą ir analizę. 1795 metais Prancūzijos atstovas A. B. Mangouritas, tuo metu apsigyvenęs Madride, liepė ambasados sode pasodinti medį kaip laisvės simbolį ir viešai paskelbė, kad tuometinis Ispanijos karalius būsiąs paskutinis. Nepagailėjo nemalonių žodžių karalienei ir atsisakė lankytis Ispanijos rūmuose rengiamuose priėmimuose. Savo elgesį pateisino aiškindamas, kad jis – tikras ir uolus respublikonas. Po tokio netinkamo elgesio jis ne tik užsitraukė Ispanijos sosto nemalonę, bet ir neteko pastovaus ambasadoriaus posto. Nuo tol jį siuntė į įvairias misijas, bet kai kurios valstybės, tokios kaip JAV ir Neapolis, atsisakė jį priimti.

Daugelio Prancūzų respublikonų poelgiai užsienio atstovybėse sukėlė vietinių vadovų pasipiktinimą ir išbandė pačių prancūzų kantrybę. Edmondas Genet, prancūzų atstovas JAV, sukėlė laukinį antidiplomatinių poelgių srautą, ypač prieš JAV neutralumą, jis siuntė Amerikos piliečius į karines komisijas, reikalavo aptarnauti prancūzų laivus JAV uostuose ir sulaikyti kitų valstybių laivus JAV valdomoje teritorijoje. Valstybės sekretorius Thomasas Jeffersonas bandė jį sustabdyti pasiremdamas įvairių autoritetinių tarptautinės teisės žinovų nuomone, bet Genet'as į visa tai reagavo lengvabūdiškai ir laidė apie diplomatines subtilybes aforizmus.

Mangouritas ir Genet metė iššūkį diplomatinėms konvencijoms ir nustatytai santvarkai. Jų koziris buvo aiškus – juk jie ne diplomatijos mokyklos absolventai, o revoliucijos kariai, uoliai kovojantys už tokį kilnų siekį, jog jokie tradicinės diplomatijos suvaržymai jiems galiojo. Kilnų elgesio kodą privalėjo keisti revoliucionieriškas. Kaip tikri kryžiuočiai jie negalėjo ramiai sėdėti

²⁴ FREY, L., FREY, M. *The Reign of the Charlatans is Over: The French Revolutionary Attack on Diplomatic Practice*. In *Journal of Modern History* 65 (December 1993): 706-744. Chicago

namie, jie troške troško revoliucijos dvasią skleisti po visą pasaulį, pasaulį, kuris kalbėjo simboliais, ženklais ir dirbtiniais gestais, padiktuotais *ancien régime* (senosios santvarkos). Todėl jie kiek galėdami diegė naują simboliką. Jie ambasadas išpuošė savo trispalvėmis, pakabino herbus, kuriuose puikavosi laisvės motyvai, ir net ypatingomis progomis savo svečius pavaišindavo sausainių bokštu, kurio viršūnėje puikavosi iš cukraus pudros pagaminta didžiulė trispalvė. Metternichas, tuometinis Austrijos ministras, savo žmonai prisipažino, kad „man iš tikro net apetitas dingo, kai pamačiau tas bjaurias spalvas.“²⁵

Prancūzijos užsienio reikalų ministras Charlesas Francois Dupérier Dumoriezas parašė Vienos ambasadoriui: „Kaip parašyta mūsų konstitucijoje, mūsų įstatymuose, mūsų žmogaus teisių deklaracijoje, tautos vadai privalo respublikos principų laikytis visų pirma savo pačių elgesiu.“²⁶ Naujame pasaulyje – bent tokia, kokį įsivaizdavo revoliucionieriai, karaliaus machinacijas turėjo pakeisti liaudies derybos. Naujieji diplomatai paprasčiausiai ketino senąją aristokratijos rūbą pakeisti eiline respublikonų uniforma, sofistikuotą kalbą – tiesmukiškumu, o sudėtingą rūmų etiketą – egalitarišku bendravimo stiliumi. Bet iš tikrųjų naujosios diplomatijos žaidimo veikėjams, t. y. respublikonams, kalbėjimo, elgesio ir aprangos taisyklės rūpėjo tiek pat kaip ir aristokratams. Gal jie patys nesuvokė, kokia čia ironija: jie įvedė tiek pat smulkmeniškai struktūrizuotą sistemą, kokią keldami revoliuciją siekė sugriauti. Be abejo, jie pakeitė dainos žodžius, bet melodija liko tokia pati. Revoliucionieriams prireikė visokių ceremonijų ir simbolių tam, kad pateisintų savo ideologiją, savo pačių buvimą valdžioje. Galima visiškai pritarti Richardo Stiteso teiginiui, kad niekas kitas geriau neatskleidžia kultūrinės revoliucijos gilumo kaip mažmožiai.²⁷ Burke'as puikiai pastebėjo, kad būtent mažais dalykais revoliucionieriai sukėlė tikrą schizmą visatoje.²⁸ Ir iš tikrųjų revoliucija nepaliko jokios smulkmenos likimo valiai, jos atstovai visa iki paskutinio kablelio numatė, kiekvieną frazę, gestą, batų ir skrybėlių mados stilių, viskam jie sudiktavo savas taisykles. Manieros buvo ne tiek pat, o dar reikšmingesnės negu įstatymai. Pasak François Fureto, „revoliucija buvo kolektyvinių galios simbolių rinkinys, procesas, kuriuo kolektyvinis visuomenės sąvokos raštas tampa savo pačios istorijos audiniu“²⁹.

REVOLIUCINGUMAS reiškiasi už bet kokių formų, ribų ir normų. Diplomatinė praktika tai ir atspindėjo iki pat mažiausių detalių, kaip ir rūpestingai rengiamos šventės, kurių buvo apstu naujai

²⁵ METTERNICH von, Clemens Wenzel Nepomuk Lothar. *Memoirs*, ed. Prince Richard Metternich. New York, 1880, 1:368, letter of April 7, 1798.

²⁶ BELIN. Jean *La logique d'une idea force*. Paris, 1939, 2:116.

²⁷ STITES, Richard. *Russian Revolutionary Culture: Its Place in the History of Cultural Revolutions*. In *Culture and Revolution*, ed. Paul Dukes and John Dunkley. London, 1990, p. 134.

²⁸ Žr. BURKE Edmund. *Letters on a Regicide Peace*. In *The Works of Edmund Burke*. London, 1893, 5:215.

²⁹ F URET, François. *Interpreting the French Revolution*. Cambridge, 1981, pp. 78, 130.

parengtame kalendoriuje. Taip, kaip revoliucionieriai perkūrė laiką, jie siekė perkurti ir diplomatiją, nes ji – visuotinės laiko, erdvės ir tarpasmeninio bendravimo revoliucijos dalis. Naujosios diplomatijos sistemos vizija buvo respublikos idealo dalis, atlaikiusi tolimesnių revoliucinių režimų išbandymą. Lynn Hunt teigia, kad būtent simbolinės formos suteikė revoliucijos patyrimui ypatingą psichopolitinį tęstinumą. Revoliucijos simboliai ir ritualai padarė ją *longue durée* (ilgalaike); jie tapo sekuliarizuotos respublikonizmo tradicijos ir revoliucijos apčiuopiamais priminimais.³⁰ Ir nebebuvo taip reikšminga, ar revoliucionieriai priklausė jakobinų, žirondistų ar direktorių frakcijai, nes visi turėjo vieną aiškų ir vieningą siekį – pasmerkti senosios diplomatijos metodus. Jie galėjo ne visai sutarti dėl menkniekių, bet visi turėjo tą pačią viziją, kaip reikia įdiegti naują revoliucinę santvarką tiek „namie“, tiek ir užsienyje. Ir nors Europos galios juos privertė surasti kompromisą ir nusileisti kai kuriais diplomatinės praktikos klausimais, vis dėlto iš dalies revoliucinė kultūra atlaikė konsulatų ir net imperijos išbandymus.

Visą Revoliucijos laikotarpį prancūzų diplomatai sąmoningai ignoravo arba peržengė senosios diplomatijos protokolo normas, nes revoliucinė ideologija tuo ir pagrįsta – atmesti bet kokią klasikinės diplomatijos praktiką ir normą. Revoliucionieriai matė pasaulį kitokiį negu prieš juos valdžiusios tautos. Kaip kartą Jacques Pierre‘as Brissotas, užsienio reikalų ministras, pareiškė: „mes nenuilsime, kol visa Europa nedegs (revoliucijos) liepsnose.“³¹ „Mes norime pakeisti egoizmą etika, garbę – vientisu sąžiningumu, įpročius – principais, o protokolą – pareigomis... Norime pakeisti gudrumą tiesa, kitaip tariant, visas monarchijos ydas ir absurda – respublikos stebuklais ir dorybėmis.“³² Revoliucionieriai kaltino Prancūzijos nekompetentingus, savanaudžius Liudvikus už visas tarptautinės politikos nesėkmes, užtraukusias tiek gėdos ir skurdo tautai. Ir visa tai dėl slaptosios diplomatijos, nes „galima paslėpti nuo žmonių tikrus karaliaus interesus tik tada, kai vienintelis rūpestis karaliui yra jis pats, o liaudis laikoma nieku“. Ar tai ne slaptos diplomatų ir ministrų, išduodančių savo tautą ir nepaisančių palikuonių likimo, veiklos pasekmės? Bet „Prancūzija nebebus valdoma nei klastos tarybos, nei *mysteres diplomatiques* (diplomatinių paslapčių)“³³. Gal ir tiesa, kad senoji prancūzų diplomatija vedė valstybę į nesėkmes, bet tai ne todėl, kad ji aristokratinė ar slaptoji. Čia ir slypi revoliucionierių klaida, nes, jų supratimu, naujojo reformuoto pasaulio tvarka bus pagrįsta racionalumu, todėl užsienio politika ir diplomatija taps visai nereikalingomis veiklomis, naujasis pasaulis bus pasaulis be diplomatų. Kaip Jeanbonas Saint-André pareiškė 1793 metų birželį, „mūsų

³⁰ HUNT, Lynn. *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*. Berkeley and Los Angeles, 1984, p. 55.

³¹ MICHON, Georges. *Robespierre et la guerre révolutionnaire, 1791-1799*. Paris, 1937, p 129, letter of November 26, 1792.

³² DANTON, Georges Jacques. *Discours de Danton*. ed. Andr. Fribourg. Paris, 1910, p. 203.

³³ RABAUD, in Archives parlementaires de 1787 a 1860. Paris, 1878, 17:396, July 28, 1790.

diplomacija yra tiesa ir laisvė. Aš reikalauju diplomatinio komiteto panaikinimo.“³⁴ Naujasis radikalus užsienio reikalų ministras Dumoriezas paskelbė, kad „didinga, laisva ir teisinga valstybė yra iš prigimties visų kitų valstybių pagalbininkė ir sąjungininkė, todėl jai nereikia pasirašinėti jokių išskirtinių sąjungų, susaistančių ją su vienos ar kitos valstybės likimu, interesais ir aistromis“³⁵. Šis idealizmas vis labiau įtvirtino Prancūzijos susvetimėjimą, nes revoliucinė diplomacija palaikoma tik su kitomis respublikomis. Pagal Prancūzijos naują konstituciją, JAV ir Šveicarija buvo vienintelės valstybės, į kurias respublikos valdžia siuntė nepaprastuosius įgaliotuosius ministrus arba ambasadorius, o į kitas tik slaptus agentus, delegacijos sekretorius arba specialiosios misijos atstovus. Vieni Prancūzijos pasiuntiniai užsiėmė maištinga, ardomąja propaganda, kišdavosi į vietinius reikalus, keldavo intrigas. Kiti įžeidinėdavo religinius vietos gyventojų jausmus šventvagiškomis kalbomis apie kryžių. Dar kiti, pavyzdžiui, Prancūzijos ambasadorius Jeanas Baptiste'as Jules Bernadotte'as viešėdamas Austrijoje liepė savo darbuotojams dėvėti lenkų sukilėlių kepuraites, taigi kurstė lenkus sukilti prieš Austriją ir Rusiją. Nenuostabu, kad daugelis Europos valstybių vengė prancūzų pasiuntinių vizitų, juos laikė sąmokslininkais prieš Europos socialinę tvarką, šėtono apsėstaisiais. Edmundas Burke'as ir kiti pasmerkė prancūzų revoliucinius ministrus, kurie šen ten vaidino ambasadorius, nes tokie nieknešiai tik suardys darnią Europos bendruomenę. Kai susidurdavo Senosios diplomatijos praktikai su Naujosios atstovais, pastarieji demonstratyviai atsisakydavo lenktis tradiciniam etiketui: jie vilkėdavo paprastus paltus ir kelnes, užuot apsirengę tradiciniais kostiumais; grubiai įžingsniuodavo į sales užuot įžengę grakščiais žingsneliais. Kartą Meternichas pakabino Pranciškaus I portretą matomoje vietoje ir liepė kėdes sustatyti taip, kad visi susirinkusieji užėmę savo vietas prie stalo neišvengiamai žiūrėtų į jį ir neatsuktų valdovui nugaros. Tačiau prancūzų atstovas išsitraukė Italijos užkariautojo portretą. Po šitų ir dar nemalonesnių įvykių Meternichas drąsiai pareiškė: „niekada anksčiau nesu matęs tokių netikusių gyvulių“.³⁶ O iš tiesų prancūzų naujosios diplomatijos atstovai buvo kruopščiai renkami ir instruktuojami. Jie turėjo veiksmais ir žodžiais liudyti, kad yra tikri respublikonai. Tam reikėjo išvengti bet kokios prašmatnumo išraiškos, nereikalingos šnekos apie pirmumą, juk visi lygūs. Tačiau jei kur nors kildavo diskusija šiuo klausimu, revoliucionieriai atskubėdavo išsireikalauti nuo karalių laikų jiems priklausančio pirmumo, aiškindami, kad tokia privilegija Prancūzijai priklauso ne dėl monarchų asmeninės garbės, o greičiau ir

³⁴ Archives parlementaires (žr. nr. 33).., 66:4: „Notre diplomatie, c'est la verité, la liberté; je demande la suppression du comité diplomatique,“. June 3, 1793.

³⁵ GILBERT, Felix. *The "New Diplomacy" of the Eighteenth Century*. Indianapolis, 1951. (Petition de Villeneuve in *Archives Parlementaires*, 15536-44, May 17, 1790. On May 21, 1790, Cazales argued that France "should isolate herself from the political system of Europe".) p. 33).

³⁶ METTERNICH von, Clemens Wenzel Nepomuk Lothar. *Memoirs*, ed. Prince Richard Metternich. New York, 1880, 1:350, December 9, 1797.

tik todėl, kad tai visada buvo teikiama Prancūzijos, kaip nekvestionuojamai didingos valstybės, vadovui. Ir apie šios neatsisakomos teisės svarbą Talleyrandas perspėjo visus Prancūzijos pasiuntinius ir atstovus. Kai Bernadotte'as atvyko į Vieną 1798 metais, jis turėjo aiškias instrukcijas nepamiršti, kad Liudviko XVI ambasadoriams buvo teikiamas pirmumas, ir jie įžengdavo iškart po Romos popiežiaus nuncijaus, prieš Anglijos ir Rusijos ambasadorius, todėl jie negalėjo to paties nereikalauti. 1796 metais Prancūzijos atstovas JAV Pierre'as Adetas išreikalavo iš naujo sudaryti svečių sąrašą, kuriame klaidingai teikiamas pirmumas britų ministrui prieš Prancūzijos: „mums, Prancūzijos ministrams, buvo teikiamas pirmumas prieš britus visur ir visada, ne vien Jungtinėse Valstijose. Prancūzija būdama respublika šį rangą išlaiko ir išlaikys. Prancūzai žiūri į visas tautas kaip į sau lygias, kaip į brolius, bet niekada nesutiks, kad ši teisė būtų teikiama kokiam nors kitai valstybei.“³⁷ Tarp instrukcijų naujosios diplomatijos atstovams buvo minimi įvairūs reikalavimai nuo tinkamos aprangos iki deramo etiketo. Jiems liepiama nepaisyti iki tol galiojančio trejopo atsiklaupimo prieš monarchus įteikiant skiriamuosius raštus, nes tai nesiderina su laisvos tautos atstovų statusu. Ir vėliau pats Napoleonas Bonapartas instruktavo atstovus, išrinktus iš kariškių, kuriems aiškiai nurodydavo įbauginti užsienio reikalų ministrus ir ignoruoti monarchiško protokolo normas. Respublikonai taip pat kreipė dėmesį į aprangą ir gestus, kad niekas neprimintų Senojo režimo, antraip prancūzai būtų klaidingai laikomi kitų tautų atstovais, tautų, vis dar paženklintų vergovės pančiais. Todėl revoliucionierių uniformos turėjo būti tokios kaip eilinio darbuotojo, t.y. taikos ir draugystės ministro darbo drabužis buvo su auksiniu alyvmedžio šakelės medalionu švarko atlake. 1794 metais jie išleido dekretą, nurodantį, kokia tinkama konsulų darbo apranga: balta brokasto liemenė ir kelnės, mėlynas brokasto paltas, apsiuvinėtas raudonu siūlu, su raudonais rankogaliais ir raudona apykakle. Metalinės sagos su respublikos antspaudu ir supintų alyvmedžio ir lauro šakelių atvaizdu ant apykaklės ir rankogalių sudarė visą Prancūzijos Respublikos piliečio įvaizdį.³⁸ Revoliucinė valdžia taip pat išleido nuostatus, reguliuojančius atstovų viešąjį kalbėjimą, nes jie tvirtai tikėjo, kad viskas, iki kalbos detalių, turi būti pakeičiama pagal Respublikos sistemą. Revoliucionieriai vertino ritualinį žodžių vartojimą kaip priemonę parodyti Europai, kaip turi kalbėti laisvos tautos žmonės: „Prancūzų kalba tapo laisvės kalba.“³⁹ Todėl prancūzai privalo kalbėti energingu ir atviru tonu, nebevertoti pasenusių kreipinių, tokių kaip „mano karaliau“ ar „mano valdove“. Vis dėlto revoliucinė valdžia nepraleido progos

³⁷ DRY, A [Adrien Fleury], *Soldats ambassadeurs sous le Directoire, ans iv-viii*. Paris, 1906, 1:173-74. Taip pat žr. PALMER, R. R. *A Revolutionary Republican: M. A. B. Mangourit, William and Mary Quarterly* 9, no. 4 (October 1952): p. 375-76.

³⁸ AAE (Archives des affaires étrangères, Paris. Decree of 11 frimaire II (December 1, 1794) in Masson, *Le Département des affaires étrangères*, p. 346.

³⁹ BRUNOT, Ferdinand. *Histoire de la langue française des origines à 1900*. Paris, 1927, vol. 9, pt. 2:9.

priminti savo agentams, kad be reikalo neižveidintų kitų tautų atstovų, todėl vertėtų laikytis sąjungininkų ir neutralių valstybių formų bendraujant su jų ministrais. Ir net liepė neišsižeisti, jei užsieniečiai nesikreipė į juos „mūsų revoliucinio stiliaus“ kreipiniu „tu“. „Jūs“ reiškė nelygybę, vergovę; prancūziškas „tu“ buvo tiesos kalba, tuo tarpu kai „vous“ – tiko tik komplimentams ir meilikavimui.

Tačiau pamažu revoliucinei valdžiai daugeliu atvejų teko siekti kompromiso būtent dėl protokolinių klausimų, kad užsitikrintų revoliucijos skelbiamą visų pasaulio tautų meilę ir pagarbą draugiškai ir broliškai visas tautas mylinčiai Prancūzijos Respublikai. Prancūzijos atstovas Vienoje Bernadotte'as pripažino teisėtai tik akredituotus ambasadorius ir tik pas juos lankydavosi, nors toks elgesys buvo Senosios diplomatijos rangų pripažinimo laikymasis, kuris akivaizdžiai prieštaravo revoliucijos lygybės ir brolybės ir naujojo pasaulio be diplomatų idėjai. Patys Direktorato nariai dažnai taikydavo išimtis savo pačių nustatytoms taisyklėms. Deryboms su formalistine Turkija jie nedelsdami pakeitė nepaprastąjį pasiuntinį skiriamųjų raštų pilno rango ambasadoriumi ir liepė jam laikytis visų senojo diplomatinio ceremonialo taisyklių iki kablelių tam, kad susitiktų su Otomanų ambasadoriumi.

Panašaus kompromiso teko sekti ir garbės ir slaptųjų derybų praktikos klausimais, nors jie taip griežtai buvo pasmerkę tokius *ancien regime* diplomatinio bendravimo elementus. Ir nors revoliucinė dvasia iš principo priešinosi vyriausybės paslaptims ir skelbė, kad liaudis turi teisę žinoti visas detales apie respublikos valdžios tautos labai vykdomą politiką, 1807 metais pats Napoleonas užsienio reikalų ministrui apskundė neapsukrų prancūzų atstovą už tai, kad šis labai neišmintingai pasielgė viešai rodydamas konfidencialius dokumentus. Ir dar pridūrė: „Toks poelgis visai beprotiškas. Ir nesvarbu, ar laiške tik parašei „Laba diena“, vis tiek svetimiems ir to nevalia perskaityti.“⁴⁰ Prieš tai karštai gynęs atvirą diplomatiją Dumoriezas ėmė slaptai susirašinėti su Liudviku XVI, o Talleyrandas jau turėjo išdėstęs veiksmingą slaptų agentų tinklą po visą Europą. Revoliucijos veikėjai, anksčiau laikę diplomatus šnipais, intrigantais, šarlatanais, nedoro žaidimo dalyviais, sumanė žaidimo taisyklių reformą. Tačiau jie patys tapo senojo žaidimo šarlatanais. Revoliucijos ratas taip ir užsidarė: 1800 metais 1792 – 1794 idealistus pakeitė pragmatikai, o svajotojus – užkariautojai. Prancūzijai per brangiai kainavo susvetimėjimas. Nebegalėjo sau leisti tokios prabangos ir palaikyti gerus santykius vien su kai kurioms sąjungininkėmis. Dar nebuvo atėjęs laikas drąsiai skelbti, kad Prancūzija neturi priešų, o tik draugus. Ir revoliuciniai karai buvo tikras pasityčiojimas iš revoliucinės dvasios. Revoliucijos šūkis „Karas pilims, taika trobelėms“ ne tik nepasiteisino, bet greičiau tapo chimerišku

⁴⁰ Cituojama In FREY, L., FREY, M. *The Reign of the Charlatans is Over: The French Revolutionary Attack on Diplomatic Practice*. In *Journal of Modern History* 65 (December 1993): 706-744. Chicago. NAPOLEON I, *Correspondance de Napoleon I* (Paris, 1864), 16:78, October 6, 1807, Napoleon to Champagny.

siekiu, nes, deja, Napoleono karų padarinius pajuto visi broliai, lygūs ir laisvi prancūzų piliečiai. Revoliucionieriai, atėję į valdžią, drąsiai paskelbė: „Galas šarlatanų karaliavimui!“ Taip, Burbonų šarlatanams iš tikrųjų galas ir atėjo, bet jų vietas užėmė kiti – naujosios revoliucinės santvarkos šarlatanai.

Darydami 100 metų šuolį, trumpai pažvelkime į istorijos ir politinių mokslų mėgstamą koreliaciją tarp Prancūzijos didžiosios ir rusų Spalio (bolševikų) revoliucijų, šį kartą diplomatinio protokolo kaitos požiūriu.

Tiesą sakant, bolševikai nebuvo tokie novatoriai, kaip save įsivaizdavo: visada prieš revoliucijas ir po jų, užkariavę valdžią, revoliucionieriai siekia visa sunaikinti ir naujai atkurti, bet dažnai jie tik perdažo fasadą ir palieka tą pačią pastato struktūrą. Kaip ir prancūzų revoliucionieriai, bolševikai pakeitė uniformų spalvas, rangų pavadinimus, kreipinius ir ceremonijos tvarką ir, žinoma, aristokratų valdantįjį sluoksnį į liaudininkus. 1840 metais gimusiam marksistų judėjimui būdingos antiritualinės pažiūros. Lenino sukurta „asketiška“, drausminga, idėjiškai vieninga partija tapo komunistinės partijos etalonu. Tačiau praėjus 60 metų po revoliucijos toje industrializuotoje galingoje valstybėje klestėte klestėjo ritualizuotas ceremonialas, lengvai palyginamas su tradicinių religijų apeigomis, tik, žinoma, ateistinis. Kaip paaiškinti šį paradoksą? Bolševikų doktrina ar indoktrinacija tapo „pseudoreligija“, kuriai labai pasitarnavo viešųjų ceremonijų, masinių apeigų ir privalomų proletarinių eisenų įvedimas. Vienintelis sovietų nereliginių ceremonijų precedentas yra neilgai išsilaikę Prancūzų revoliucijos fanfariški eksperimentai. Šis moderniuųjų Europos visuomenių unikalus reiškinys pamažu tampa įvairių disciplinų tyrimų objektu, nors galima teigti, kad kol kas sociologai, politologai ir antropologai nelabai skuba jį tirti. Diplomatinio protokolo ir apskritai ceremonialo tyrimo darbai vos įžengia į pradinę stadiją. Abneris Cohenas (1974) pateikia naudingiausią šios temos išvalgą nagrinėdamas teoriniu ir empiriniu aspektu galios ir simbolizmo santykius, *communitas* (bendruomenės) ir valdžios struktūros sąvokas, kaip socialinio vystimosi pasekmes.

Bolševikams buvo nepriimtinas individualizmas, asmeninių jausmų reiškimas ir socialiniai formalumai, tokie kaip vedybos, oficiali apranga (kostiumai, kaklaraiščiai) ir bet kokie ceremonialūs poelgiai. Tačiau partijos lyderių požiūris buvo pragmatiškesnis ir realistiškesnis: tradicinei liaudžiai lengviau priimti proletarinius devizus „duona“, „taika“, „žemė“, o ne marksistinius filosofinius argumentus. O kadangi religiniai įsitikinimai (stačiatikių ir islamo) buvo gan išsakniję, naujasis režimas privalėjo juos pakeisti ne vien racionaliais kanalais. Todėl ceremonialas turėjo padėti sunaikinti caro šlovę ir numalšinti religinių apeigų troškimą. Caro herbus, emblemas ir paminklus naujoji tvarka pakeitė bolševikų simboliais. Gatvių, miestų ir paminklinių pastatų pavadinimai taip pat

buvo pakeisti, o vieni į kitus ėmė privalomai kreiptis „draugo“ kreipiniu. Bet ryškiausia naujovė buvo metų kalendorinės ir visuomeninio gyvenimo ciklą ceremonijos, kurios turėjo pasižymėti spontaniškumu, chaotišku – t. y. nerezisuotu – užsidegimu ir bendruomenės jausmu. Taip buvo įvestas „socialinis laikas“, tam tikras visiems bendras darbo ir švenčių ritmas.

Lenino mirtis 1924 metų sausį sukrėtė bolševikų režimą, bet kadangi Stalinas jau buvo išpopuliarėjęs, jis gan greitai perėmė valdžios vadžias ir tapo gyvuoju tautos paminklu.

Lenino mirties metinės buvo iškilmingai minimos, bet ne mažiau prašmatniai buvo švenčiamas Stalino gimtadienis ir, kuo toliau, tuo ryškiau. Ir kaip tik valdant Stalinui buvo kuriami stiprūs pagrindai tolesnei ceremonialo raidai. Panašiai kaip ir prancūzų revoliucionieriai, bolševikai savo fundamentinių vertybių priešpriešas (internacionalimas – nacionalizmas, lygybė – nelygybė, laisvė – drausmė) pakeitė ceremonialu.

Žinoma, Spalio revoliucijos padarinius caro diplomatijos atstovai patyrė savo kailiu ir, ko gero, gan skaudžiai. Leninas skelbė, kad kapitalizmas sėja savidestrukcijos sėklą, o buržuazija mirs pati savaime, ji supus, nes pati lemia socialinį priešišumą, vedantį ją į susinaikinimą. Nuo 1917 metų Leninas šią mintį pavertė užsienio politikos pagrindu. Sugriovusi carinę diplomatiją, Maskva susivokė, jog teks pradėti nuo nulio, neturint tinkamai parengtų diplomatų, derybų įrankių nei sąjungininkų. Sovietų pagrindinis siekis – kad proletarinė revoliucija pasiektų visą žmoniją – nebuvo ir negalėjo tapti diplomatinio tikslu. O kadangi pats Leninas buvo pasakęs, jog kapitalistinis pasaulis savaime save sunaikins ir praris, tai Sovietų diplomatų darbas tebuvo laukti šios Vakarų savidestrukcijos, juk vis tiek kapitalizmas pasmerktas žūti.

Sovietai bandė įvesti naująją diplomatiją, kokią iš tikrųjų mėgino praktikuoti ir Vilsonas, tiktai kitu pavadinimu. Maskva šią naują diplomatiją vadino „klasių diplomatija“, atmesdama visą sukauptą patirtį nuo Jekaterinos II laikų ir pradėdama tarptautinį vapaliojimą, kuriam kitoms valstybėms teko pritarti dėl bauginančios Rusijos karinės galios ir operatyviai visame pasaulyje įsikūrusių komunistų partijos nacionalinių štabų spaudimo vietinei valdžiai. Būtų naivu vadinti diplomatija, sena ar nauja, žiaurius Stalino reikalavimus, miglotą Ruzvelto politiką ir desperatišką Čerčilio tylą. Tarp jų nebuvo jokios diplomatijos, o verčiau reikalavimai, grasinimai, abejojimai ir neleistinos klaidos, apie kurias nedaug kas žinojo. Tada ir paaiškėjo, kad senosios diplomatijos dekadansas (smukimas) iš tikro nebuvo esminių principų, o verčiau taikomo metodo problema. Senosios diplomatijos drausmės konstantas vis labiau veikė nauji veiksniai, tai dėl karų, tai dėl globalinių pokyčių, kuriuos valdyti niekas nebuvo tinkamai pasirengęs.

2.3. 1815 metų Vienos kongreso ir Europos koncerto reikšmė diplomatinio protokolo kaitai

Rusijos porevoliucinė – o vėliau sovietinė – diplomatija buvo aptariama kartu su Prancūzų revoliucijos padariniais būtent dėl jų panašumo ir bendros įtakos dabarties protokolui. Tačiau dabar sugrįžtama į XIX amžiaus pradžią, kai po Prancūzų revoliucijos išdraskyta Europa vėl susivienijo.

Norint suprasti aplinkybes, nulėmusias 1815 metų Vienos kongresą ir šio įvykio pasekmes diplomacijai, pirma reikia aiškiai suvokti Napoleono I įtaką tiek tuometinei kiekvienos šalies vidaus, tiek ir visos Europos politikai. Šio karvedžio karinė galia ir išvalgumas prasiskverbė į „1000 karalių žemyną“. Dvidešimt lemtingų metų praėjo nuo 1794 metų (kai Konvencija paskyrė generolą Bonapartą Italijos kariuomenės vadu) iki 1814 metų – kai jis paskelbė savo pirmąjį atsistatydinimą Paryžiuje. Per šiuos 20 metų visos Europos karūnos drebėjo Napoleono patrankoms šaudant. Šis „revoliucijos vaikas“ kartą pareiškė, kad revoliucija – tik idėja, kuriai pritarė durtuvai. Tačiau kai 1814 metų pradžioje vien durtuvų nepakako ir 300 000 sąjungininkų – rusų, prūsų ir austrų – karių laimėjo prieš 100 000 prancūzų Leipcige, mažaūgis, aštraus žvilgsnio energingas generolas nepabūgo. „Tik generolas Bonapartas gali išgelbėti Imperatorių Napoleoną“, pats pasakė savo pavaldiniams, kuriuos laikė nekompetentingais, nes „ten, kur manęs nėra, ten ir bėda, vien nesąmonės daromos“. Ir tai buvo tiesa.

Sąjungininkai manė, jog mažasis eilinis jau nugalėtas. Su visomis įmanomomis patyčiomis jis iškilmingai skiriamas Elbos salos imperatoriumi ir ten įkalinamas. Tada šimtai karalių ir princų, 20 metų drebėjusių iš baimės kaip sausi lapeliai būgnams dundant, pagaliau galėjo sau leisti juoktis ir tyčiotis iš bijomo Bonaparto. Tokiai nuotaikai atšvęsti kaip tik labai tiko Viena, išdidžios imperijos gal pati monarchiškiausia sostinė. Viena – tai Europos kampelis, kuriame savo lizdą susisukus romantizmui naujos idėjos suklestėjo ir išliepsnojo liberalizmo ugnis. Šito elegantiško ir subtilaus pasaulio šerdyje tuomet sublizgėjo nepaprastas princo Meternicho intelektas. To Meternicho, kuris žiūrėdamas į Europos žemėlapi pasakė carui Aleksandriui dar prieš Leipcigo mūšį: „Štai čia viską reikės daryti iš naujo.“ Ir Aleksandras pamėgo šią idėją, nes jo kraujy visada virė užkariavimo aistra. Jis taip pat mylėjo Viena, o galimybė joje vykdyti Europos pertvarkymą buvo tiesiog jo gyvenimo svajonė.

Didysis tarptautinis kongresas buvo šaukiamas su labai aiškiu tikslu – atstatyti vertybes ir ribas, kurias Napoleonas buvo sugriovęs. Visos galingos Europos valstybės buvo pakviestos, įskaitant pralaimėjusią Prancūziją. Mažos karalystės ir kunigaikštystės taip pat įtraukiamos į svečių sąrašą, nes

pats Austrijos imperatorius išdidžiai pareiškė: „Tegul suvažiuoja visa Europa, mes už viską sumokėsime.“ Ir, ko gero, visą savo likusį gyvenimą gailėjosi tokio drąsaus pasakymo.

Kongresas prasidėjo 1814 metų rudenį didinga ceremonija, tokia, kokios Europa nebuvo mačiusi nuo tolimų Liudviko XIV laikų. Pasaulyje jau 170 metų nebuvo jokio tarptautinio kongreso, todėl ši proga įgavo ypatingą reikšmingumą. Kiekviena atvykstanti delegacija atrodė vis prašmatnesnė, konkuruojanti su prieš ją atvykusia ir nekantriai laukianti, ar po jos neatsiras dar pranašesnės. Valdovai pasirodė gausių palydų apsupti ir su dar didesniais tarnų ir karių būriais. Caras atvyko su savo aštuoniais baltais raitosios gvardijos eskadronais ir dvylika oficialių meilužių. Viena visų jų laukė atviromis durimis, juoku, muzika, kavinėmis, rūmais, šokių salėmis ir rafinuotumu. Kongresas pasižymėjo dviem bruožais – Meternicho gudrybe ir šnipinėjimu. Jis puikiai žinojo, kad visi dalyviai ištroškę malonumų ir lengvo gyvenimo. Jam nebuvo sunku rengti pokylius, balius ir tenkinti visas svečių užgaidas, nors tai reikė Harbsburgo rūmų turto iššvaistymą. Meternichas buvo pasirengęs sužaisiti įmantrią partiją panaudodamas savo naudai kiekvieną šachmatų figūrą. Jo fantastiškai politinio šnipinėjimo machinacijai vargu ar įmanoma rasti lygų varžovą per visą praėjusį XVIII amžių. Tereikėjo lengviausiam vėjeliui sujudinti žolytę Dunojaus sostinėje, o jis jau žinojo, kas kur vyksta. Įgaliotieji diplomatai pradėjo rinktis Vienoje jau nuo 1814 balandžio, nors iškilmingas kongreso atidarymas buvo planuojamas tik spalį. Tarp svarbiausių svečių verta paminėti tokį įtakingą tarptautinės politikos veikėją, kaip aukštaūgis, šviesiaplaukis, skaisčiai mėlynų akių Rusijos caras, kuriam tuo metu sukako 37 metai. Visiems žinomas jo polinkis aistringai ir nesantūriai linksmintis nė kiek netrukdė jam siekti savo tikslo: užsitikrinti Rusijos teritorinę didybę ir saugumą. Meternichas juo žavėjosi, bet taip pat tikėjosi jį suminkštinti malonumais, pataikavimais, rūmų ir miesto damų dėmesiu. Tačiau carui ir taip netrūko moteriškos kompanijos, nes pats buvo atsivežęs kelias princeses ir grafienes. Šis jaunas monarchas dieną pasivaikščiodavo po miestą, po pietų padidindavo savo valdų ribas, o naktį uždavo su linksma kompanija. Jis buvo pats populiariausias ir labiausiai bijomas kongreso dalyvis. Jo portretus buvo galima įsigyti kiekvienoje Austrijos sostinės gatvėje, jam buvo kuriamos eilės ir simfonijos, kiekviena motina mieste turėjo vieną vienintelį troškimą: kad caras pažvelgtų į vieną iš jos dukrų. Ir kol tuštybių mugė svaigino visus palaidūnus kongreso dalyvius, Meternichas ir caras žaidė savo žemėlapiu žaidimus, perpiešdami Europos ribas. Tačiau ne visi kongreso dalyviai buvo tokie atsipalaidavę. Prancūzas Charle Maurice Talleyrandas-Perigordas buvo bene pats protingiausias diplomatas, nors atstovavo pralaimėjusiai valstybei, kurią visi troško viešai pažeminti už karo padarinius. Pats Talleyrandas nebuvo nekaltas avinėlis: buvo išdavęs demokratiją

dėl Napoleono, vėliau Napoleoną dėl karaliaus, o paskui Bažnyčią dėl politikos. Netrukus jis išduos visus dėl to paties Napoleono.

Pirmąją savo apsilankymo Vienoje savaitę šis gudrus prancūzas jau spėjo susidaryti bendrą vaizdą apie savo varžovus, jų silpnas ir stiprias vietas ir net numatyti galimus plyšius, pro kuriuos jam galėtų pavykti pulti. Jis turėjo šaunių padėjėjų komandą, sudarytą iš pačių geriausių tuometinių Prancūzijos diplomatų. Rašant diplomatinę korespondenciją, žymus pianistas Neukonmas skambino be perstojo, nes antraip Talleyrandas negalėjo susikaupti. Apie kitus kongreso dalyvius jis rašė savo dienoraštyje: „Mane supa vilkšuniai, bet aš juos paversiu avinėliais.“ Ne veltui šeimininkaujantis Meternichas šio diplomato bijojo labiau negu šėtono, nes pats Talleyrandas pareiškė, kad šlubčioja, todėl ir nešoka. O tai pavojinga, juk jis turi laiko pamąstyti... Talleyrandas dėjo visas įmanomas pastangas, kad kongresas neprieitų jokių reikšmingų išvadų. Tarp visokių kitų paviršutiniškų ir nerimtai nusiteikusių dalyvių, kongreso pažiba buvo belgas, dirbantis Austrijai, – princas Karlas Juozas Ligne‘as, kurio posakiai tapo žymiomis frazėmis: „Šis kongresas į priekį visai nejuda, bet pašoka.“ Anglijai atstovavo įgaliotasis ministras airis Kastlereaghas, vienintelis kongreso dalyvis, turintis patirties asamblėjose ir parlamentuose. Kastlereaghas Vienoje buvo nepopuliarius dėl dviejų priežasčių. Pirmą – jo žmona buvo baisiai neįdomi moteris, bet jis ją beprotiškai mylėjo. O antra – jį palaikė Anglijos karalius, bet kolegos ir tauta visai jo nemėgo, net jį kaltino, kad dėl Anglijos išdavęs Airiją. Jis buvo šaltakraujis, nekomunikabilus. Dieną braižė Europos žemėlapius, o naktį mėgino mokytis šokti valsą. Jam Anglija patikėjo šalies galios užtikrinimą jūrose ir Europos galingų valstybių neutralizavimą. Abu tikslus puikiai pasiekė.

Pats reikšmingiausias kongreso veikėjas buvo pats jo šeimininkas princas Klemensas Vencelis Nepomukas Lotaras von Meternichas-Vineburgas. Jis buvo vienintelis civilis, nebijojęs Napoleono, kai Europa buvo visiškai sumišusi. Su generolu Bonapartu susipažino dar būdamas jaunas Austrijos ambasadorius Paryžiuje 1803 metais. Meternichas buvo labai apsiskaitęs, inteligentiškas ir gražus vyras, tiesiog gimęs politikai, nors jis to nepripažindavo. Jis skelbėsi esąs tikras senosios diplomatijos mokyklos šalininkas, tačiau Vienos kongrese pasirodė kaip pats moderniausias savo laikų politinis veikėjas.

Apie 1814 metų rudenį jau per 100 000 užsieniečių buvo atvykę į Vieną. Tada ir prasidėjo šokiai. Sunku patikėti, kad Vienos kongreso atidarymas galų gale niekada oficialiai neįvyko. Įgaliotieji atstovai taip anksti atvyko vienas po kito, kad kol Meternichas užbaigė montuoti savo šnipinėjimo mašiną, Vienos gyventojai priprato prie svečių savo miesto gatvėse. Nuo vasaros netrūko balių, muzika grojo po visą romantišką Vieną, o Napoleonui kalėjo Elboje. Meternichas nesureikšmino to,

kad iš tikrųjų kongreso oficialiai taip ir neatidarė. Svarbiausia – Europos tautoms pagaliau dainuoti ir šokti kartu. Įdomiausia kongreso dalis buvo 1815 sausį slapta pasirašyta sutartis tarp Austrijos, Anglijos ir Prancūzijos, kuria kiekviena šalis įsipareigojo paskirti po 15 000 karių jungtinei kariuomenei ir sustabdyti Berlyno ir Maskvos ambicingą žengimą į priekį. Prancūzui Talleyrandui pavyko pasėti nepasitikėjimą tarp priešų ir paversti kongresą savo veiklos arena. Tą naktį jis parašė Liudvikui XVIII: „Jūsų Didenybe, Jums nėra čia ko bijoti.“ Kai kongreso dalyviai pradėjo svarstyti Italijos valstybių ir miestų likimą, Napoleonas pabėgo iš Elbos. Tai buvo garsiųjų „100 dienų“ pradžia. Napoleonui būnant laisvėje, neįmanoma buvo toliau svarstyti apie Europos žemėlapius. Liudvikas XVIII pabėgo iš Paryžiaus ir kiekviename Prancūzijos mieste dundėjo būgnai. Tada Meternichas ėmė deginti visus privačius dokumentus, kuriuos jo kongreso sekretoriui pavykdavo išpešti iš kilmingų svečių. O Talleyrandas iškart išvyko imperatoriaus Napoleono pasveikinti.

Nepaisant šių netikėtų įvykių, kongresas nepasibaigė. 1815 birželį, prieš Vaterlo mūšį, įgaliotieji diplomatai dar kartą susirinko Vienoje. Visos galingos Europos valstybės su kaupu pasirūpino sau kompensacijų už „dėl Napoleono kaltės“ prarastas teritorijas. Vienos kongreso dienvakare buvo ir kitos temos: vergų prekybos panaikinimas, laisvas plaukimas Europos upėmis, monarchijų išsaugojimas, tačiau santykinai ir liaudies konstitucinių galių pripažinimas ir formalus diplomatijos, kaip profesijos, pripažinimas.

Kongresą uždarė baigiamuoju raštu, kurį visi pasirašė 1815 birželio 8 dieną. Vėliau 1815 metų lapkričio mėnesio Paryžiaus traktatas taip pat prisidėjo prie Europos taikos užtikrinimo, bent iki 1870 metų.

Kaip paskelbta Paryžiaus Taikos konferencijoje, diplomatai susirinko Vienoje ir Paryžiuje tam, kad visi kartu vieningai nustatytų tikrą ir pastovią pusiausvyrą tarp visų galingų Europos valstybių. Ir galima teigti, kad šis Europos tautų choras sugebėjo harmoniją išlaikyti bent 50 metų.

Skaitant tarptautinės politikos istoriją, matyti, kad valstybių vadovams kartais geriau, kartais blogiau sekėsi valdyti kylančius nesusitarimus ir įtemptus santykius. Tam tikri suvaržymai ir susilaikymo jėgos paveikė ar bent įkvėpė suverenų vieniems kitų neužpulti ir atsisakyti agresyvios užsienio politikos. Nuo 1815 iki 1845 Europos valstybių bendravimas kaip tik tai ir parodė. Tarp galingų valstybių nebuvo jokių karų. Valstybių vadovai mokėsi santūrumo ir bendradarbiaudami įveikė kelias diplomatines krizes, galėjusias baigtis karine katastrofa. Kaip paaiškinti šitokį neeilinį galingų valstybių nusiteikimą į viską taip kantriai ir geranoriškai žiūrėti, jų neįtikėtiną ambicijų atsižadėjimą? Vieni mokslininkai nuopelnus priskiria puikių įgūdžių ir išvalgumo turintiems tuometiniams diplomatams. Kiti sako, kad tai paprasčiausiai galios pusiausvyros atstatymo rezultatas.

Tačiau taika, kaip ir karas, kyla iš įvairių priežasčių. Todėl čia negalima neminėti Europos koncerto, tos tarptautinės sistemos, kuri suformulavo ir vykdė visą Europos valstybių politiką. Europos koncertas buvo sąmoningas ir veiksmingas siekis išlaikyti taikos santykius tarp valstybių, nes po Prancūzijos revoliucijos tarptautinė sistema buvo taip suardyta, kad ją reikėjo atstatyti iš naujo. Todėl Europos koncertas laikomas revoliucija diplomatijos istorijoje⁴¹. Šis koncertas, gimęs iš tikro solidarumo ir atsakomybės dėl Europos likimo jausmo, reiškė naują diplomatinę komunikaciją, vadinamą „koncerto diplomatija“, vėliau – XX amžiuje – išsivystysiančią kaip konferencijų ir viršūnių diplomatija. Naujas diplomatinis metodas subūrė visus valstybių vadovus tam, kad, iškilus tarptautinei krizei, jie kartu ieškotų europinių sprendimo būdų europinėms problemoms spręsti. Valstybių vadovai vis dar tikėjo bendradarbiavimo privalumais norint išlaikyti taiką. Lordas Kastlereaghas vadindavo tarptautinius kongresus (draugų) susibūrimais ir ne kartą pareiškė: „Aš tikiu, kad seni įpročiai, visų garbė ir šitie proginiai susitikimai yra patys geriausi Europos saugumo ir ilgalaikės taikos garantai.“⁴²

Europos koncertas buvo kai kas daugiau negu novatoriška diplomatinė technika. Tai iš tikro buvo naujas Europos didžiųjų valstybių normatyvinis suvokimas, nusistatyti siekiai ir metodai tarptautinei politikai vykdyti. Palaiapsniui visa tai virto tarptautinio elgesio taisyklėmis ar elgsenos kodeksu. Kiekviena šalis ėmė vadovautis koncerto diplomatija kaip įrankiu savo *politiniam credo* išreikšti. Pažvelkime dabar, kokios buvo nerašytos, bet visų priimtose koncertinės diplomatijos taisyklės. Visų pirma Europos koncertas – tai didžiųjų valstybių galios globa likusiai Europai. Mažesnės valstybės neturėjo svaraus balso sprendžiant europinius reikalus, nors jų būdavo atsiklausoma bent formalumo sumetimais. Antra, galingų valstybių galios vienybė sudarė stiprų barjerą prieš bet kokius vienos ar kitos valstybės vienašališkus susitarimus. Taigi ne viena valstybė atgrasinama nuo mėginimų ar ketinimų imtis iniciatyvos vien savo naudai. Europos klausimams spręsti reikia Europos atsakymų, todėl kiekvienas sprendimas privalėjo būti svarstomas ir jam turėjo pritarti visos Europos galios. Taip ir „gimė“ viena iš pagrindinių nerašytų koncertinės diplomatijos taisyklių: tarptautines krizes sprendžia konferencijų diplomatija. Toks principas buvo priimtas ir vykdomas visą XIX amžiaus antrąją pusę. Dar viena svarbi taisyklė – teritoriniai pakeitimai Europoje svarstomi ir sankcionuojami didžiųjų Europos valstybių. Abi minėtos taisyklės buvo taikomos gan ilgai diplomatijos praktikoje. Trečia norma siekė užtikrinti Europos penkių didžiųjų valstybių galią, esminių tarptautinės sistemos valstybių narių saugumą ir gynimą. Paskutinė taisyklė – penkios didžiosios Europos valstybės negali būti žeminamos, niekam nevalia mažinti jų prestižą ir garbę. Ko

⁴¹ GRIMSTED, P. K. *The Foreign Ministers of Alexander I* (Berkeley: University of California Press 1970), p.23 9.

⁴² WEBSTER, Charles. *The Foreign Policy of Castlereagh: Britain and the European Alliance, 1815-1822*. 2d ed. London: G. Bell 1934. p. 144

gero, sunkiausia tarpvalstybinė užduotis teko tuometiniams diplomatams, ypač Europos penkių didžiųjų valstybių atstovams, kuriems nuolat reikėdavo sergėti savo valstybės garbę ir prestižą ir išvengti konfliktų, galėjusių išsivystyti iki karinių konfrontacijų. Lengviau jiems sekdavosi spręsti mažiau reikšmingus klausimus, susijusius su mažomis valstybėmis. Penkios didžiosios valstybės labai griežtai laikėsi minėtų taisyklių, jokiais atvejais nekviesdavo į derybas mažesnių valstybių, priešišku kokiai nors iš Europos galingųjų. Be to, kiekvienam sprendimui reikėdavo vienareikšmio visų penkių pritarimo, o ne vien daugumos balsų. Jei bent viena iš jų nepritardavo, tada klausimas buvo svarstomas iš naujo. Koncerto diplomatijos tikslas buvo ne priimti geriausius sprendimus, o tokius, dėl kurių kiltų mažiausia prieštaravimų. Todėl, galima teigti, kad koncerto diplomatija buvo realistiškas siekis ne išnaikinti nesantaiką, o verčiau ją kuo išmintingiau valdyti, tuo pat metu nustatant atsakingo valstybingumo standartus, kuriems pritarė didžiosios ir mažosios valstybės. Tačiau pagunda žaisti greitesniu tempu ir laisvesnėmis žaidimo taisyklėmis vis stiprėjo. O 1848 metų revoliucijos, Krymo karas ir kitos tarptautinės krizės kaip tik prisidėjo prie bendros įtempos ir noro paleisti vadžias; kilo nauji lyderiai ir kartu – nauji troškimai.

3. DIPLOMATINIS PROTOKOLAS KAIP POLITINĖS KOMUNIKACIJOS ŽAIDIMAS

3.1 Diplomatinio protokolo žaidimo kūrybiškas taisyklių (nesi)laikymas arba naujos taisyklės taisyklėms laužyti

Sunku patikėti, kad Europos koncerto baigtis buvo visiškai atsitiktinė, nors ši tikrųjų tai nebuvo vien likimo nulemta. Susiklostė įvairios socialinės ir politinės aplinkybės, tokios kaip industrializavimas, didėjanti tarptautinė prekyba ir kt. Visa tai suteikė valstybių vadovams tinkamą alibi, leido nukreipti dėmesį nuo vidaus politikos nesantarvės į tarptautinę areną. Valstybių vadovai atsisakė toliau žaisti pagal Europos koncerto taisykles. Deja, jie nesugalvojo kitų tinkamų normų, kuriomis derėtų nemėgstamas pakeisti. Jie žinojo tik viena – nebenorime taip žaisti: „Nusibodo laikytis pasenusių pažiūrų. Iš tikro negalima pasakyti, kad dėl jų smarkiai kentėjome, ne, ne. Tiesiog mums jau patiems gėda tokiomis vadovautis.“⁴³ Atrodo, kad po tiek metų darnaus dainavimo chorų, grakščių judesių laikantis nustatytų šokio žingsnių, tarptautinės politikos veikėjams pasidarė per ankšta. Europos koncertiniai susitikimai vis dažnėjo, reguliariai tekdavo visiems suvažiuoti ir drauge aptarti vis nereikšmingesnius klausimus, opius dar nė nepradėjus jų nagrinėti. Duok Dieve, kad nekiltų tikrų konfliktų tarp galingų valstybių. Tačiau jos kaip tik nebenorėjo taip dažnai šokti ir paisyti protokolinių taisyklių, nes tai atrodė tiesiog absurdiškas, beprasmiškas suvaržymas. Taigi po ilgų dešimtmečių diplomatinio žaidimo *pagal taisykles* pereinama į naująjį stilių: žaidimas *su taisyklėmis*, ieškant būdų jas taikyti ar ne, jų laikytis ar jas laužyti, lyg išbandant, koks bus poveikis. Tačiau būtų pernelyg naivu manyti, kad „neklaužados“ valstybių veikėjai laužė diplomatinio protokolo taisykles netyčia, lyg nežinodami, kad tai gali turėti rimtų pasekmių. Kaip tik galima drąsiai teigti, jog jie siekė tam tikro poveikio, nors ne visada numatė, koks jis gali būti. Akivaizdus diplomatinio protokolo naudojimo tikslų pokytis. Juo nebesiekama išlaikyti santarvės, valstybių susitarimo dėl pasaulinės santvarkos ir taikos. Postmodernistinis diplomatinis protokolas tampa komunikaciniu įrankiu, kuriuo perduodama žinia. Diplomacija, perėjusi iš iki revoliucijų išskirtiniai diplomatų rankų į XX amžiuje vis daugėjančių veikėjų kūrybingas ir kartais maištingas rankas, pasiūlo XX amžiaus pabaigos ir XXI amžiaus pradžios ekstremalių pojūčių mėgėjams puikių galimybių išbandyti naujas arba naujai taikyti senas taktikas.

⁴³ REMAK, J. *The Gentle Critic: Theodore Fontaine and German Politics*. Syracuse: Syracuse University Press. 1964, p. 13.

Verta priminti, kad diplomatinio protokolo taisyklės pagrįstos bendrai priimtu tarptautinės teisės principu – suverenių valstybių lygiateisiškumu nepriklausomai nuo sistemos, teritorijos dydžio, gyventojų skaičiaus, politinės ir ekonominės galios. Valstybės suverenumas pasireiškia tokiomis normomis kaip garbės reiškimas valstybinei vėliavai, himno atlikimas ir pan. Lygiateisiškumo principas pasireiškia diplomatų pristatymu aukštam rezidavimo šalies pareigūnui pagal tam tikrą eilę, delegacijų susodinimu tarptautinėse konferencijose, diplomatų susodinimu diplomatinuose priėmimuose. Diplomatinio protokolo normos savo esme remiasi mandagumo principu. Bendrai priimtų normų rėmuose galimi gan ryškūs nukrypimai. Priklausomai nuo santykių tarp šalių pobūdžio galima padidinti ar sumažinti iškilmingumą, iškilmingų ceremonijų dalyvių skaičių, pakelti ar sumažinti atstovavimo lygmenį (pastarasis naudojamas itin dažnai). Bet koks nukrypimas nuo bendrai priimtų normų yra gerai pastebimas ir atitinkamai interpretuojamas. Stebėti tokius atvejus tapo kasdiene žiniasklaidos duona, o žiūrovams – savotiška pramoga, eilinių žmonių pokalbių prie alaus bokalo, arbatos ar kavos puodelio tema.

Prieš pereinant prie detalesnės diplomatinio protokolo žaidimo taisyklių laužymo ar kūrybingo taikymo analizės, verta trumpai apžvelgti svarbiausius veiksnius, dariusius nepaneigimą įtaką tokiems pokyčiams. Pirma, suintensyvėjusi komunikacija tarp valstybių reiškia ir dažnesnius susitikimus, kurių metu komunikaciniai pranešimai reikalauja žymiai daugiau dėmesio negu metinių suvažiavimų pokalbiai prie banketo stalo. Padidėjus demokratinių valstybių skaičiui, taip pat auga ir kiekvienos atskiros tautos apsisprendimo teisių išraiška, o tai atsispindi tarpvalstybinės politinės komunikacijos didesne įtampa, kuri reikalauja vis subtilesnio diplomatinio protokolo taikymo. Kai žaidėjų daug, aptartinų klausimų krūvis didelis, o laiko mažai, kaip įmanoma kruopščiai prižiūrėti bendravimo taisyklės? Jos pamažu prarado savo pirminį tikslą, t. y., jos nebesavitikslės, jų paisoma ne dėl jų pačių, jos tiesiog naudojamos kaip komunikacinis įrankis pranešimams. Kol pranešimų buvo mažai, tol ir taisyklės svarbesnės, nes jų paisyti buvo susitikimų tikslas, kaip įrodymas, kad padėtis nepasikeitusi, kad vienos ar kitos valstybės statusas ar jos galia kitų atžvilgiu nepažeista. Tačiau taisyklės nėra amžinos, nors čia būtų galima ginčytis, grindžiant sporto šakų taisyklių pastovumo kontrargumentais. Juk futbolo, kriketo ir daugelio – jeigu ne visų – žaidimų visame pasaulyje priimtose žaidimo taisyklės nekinta. Kurgi tada slypi skirtumas nuo diplomatinio protokolo taisyklių? Iš tikrųjų jos formaliai ir teoriškai nuo 1961 metais vykusios Vienos konvencijos nepakito.

Prieš pereinant prie detalesnės diplomatinio protokolo žaidimo taisyklių laužymo ar kūrybingo taikymo analizės, verta trumpai apžvelgti svarbiausius veiksnius, dariusius nepaneigimą įtaką tokiems pokyčiams. Pirma, suintensyvėjusi komunikacija tarp valstybių reiškia ir dažnesnius susitikimus, kurių

komunikaciniai pranešimai reikalauja žymiai daugiau dėmesio negu metinių suvažiavimų pokalbiai prie banketo stalo. Padaugėjus demokratinių valstybių, taip pat auga ir kiekvienos atskiros tautos apsisprendimo teisių raiška, o tai lemia didesnę tarpvalstybinės politinės komunikacijos įtampą, kuri reikalauja vis subtilesnio diplomatinio protokolo taikymo. Kai žaidėjų daug, aptartinų klausimų krūvis didelis, o laiko mažai, kaip įmanoma kruopščiai prižiūrėti bendravimo taisyklės? Jos pamažu prarado savo pirminį tikslą, t. y., jos nebesavitikslės, jų paisoma ne dėl jų pačių, jos tiesiog naudojamos kaip komunikacinis įrankis pranešimams. Kol pranešimų buvo mažai, tol ir taisyklės svarbesnės, nes jų paisyti buvo susitikimų tikslas, kaip įrodymas, kad padėtis nepasikeitusi, kad vienos ar kitos valstybės statusas ar jos galia kitų atžvilgiu nepažeista. Tačiau taisyklės nėra amžinos, nors čia būtų galima ginčytis, grindžiant sporto šakų taisyklių pastovumo kontrargumentais. Juk futbolo, kriketo ir daugelio – jeigu ne visų – žaidimų visame pasaulyje priimtos žaidimo taisyklės nekinta. Kurgi tada slypi skirtumas nuo diplomatinio protokolo taisyklių? Iš tikrųjų jos formaliai ir teoriškai nuo 1961 metais vykusios Vienos konvencijos nepakito. Išspausdintas dokumentas nuo tada tapo visoms valstybėms privalomu bendravimo kodeksu. Iš esmės galima teigti, kad supaprastintos, tačiau ne palaidos taisyklės tebegalioja. Iki XX amžiaus pabaigos diplomatams net nekildavo klausimų, ar tokių taisyklių reikia, jie tiesiog jas priėmė kaip savaime suprantamą savo profesijos reikalavimą. Tačiau jau XIX amžiuje prasidėjęs galios perėjimas nuo rūmų apartamentų į vyriausybinis kabinetus XX amžiuje dar labiau išryškėjo. Valdžios atstovai ėmė vis dažniau įsiterpti į iki tol išskirtinai diplomatams paskirtus darbus, prašydami pasiuntinių ir ambasadorių reikšmingos informacijos apie vietinės politikos klausimus ne vien tam, kad pademonstruotų dėmesį. Valstybininkai ėmė patys tuos klausimus spręsti, iš dalies pastumdami į šoną diplomatus, kurių vaidmuo tapo daugiau dekoratyvinis. Tai nereiškia, kad XX ir XXI amžiaus diplomatinio korpuso nariai tik važinėja puotauti ir valso pašokti, kol „tikri“ politikai šalia posėdžio kambaryje svarsto opius klausimus, nes nemoka šokti, neturi nei diplomatų protokolinio parengimo, nei laiko, nei noro pokyliauti. Tiesa, kad anksčiau diplomatai turėjo santykinai daugiau laisvės ar sprendimo galių, nes būdami toli ir vadovų fiziškai nepasiekiami jie dažnai turėdavo patys priimti sprendimus ir tik sugrįžę apie tai informuoti savo vadovą arba toli ir lėtai keliaujančiais laiškais su vadovais pasitarti vienu ar kitu svarbiu klausimu. Dėl skaitmeninės komunikacinės technologijos ir transporto tobulėjimo valstybių vadovai šiais laikais gali akimirksniu susisiekti su savo pasiuntiniais bet kokiame pasaulio krašte ir nurodyti konkretų veiksmų planą vienam ar kitam klausimui spręsti. Mūsų laikais galima pastebėti visais įmanomais kanalais vykdomą diplomatinę ir politinę komunikaciją ir į diplomatijos gretas vis dažniau patenka buvę veiklūs politikai, verslininkai ar tiesiog visuomenės veikėjai, kurių pradinis akademinis ir profesinis

parengimas visai nieko bendro neturėjo su diplomatija. Tai dar vienas savotiškas veiksnys, darantis įtaką diplomatinio protokolo žaidimui, kuriame atsiranda vis naujų veikėjų, kiekvienas su savo gyvenimiškos patirties ir asmeninių tikslų bagažu.

Kalbant apie diplomatinės komunikacijos erdvę, galima daryti išvadą, kad ji didėja, į ją įsitraukia pačios tolimiausios pasaulio salos ir salytės. Praeitame amžiuje diplomatija rūpinosi Europos reikalais, tačiau po didžiųjų karų atsirado daug naujų veikėjų ir rūpesčių. Nuo dabar tenka rūpintis visa žmonija. Be to, Šaltasis karas įvedė naują diplomatijos suvokimą, pritaikant naujiems laikams kai kurias senas diplomatinės technikas ir doktrinas, kurios ir prieš karą jau buvo veiksmingos, kartu atmetant nebetinkamas taktikas į šoną. Henry Kissingeris prisipažino sėmęsis įkvėpimo iš Meternicho sistemos, De Gaulle'is iš Chouselio ir Tour Le Pino, o Gromyko iš Jekaterinos II. Iš esmės čia puikiai tinka biblinis mokymas apie naują vyną senuose vynmaišiuose. Prieš karą diplomatinio protokolo perpratimas ir įgyvendinimas buvo atskirų vyriausybių ir jai tarnaujančių diplomatijos agentų klausimas. Tačiau po karo diplomatiją tiesiogiai ar netiesiogiai ėmė lemti žiniasklaida ir viešoji nuomonė, tarptautinis vienos ar kitos valstybės įvaizdis, tarptautinės organizacijos ir tarpvalstybinės verslo korporacijos ir t. t.

Anksčiau diplomatija turėjo savo tempą spartinti pagal greitai besivystančias telekomunikacijos technologijas, po karo žinios imtos skelbti prieš diplomatinę informaciją ir jau iš anksto visiems viešai parodomi žinių vaizdai. Iki karo žinios apie tarptautinius įvykius nebuvo gausios nei lengvai prieinamos. Tačiau dabar bet koks mūsų planetos įvykis žaibiškai pasklinda, visi gali susidaryti savo nuomonę ir ją laisvai išreikšti, informacija ir jos pasekmės jau nebevaldomos vien kelių atskirų išrinktųjų. Po 1945 metų įvykių jau kalbama apie „masių arba masinę diplomatiją“, kurioje viešoji nuomonė, žiniasklaidai padedant, radikalai pakeitė diplomatinio žaidimo taisykles.

Tradicinė diplomatija, be abejo, suvokė viešosios nuomonės svarbą, bet nors jos neignoravo, ją laikė kiekvienos valstybės vidaus politikos reikalu. Tokia padėtis buvo iki 1914 metų karo, kai dar niekas nekalbėdavo apie tarptautinę viešąją nuomonę, su kuria tenka skaitytis šiais laikais. Pirmasis pasaulinis karas pakeitė požiūrį, o Antrasis pasaulinis karas prisidėjo prie sklaidos technologijos pokyčių. Galima eiti vienu žingsniu toliau tvirtinant, jog 1939 metų pasaulinė padėtis – akivaizdus pavyzdys, kaip ideologiniam konfliktui pasitelkiamos masinės komunikacijos priemonės. Nuo tol visos komunikacinės priemonės, kaip radijas, televizija ir spauda, skleidžia į pačius tolimiausius pasaulio kraštus šviežiausias naujienas apie pasaulio įvykius. Visai tai negalėjo neturėti poveikio apdairiai, mąstančiai ir kartais labai kritiškai publikai susiformuoti. Profesionaliai diplomatija negalėjo šių faktų nepaisyti, nes tai buvo jos veiklos arena. Taip ir prasidėjo modernaus diplomato mąstysenos

transformacija. Teko įgyti naujų įgūdžių: informacijos sklaidos (kartu jos vaizdo ir įvaizdžio) valdymą, o tai tradiciniams diplomatomis reiškė nemažą iššūkį, juk jie iki tol atliko savo darbą visiškai atskirai nuo informacijos sklaidėjų. Žinoma, vieniems su kitais anksčiau reikėdavo kooperuotis, pvz., karo metu, kai sklaidėjas prašydavo diplomato reikiamos informacijos apie padėtį, ar atvirksčiai, kai diplomatomis reikėdavo kreiptis į sklaidėją, kad jis viešintų vieną ar kitą reikšmingą faktą ir sukurtų palankią aplinką savo valstybės deryboms. Visada buvo tam tikras priešiškusumas, nors iš tikrųjų abu dirbo su ta pačia medžiaga – informacija. Diplomatomis žinios buvo analizės objektu planuoti tolesnius veiksmus, o sklaidėjas planuodavo savo veiksmus tam, kad „gamintų“ naujienas. Viešoji nuomonė įžengė į sceną kaip trečiasis veikėjas šiame žaidime. Abiem seniems varžomas tebeliko viena išeitis – glaudžiau bendradarbiauti su nauju žaidėju ir vienytis su juo, be kita ko, naujasis žaidėjas pasirodė žymiai galingesnis ir kartu pažeidžiamas ir nepastovus. Valdyti, daryti įtaką, nurodyti kryptį viešajai liaudies nuomonei jau nuo seno yra visų tautų vadų svajonė. Tačiau XX amžius suteikė masinei publikai pagrindinį emocinį ir lemtingą vaidmenį, todėl kartais netgi sunku atskirti, kas kam vadovauja – ar žiniasklaidos ir politikų koalicija už nosies vedžioja liaudį, kur nori, ar liaudis naudodamasi žiniasklaidos galia provokuoja ir reikalauja iš valdžios atsiskaityti tautai. Taip ir sukasi ydingas ratas. Eiliniam piliečiui smalsu sužinoti, ką veikia politikai ir diplomatai, vieniems žiūrovams norisi pramogų ir reginių, kiti iš valdančiųjų tikisi pastovumo ir atsakingo diplomatiškumo ir taisyklių laikymosi. O valdantieji ir jų diplomatiniai atstovai šoka pagal vienu ir kitu norus. Aljansas tarp diplomatijos ir žiniasklaidos reiškė abipusį įsipareigojimą atsisakyti mistifikacijos. Diplomatomis teko pareikšti pasitikėjimą žiniasklaida, o žiniasklaidininkams – liautis vaizduoti diplomata kaip apdovanojimų emblemų nešiotoją, geriantį vandenį su citrina ir nuolat slapukaujantį. Ir visi, tiek diplomatai, tiek ir žiniasklaidininkai turi atlikti savo darbą atsižvelgdami į savo laiko reikalavimus. Tačiau diplomatai neturėtų pamiršti, kad jie ne žinias sklaidžia, o vykdo diplomatiją, kurios tik vienas iš darbų yra suteikti masinėms komunikacijos priemonėms valstybei naudingos krypties informaciją. Diplomatai taip pat privalo nepamiršti, kad atstovavimas savo valstybei ir dalyvavimas derybose yra tiek pat svarbūs uždaviniai – jeigu ne svarbesni – negu tinkamai pasirodyti per radijo ir televizijos laidas ir spaudoje. Juk žiniasklaida tapo labai naudingu ginklu valdant tarptautinę politikos areną, ir diplomatas turi būti nuolat pasirengęs apginti savo šalies interesus ir neutralizuoti bet kokį priešų puolimų neigiamą poveikį, koks bebūtų varžovo naudojamas ginklas.

Viešajai nuomonei taip pat priskiriamas gausių tarptautinių organizacijų atsiradimas ir vadinamosios „demokratinės ar parlamentinės diplomatijos“ iškilimas. Dar vienas veiksnys, prisidedantis prie masinės diplomatijos – šiuolaikinio eilinio piliečio žinių gausa ir nuomonė

aktualiomis tarptautinėmis temomis. Tai priverčia tarptautines organizacijas, politikus, diplomatus ir visus visuomenės veikėjus dirbti žinant, kad juos nuolat stebi milijonai reiklių piliečių, kurie iš jų daug tikisi. Po 1919 metų Taikos konferencijos, diplomatai nebegalėjo laikyti tarptautinių organizacijų vien santykių ir ryšių mezgimo puošmenomis, jos tapo įtakingais veikliais agentais. Prie 1919 metų susitikimų Tautų lygos įsteigimo ir Antrojo pasaulinio karo padarinių nepaneigiamo poveikio diplomatinio protokolo suvokimui galima pridėti dar vieną diplomatiją transformuojantį veiksnį. Tai asmenų, atsakingų už tarptautinės politikos formavimą, judėjimo laisvumas. XIX amžiuje logistikos veiksnys – pagrindinė priežastis labai sporadiškiems susitikimams. Tuo tarpu technologijos ir susisiekimo priemonių spartus tobulėjimas sudarė puikias sąlygas greitoms, saugioms ir dažnesnėms kelionėms. O kadangi tokie susitikimai gan lanksčiai rengiami, diplomatija juos įtraukė į įprastų resursų sąrašą. Jie tiesiog tapo šiuolaikinio diplomatinio ir politinio protokolo pastovia praktika.

Jau ir XX amžiuje augo diplomatinės praktikos neformalumas. Be abejo, tai reikalavo ir tam tikros diplomatinio protokolo laikymosi kaitos. Dabartinė tendencija su valstybių atstovais bendrauti neformaliai siejama su sąlygų, užtikrinančių valstybių lygiateisiškumą, vystimusi. Tarpvalstybinių pastovių diplomatinė misijų ar pasiuntinybių protokolinės nuostatos jau yra ganėtinai nusistovėjusios, inovacijos dažnesnės valstybių lyderių susitikimuose.

Istorijos eigoje, asmeniniai susitikimai tarp imperijos ir vėliau valstybių vadovų perėjo nuo labai retų ir sunkiai surengiamų susitikimų iki dažnų neformalų suėjimų pajūrio kavinėje. Nuo 1960 metų dažnėjo „viršūnių“ suvažiavimai (anglų k. – summitry). Dėl techninės pažangos aukščiausių valstybių pareigūnų susitikimai ar viršūnių delegacijos tapo savotišku diplomatinio protokolo testu, nes visas dėmesys kreipiamas į lyderių norą susitikti, palengvinant, supaprastinant iki minimalių normų ritualų ir apeigų formalumą.

Sutikimo vieta būdavo nuo seno karštų derybų tema, nes vadovas priimančias kitus pas save, įgyja šeimininko statusą, o tai reiškia ir pranašumą, ir didesnę atsakomybę už visų kitų tinkamą priėmimą. Reikšmingas momentas šitam diplomatinio protokolo kaitos elementui buvo minėtoji 1919 metais Paryžiuje vykusio Taikos Konferencija, sušaukta Pirmojo pasaulinio karo padariniams aptarti. Paryžiaus, kaip susitikimo vietos, pasirinkimas, matyt, reiškė išskirtinio Prancūzijos vaidmens kare pripažinimą. Pagal iki tol nusistovėjusio diplomatinio protokolo taisykles, susitikimo pirmininkavimas turėjo atitekti šeimininkui ir tai reiškė, kad pirmininkaudamas šeimininkas turi ir svaresnį žodį, ir didesnę galią valdyti dienotvarkę savo naudai. Jei susitikimas Paryžiuje, pirmininkauti turi Prancūzijos vadovas, bet nei JAV, nei Didžioji Britanija su tuo nesutiko, siūlė neutralesnę vietą – Ženevą. Kas galėjo būti geriau negu neutralioji Šveicarija? Kai JAV prezidentas Woodrowas Wilsonas pranešė

ketinąs pats atvykti į konferenciją, prancūzai neteko amo. Amerikietis tikėjosi, kad jam teks pirmininkauti, juk Pirmojo pasaulinio karo tikra valstybė herojė – JAV, be kurių karas nebūtų pasibaigęs. Jis buvo vienintelis valstybės vadovas, dalyvaujantys konferencijoje, visi kiti buvo vyriausybių atstovai. „Savaime suprantama, kad man bus skirta pirmininkauti.“⁴⁴ Prancūzai buvo pritrenkti: iki tol joks JAV prezidentas nebuvo išvykęs į užsienį ir juolab į tarptautinę politinę konferenciją. Prancūzų pasipriešinimas vis dėlto įtikino Wilsoną, jis nusileido ir nebereikalavo pirmenybės. Pats Wilsonas pridūrė: lai rūpinimasis savo orumu ir savigarba nesutrukdo mūsų sėkmingų bendrų siekių⁴⁵. Toks taktiškas sprendimas suteikė konferencijai tam tikrą neformalumo laipsnį, atpalaidavo įtampą ir tapo precedentu vėlesniems atvejams.

Neformalumas imtas vertinti kaip veiksnys, skatinantis laisvesnį rimtų klausimų aptarimą, tokiu būdu sumažinant opių konfliktų keliamą įtampą. Tai akivaizdu, tačiau kartu diplomatiniai susitikimai tampa visiškai atsipalaidavusių draugų pasisėdėjimu ar „laisvos formos“ įvykiu.

Per pastarąjį dešimtmetį vienas labiausiai populiarėjančių diplomatinio bendravimo formų – moderniosios logistikos šalutinis produktas. Turima omenyje kelionės, kurių metu pasaulio galingų valstybių lyderiai, atstovai, diplomatai ir visuomenės veikėjai „neplanuotai“, lyg ne pagal scenarijų, susitinka kokiam nors kurorte savo atostogų metu. Tie vadinamieji „užbėgimai“ vieno pas kitą toli gražu nėra nerežisuoti veiksmai, tai šiuolaikinių diplomatų darbotvarkės dalis. Juk diplomatai iš tikrųjų niekada neatostogauja ir privataus gyvenimo beveik neturi. Kiekvienas jų žvilgsnis, žodis, aprangos kodas, lankoma vieta ir būtent tos, o ne kitos vietos aplankymo valanda – visos šios smulkmenos sudaro žiniasklaidos kasdieninę duoną. Įžymūs žmonės, tarp jų ir diplomatai, puikiai žino, kad jie – vieši žmonės, apie kurių gyvenimą visiems smalsu žinoti, ir kuo pikantiškesnės detalės, tuo įdomesnės. Juk gyventi pagal taisykles jų niekad nelaužant yra nuobodu žiūrovams ir pačiam veikėjui.

Kūrybišką požiūrį į diplomatinį protokolą galima laikyti XXI amžiaus bruožu. Kodėl? Technologinė revoliucija, skaitmeninių telekomunikacijų bumas, globalinė ekonomika ir padidėjusi tarpkultūrinė sąveika keičia pasaulį ir vargu ar savimi pasitikįs politikas, visuomenės veikėjas ar valstybės vadovas apsiribos vien uoliu diplomatinio protokolo taisyklių laikymusi. Jau nebekalbama tik apie diplomatus ir pasaulio valstybių vadovus. XXI amžiaus diplomatinės komunikacijos arenoje pasirodo vis daugiau aktorių – lyderiai, visuomenės veikėjai, žiniasklaidininkai, politikai, diplomatai ir jų šeimos nariai. Viskas visiems žinoma, matoma, prieinama. Todėl sunkiau dėmesį atkreipti ir jį

⁴⁴ LINK, Arthur S. *The Papers of Woodrow Wilson*. Wilson to House, 13 November 1918, vol. 53, November 9, 1918 - January 11, 1919, Princeton: 1986, p. 66.

⁴⁵ Ten pat. Wilson to House, 16 Nov. 1918, pp. 108-9.

išlaikyti, daryti išpūdį ir užverbuoti sekėjus, laimėti kitų diplomatų ar svarbių asmenų paramą, kad jie palaikytų siūlomą planą „pasaulio reikalams tvarkyti“.

Diplomatinis protokolas valstybininkų rankose pavirto politikos komunikaciniu žaidimu, kuriame viešoji nuomonė ir žiniasklaida kartais gali despotiškai diktuoti žaidėjams nenuspėjamas taisykles, nors ir patys veikėjai gan kūrybiškai stebina žiūrovus ir klausytojus savo netikėtais poelgiais. Gal ne diplomatams reikėtų tai atsiminti, kiek dabartiniams politikams, ypač valstybių vadovams, kurie kartais sau leidžia nepaisyti minimalių diplomatinio protokolo taisyklių. Apie tai bus kalbame kitame poskyryje.

3.2 Postmodernizmo pasauliniai pokyčiai ir jų įtaka diplomatijai

Šitoje darbo dalyje nagrinėjami įvairūs ryškių asmenybių ar svarbių veikėjų diplomatinės ir politinės komunikacijos žaidimo atvejai.

Kas gi juos įkvepia taip elgtis? Kodėl šiuolaikinę politiką galima laikyti komunikaciniu žaidimu? Alvydo Jokubaičio straipsnyje „Postmodernusis politikos estetinimas“⁴⁶ galima surasti kelis atsakymus į šį klausimą. A. Jokubaitis teigia, kad „niekada anksčiau nebuvo tiek daug kalbama apie politinę meno ir meninės vaizduotės reikšmę, kaip paskutinius kelis dešimtmečius. Be kokių nors didesnių tyrinėjimų galima konstatuoti, kad senąjį romantikų ir švietėjų ginčą dėl politikos šiandien laimi pirmieji“. Jeigu sudarytume minėto laikotarpio politikos komunikacinio žaidimo veikėjų sąrašą, ko gero, į jį patektų Žakas Širakas, Tonis Bleras, Džordžas Bušas, Vladimiras Putinas, Nikola Sarkosi, Jose Zapatero ir daugelis kitų, kūrybingai suderinusių geležinį kumštį su postmoderniu romantizmu. Pasak Jokubaičio, egzistuoja dvi skirtingos postmodernizmo sampratos – siauroji ir plačioji. Mūsų domimai temai užtenka aptarti siaurąją, kurios šalininkai mano, kad socialinė tikrovė yra konstruojamas dalykas. Ją galima keisti pagal istorines, socialines ir politines aplinkybes. Štai puikus pasiteisinimas diplomatinio protokolo taisyklių nesilaikantiems ar savavališkai jas taikantiems postmoderniems valstybininkams.

Postmodernistų nuomone, tikrovė visada pasireiškia tik per savo prasmę keičiančius ženklus. Taigi kad nėra vieno nustatyto būties kaip teksto skaitymo būdo. Tiek menas, tiek mokslas priklauso nuo metaforų prasmės kintamumo. Pritaikytas politikai, šis požiūris įgauna tokią prasmę: „ Žmonės patiria būtent kalbą apie politinius įvykius, o ne pačius įvykius; net tiesiogiai stebimi įvykiai savo prasmę įgyja iš kalbos, kuria jie aprašomi. Tad politinė kalba yra politinė realybė, ir nėra kitos

⁴⁶ JOKUBAITIS, Alvydas. *Postmodernusis politikos estetinimas. Politika kaip komunikacinis žaidimas*. Vilniaus universitetas. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. 2004. Vilniaus universiteto leidykla. p. 129-153.

realybės, jeigu kalbame apie įvykių prasmę politinio spektaklio veikėjams ir žiūrovams.“⁴⁷ Savo veikale „Globalizacija: pasekmės žmogui“⁴⁸ Zygmuntas Baumanas išskiria tris socialinės erdvės dalis, viena iš jų – estetinė. Baumanas teigia, kad vėlyvosios modernybės ir postmodernybės vartotojai yra išpūdžių ieškotojai ir išgyvenimų kolekcionieriai, jų santykis su pasauliu yra iš esmės *estetinis*. Pasaulį jie suvokia kaip juslių maistą – galimų išgyvenimų matricą. Postmodernus žmogus vengia didesnių moralinių įsipareigojimų ir į aplinkinius žiūri kaip į potencialų naujų išpūdžių ir išgyvenimų šaltinį. Anot A. Jokubaičio, perėjus prie estetiškos politinių reiškinių aiškinimo perspektyvos, nesunkiai galima politiką paversti menine kūryba primenančiu žaidimu vaizdiniais ir simboliais. O argi ne toks dabartinių valstybininkų požiūris į diplomatinio protokolo taisykles, kurias jie laužo tikėdamiesi tam tikro ir gal tik jiems vieniems žinomo poveikio? Siaurosios postmodernizmo sampratos atstovas Richardas Rorty mano, kad vaizduotė, jausmai ir poetinė išvalga yra pagrindiniai politinių permąstymų šaltiniai, todėl idealus liberalaus polio kultūros herojus bus Bloomo „stiprus poetas“, o ne karys, kunigas, išminčius ar tiesos ieškantis „logiškas“, „objektyvus“ mokslininkas.“⁴⁹ Vargu ar galima rasti poetiškumo H. Čaveso, T. Blero, Dž. Bušo ar N. Sarkosi kalbose, tačiau vaizduotės ir jausmų poveikis jų veiksams akivaizdus. Rorty teigia, kad vaizduotė ir sentimentai yra reikšmingesni politinio gyvenimo elementai negu protas. Tikrai didelis politikas elgiasi kaip menininkas siūlydamas naujus tikrovės supratimo būdus ir nesitiki, kad pasaulis kada nors pasakys, kuris iš jų yra tinkamesnis. Daugelis XX amžiaus filosofų leido plačiai atverti duris naujai estetinei politikos bangai. Dar XIX a. pirmoje pusėje Karlas Marksas komunizmą apibūdino kaip santvarką, kurioje darbas bus panašus į meninę kūrybą: „Žmogus gali iš ryto medžioti, popiet žvejoti, vakare prižiūrėti gyvulius, po vakarienes kritikuoti – kaip širdis geidžia – ir nepasidaryti dėl to medžiotoju, žveju, piemeniu arba kritiku“.⁵⁰ Panašia menine kūryba pasižymi, pavyzdžiui, Žakas Širakas ryte džentelmeniškai praleidęs kokią damą pirma pro duris, o vėliau kritikavęs britų maistą ir vadinęs juos „roast beef“, tačiau ne dėl to jis laikomas marksistu! Įdomi šiuo požiūriu Herberto Marcuse mintis. Šis autorius laikomas tiltu tarp marksizmo ir postmodernizmo. Jį žavėjo „savavališkas žaidimas fantastiškomis galimybėmis, sugebėjimas veikti švaria sąžine, *contra naturam*, eksperimentuoti su žmonėmis ir daiktais, iliuziją paversti tikrove ir fikciją tiesa, liudyti už vaizduotę tiek, kad ji taptų pažangos įrankis“.⁵¹ Marcuse

⁴⁷ EDELMAN, M. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vert. A. Degutis. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 111.

⁴⁸ BAUMANAS, Zygmuntas. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vert. V. Rubavičius. Vilnius: Strofa, 2002, p.144.

⁴⁹ RORTY, Richard.. *Contingency, Irony and Solidarity*. psl. 53. In JOKUBAITIS, Alvydas. *Postmodernusis politikos estetinis. Politika kaip komunikacinis žaidimas*. Vilniaus universitetas. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. 2004. Vilniaus universiteto leidykla. p. 129-153.

⁵⁰ MARKSAS K., ENGELSAS. F. *Vokiečių ideologija*. Vilnius, 1974. p. 29.

⁵¹ MARCUSE, H. *Five lectures: Psychoanalysis, Politics, and Utopija*. Trans. By J. Shapiro and M. Weber. Beaton Press, 1970, p. 247.

meną suvokė kaip politinės revoliucijos įrankį, padedantį kovoti su kasdienio gyvenimo biurokratizacija ir komercializacija.

Pereikime dabar prie konkrečių pavyzdžių, kaip „postmodernūs romantikai“ valstybių veikėjai ir diplomatai eksperimentuoja diplomatinio protokolo taisyklėmis. Tyrėja iš plataus diapazono įtakingų asmenybių išrinko visiems žinomus tarptautinės politikos veikėjus. Jos nuomone, šie veikėjai tebedaro nekvestionuojamą įtaką susiformavusiam ir besikeičiančiam diplomatiniam protokolui, būtent šių asmenų elgesys legitimizuoja nusižengimus ir įteisina naujas žaidimo sąlygas, kurios lems ateinančių kartų diplomatinės komunikacijos žaidimą.

Diplomatiją kaip žaidimą vertina ne vien politinės komunikacijos ir filosofijos mokslininkai. Beieškodama literatūros šia tema tyrėja aptiko įdomų pasiūlymą: „Būk diplomatiškas ir tapk pasaulio nugalėtoju.“ Tai ne tarptautinės politikos ar diplomatijos studijų vadovėlių straipsnio, esė ar kokio nors politinės filosofijos veikalų pavadinimas. Tai kompiuterinis žaidimas „World Domination 2“ (Pasaulio užvaldymas)⁵², kviečiantis valdyti pasaulį gudrybėmis ir diplomatija. „World Domination 2“ žaidėjams patariama būti labiau diplomatiškiems propagandistams, agresyvesniems negu „World Domination 1“, nes dabar būtina nugalėti priešus, pasitelkiant įžvalgų protą, išrenkant tinkamą ginklą ir gynybos taktiką. Tačiau ne mažiau svarbu yra būti kantriam, diplomatiškam ir atkakliam visuose mūšiuose. Toliau išvardijami pagrindiniai žaidimo veikėjai: Džordžas V. Bušas, Osamas Bin Ladenas, Vladimiras Putinas, „Nutty“ Bleras. Šitas galingų varžovų ketvertukas siekia žaidėją suvaldyti kiekvienas taikydamas savo gudrius manevrus ir diplomatinį stilių, todėl reikia būti pasirengusiam juos perprasti, nepasiduoti ir laimėti bet kokia kaina. Svarbiausia – būti kantriam, išsaugoti draugus, papirkinėti sąjungininkus... Vaikams, jaunuoliams ir visiems mėgstantiems virtualines pramogas tokiais žodžiais pavaizduojamas diplomatinės komunikacijos pasaulis.

Kompiuterinių žaidimų kūrėjai išsirinko labai gerą ketvertuką, šio darbo autorė įtrauktą dar Žaką Širaką, Huga Čavesą, Nikolą Sarkosį. Tad dabar pradėdamas apsilankymas minėtų asmenybių galerijoje.

3.3 Viešosios diplomatijos veikėjai ir jų indėlis į diplomatinio protokolo dinamiką

Vienas iš labiausiai diskutuojamų incidentų tarptautinėje politikoje – Venesuelos prezidento Hugo Čaveso (Hugo Chavez) „spektakliai“ 2007 metų lapkričio 10 d. Čilėje įvykusiame viršūnių

⁵² Prieiga per internetą: www.download3k.com/Games/Action/Download-World-Domination-2.html - 33k > <žiūrėta: 2008 04 20>

susitikime. Jo metu Čavesas kelis kartus pertraukė Ispanijos ministro pirmininko Jose Luiso Rodriguezas Zapatero kalbą. Čavesas buvusį Ispanijos premjerą Chosė Marija Aznarą Lopesą (Jose Maria Aznar Lopez) pavadino fašistu, menkesniu už gyvates. Apkaltino Aznarą, kad jis palaikė perversmininkus, kurie siekė Čavesą pašalinti iš valdžios. Zapatero prieš tai buvo paerzinęs Čavesą pasiūlydamas pritraukti užsienio kapitalo investicijų – tai būtų protingiausia išeitis smarkiai skurstančiai Venesuelai. Matydamas, kad Čavesas neatlyžta ir toliau vadina Aznarą visais įmanomais nepagarbiais epitetais, Zapatero ėmė ginti savo pirmtaką, paaiškindamas, kad jis buvo demokratiškai išrinktas Ispanijos tautos atstovas. Nors Zapatero visiems žinomas kaip Aznaro politikos priešininkas, būtent Aznaras šįkart jį apgynė nuo Čaveso žodinių išpuolių. Susitikimo rengėjai išjungė Čaveso mikrofoną, tačiau jis nepaliovė pertraukinėti Zapatero kalbos. Tada Ispanijos karalius Juanas Carlosas I pasilenkęs ir pasisukęs į Čavesą ištarė išgarsėjusią frazę: „¿Por qué no te callas?“ (Kodėl neužsičiaupi?). Karalius kreipėsi į Venesuelos vadovą *tu*, o ne formaliu kreipiniu *jūs*. Vienas diplomatinio protokolo nesilaikymo faktas išsirutuliojo į visą seriją tolesnių veiksmų. Išgirdę karaliaus priekaištą, visi dalyviai ėmė ploti. Po kelių minučių Nikaragvos prezidentas Danielis Ortega apkaltino Ispanijos karalių kišimusi į Nikaragvos rinkimus ir Ispanijos energetikos kompanijų buvimu Nikaragvos teritorijoje. Tada Juanas Carlosas I pakilęs nuo stalo išėjo iš posėdžio salės matomai susierzinęs. Ispanijos karalius niekada gyvenime nebuvo viešai parodęs tokio įniršimo. Toks staigus pasitraukimas jo iš plenarinio posėdžio neturi precedento. Jis – vienintelis valstybės valdovas, iki šiol dalyvavęs visuose panašiuose viršūnių susitikimuose, šįkart pakviestas tarpininkauti sprendžiant Argentinos – Urugvajaus konfliktą. Kubos viceprezidentas Carlos Lage'as pridūrė, jog Čavesas turi „teisę“ gintis, juk pasak Lage'o, ir Aznaras yra ne kartą įžeidęs Venesuelos orumą.

Po kelių minučių, šeimininkaujančios šalies prezidentei Michelle Bachelet paprašius, Juanas Carlosas I grįžo į salę viršūnių susitikimo uždaryti. Pasibaigus susitikimui, Zapatero viešai pareiškė, jog tikisi, kad tai bus paskutinis kartas, kai kas nors iš dalyvių Iberoamerikos viršūnių susitikime taip apgailėtinais pasielgs. Ieškodami paaiškinimų tokiam Čaveso elgesiui su Zapatero, *Time* žurnalistai pareiškė, kad Zapatero pats būdamas socialistas primygtinai rekomendavo Čavesui įsileisti į Lotynų Ameriką užsienio kapitalą, kaip vaistą nuo chroniško skurdo. Bet Čavesas už savo tautiečių skurdą kaip tik kaltina kapitalizmą ir tiki, jog socializmas – vienintelis kelias Lotynų Amerikos gyventojų socialinei nelygybei spręsti. Ispanijos karaliui minėtasis incidentas buvo paskutinis lašas, sugadinęs jo karališkosios šeimos reputaciją ir paaštrinęs ir taip įtemptus santykius tarp Ispanijos ir jos buvusių kolonijų.

Praėjus kelioms dienoms, Čavesas pareikalavo Ispanijos karaliaus viešai atsiprašyti ir perspėjo Ispaniją, kad jis persvarstys diplomatinis ryšius, imsis veiksmų prieš Venesueloje veikiančias Ispanijos investicijas, tokias kaip Santandero bankas ir Bilbao bankas Vizcaya Argentaria. Kaltino karalių ispanišku arogantiškumu, nulėmusiu, kad Simono Bolivaro – Čaveso herojaus – revoliucinė kampanija išvarė ispanus iš Pietų Amerikos. Ispanijos diplomatai susirūpino, kad Čavesas savo antiamerikietišką politiką keičia puolimu prieš, jo žodžiais, Ispanijos imperializmą. Pasaulinė spauda aptarė susiklosčiusią padėtį. *Los Angeles Times* teigiama, jog sunku pasakyti, katras iš konfliktuojančių vadovų – Čavesas ar Juan Carlos I – blogiau pasirodė viso pasaulio akyse. Ar Čavesas savo šturkščiu poelgiu ir akivaizdžiu etiketo nepaisymu, ar Ispanijos karalius, viešai įžeidęs kitos valstybės lyderį. Bet atrodo, kad Čavesas nesijaučia nei kiek suglumęs, atvirksčiai. Jo paties žodžiais, „su prezidentu, ginančiu fašistus ir negerbiančiu tiesos, ir su karaliumi, įžeidinėjančiu tautų orumą, tiesiog labai sunku palaikyti gerus santykius. O liūdniausia tai, kad Zapatero gina fašistą Aznarą. Tada negalima ir Hitlerio kritikuoti, juk ir jis buvo vokiečių tautos išrinktas vadovas. Ar tai reiškia, kad negalima nieko kritikuoti? Ar tai reiškia, kad Aznaras turi karnavalo eiseną, kuri gali sau leisti važinėti po Lotynų Ameriką ir garsiai visiems skelbti, kad Venesueloje valdo diktatūra, negerbianči venesueliečių valios?“

Įdomu sekti Čaveso ir Juano Carloso I poelgių pasekmes kitoms šalims. Ispanijos karaliaus protrūkis sukėlė kitų valstybių lyderių priešingas reakcijas. Brazilijos prezidentas Luiz Inácio Lula da Silva palaikė ir gynė Čavesą, tuo tarpu Peru ir El Salvadoro prezidentai Alan García ir Antonio Saca palaikė karalių. Praėjus savaitei po viršūnių susitikimo Čilėje, Wall Street Journal parašė, kad Saudo Arabijos sostinėje Rijade vykusiame OPEC (anglu k.– Organization of Petroleum Exporting Countries. Lietuviškai– Naftą eksportuojančių šalių organizacija) viršūnių susitikime Saudo Arabijos karalius Abdullah kreipėsi į Čavesą priekaištingu tonu, primindamas Venesuelos valdovui, kad nafta neturėtų būti naudojama kaip ginklas konfliktams spręsti. Minėtas Abdullah priekaištas buvo atsakymas į Čaveso žodžius, jog OPEC iš tikrųjų siekia ne ko kita, kaip tik įsitvirtinti kaip aktyvus politinis agentas. Po minėto OPEC viršūnių susitikimo Reuters agentūra paskelbė, kad „Ispanijai nepavyko nutildyti Čaveso, bet tai gali padaryti pūslės“. O Dubajaus laikraštyje rašoma, kad Čavesas duodamas interviu OPEC viršūnių susitikimo metu sakė: „Na, pastaruoju metu mane dažnai prispiria į tualetą, ir dabar einu šlapintis, nebent jūs norite, kad čia pat ant jūsų nusišlapinčiau?“ Po dviejų savaičių nuo incidento su Ispanijos karaliumi Čavesas buvo apkaltintas protokolo laužymu Kolumbijos prezidento Uribe atžvilgiu, nes per dažnai jį pertraukdavo ir negerbė kitų dalyvių pasisakymų eilės. Tuo ir

pasibaigė Čaveso tarpininkavimas įkaitų derybose su partizanų grupuote FARC (Kolumbijos revoliucine armija).

Niekas negalėjo įsivaizduoti, kokie bus tolesni karaliaus žodžių „kodėl neužsičiaupi“ aidai visame pasaulyje, pradedant nuo pačios Ispanijos. Ir patį Ispanijos premjerą Zapatero apstulbino jo vyriausios dukros sveikinimas „Na, kodėl neužsičiaupi“ jam įžengus į namus po viršūnių susitikimo Čilėje. Abu pratrūko juoktis. Apie 500 000 ispanų parsisiuntė savo karaliaus žodžius ir įsirašė juos kaip mobiliojo telefono skambėjimo toną. Iš viso telefono kompanijos uždirbo €1,5 milijom.

Ispanijos karaliaus frazė įgijo kultinio lozungo statusą visoje planetoje. Ją galima išgirsti kaip mobiliųjų telefono skambutį, pamatyti užrašytą ant marškinėlių. Netgi įkurtas tinklalapis www.porquenotecallas.com, kuris iki 2007 metų lapkričio 16 dienos jau pasiekė US\$ 4 600 elektroninių pardavimų apyvartą, t. y. vos per kelias dienas nuo diplomatinio incidento. Karaliaus frazė taip pat tapo „YouTube“ interneto svetainės žaibiška sensacija: jau po nakties pasirodė žiūrėti vaizdo klipas, rodantis Juaną Carlosą I sudrausminantį Čavesą ir pasitraukiantį nuo stalo. Vienas ispanų kompozitorius karaliaus žodžius pritaikė ispanų liaudies dainai. Per keturias dienas, t. y. iki 2007 metų lapkričio 14 dienos Google kompanija pasiekė 665 000 karališkos frazės paieškos hitus, o „YouTube“ interneto svetainėje jau buvo 610 vaizdo klipų. Minėta karaliaus frazė tapo Venesuelos piliečių, gyvenantiems Miamyje, pasisveikinimu ir Čaveso oponentų lozungu.

Pačiuose tolimiausiuose pasaulio kraštuose vis aidi Juano Carloso I žodžiai. Australų dienraštis „Sydney Morning Herald“ paskelbė, kad ir pats Ispanijos karalius galėtų susikrauti multimilijoninį turtą, jeigu pareikalautų autorinių teisių už savo išgarsėjusią frazę, o Argentinoje 2007 metų gruodžio 6 dieną pradėta transliuoti nauja televizijos laida „Por que no te callas“ (kodėl neužsičiaupi?).

O kaip Čaveso giminėje? Venesuelos universiteto studentai, įsitraukę į protesto akcijas prieš Čavesą, šią frazę pavertė savo skandute. Tauta pajuto tam tikrą atgaivą, kai kažkas išdrįso Čavesui pasakyti tai, ko daugelis kitų valstybių atstovų ir pačios Venesuelos tauta seniai norėjo. Kai buvo paskelbti neigiami referendumo dėl naujų įstatymų rezultatai, venesueliečiai išėjo į miestų gatves švęsti.

Vargu ar galima rasti diplomatinio protokolo raidos istorijoje panašaus pasaulinio rezonanso įvykį. Čavesas ne kartą sakė žurnalistams, kad jis iš tikrųjų negirdėjo Ispanijos karaliaus priekaišto. Tačiau, atrodo, nedaug trūko, kad ir jis pats taip atsikirstų JAV vadovui po jo žodžių apie Venesuelos prezidento tuščius pažadus ir nenumalšinamą valdžios troškimą. Drąsūs Venesuelos žurnalistai⁵³ komentuodami 2008 metų kovo 12 – 15 dienomis vykusį NAFTA (Šiaurės Amerikos laisvos prekybos

⁵³ Prieiga per internetą: [interaktyvus] <<http://radardelosbarrios.blogspot.com/2008/03/bush-porqu-no-te-callas-chvez-porqu-no.html>> <žiūrėta 2008 04 20>

sutartis) susitikimą, savo straipsnį pavadino: „Klausyk, Bušai, ko tu pats neužsičiaupi ir nesiimi ką nors veikti!“. Jie savo vadovo puolimo prieš Bušą toli gražu nepateisina, tačiau išdrįsta perfrazuoti nediplomatinį pokalbį tarp Ispanijos karaliaus ir Čaveso kaip retorinį ginklą prieš Bušą, kuris, jų supratimu, kišasi kur nereikia. Kuo toliau jis „provokuos“ Čavesą, tuo blogiau bus ir taip jau skurstantiems venesueliečiams, nes Čavesas jaučia pareigą visam pasauliui įrodyti, kad Bušo „imperija“ siekia pavergti Lotynų Amerikos ir kitas revoliucionieriškas valstybes. Minėti Venesuelos žurnalistai eina toliau: „Pabaigoje, jeigu ponas Bušas turi rimtų įrodymų dėl Venesuelos prezidento „ryšių“ su FARC (Kolumbijos revoliucine armija), tegul jis pats ir imasi deramų veiksmų – juk jis ne blogus politikus smerkiantis žurnalistas, atskleidžiantis tiesą klausytojams ar skaitytojams, o galingiausios valstybės vadovas mūsų planetoje!“ Ar jis turi įrodymų? Jei taip, tada tegul kreipiasi į atitinkamas tarptautines institucijas, bet tegul nustoja praktikavęs „mikrofono diplomatiją“, vis skelbdamas teiginius, kurių neįstengia iki galo pagrįsti. O kol JAV vadovas užsiima savo darbu, būtų visai ne pro šalį, jeigu atsirastų koks nors karalius – kad ir iš kortų malkos – išdrįstantis plepiam Šiaurės kaimynui pasakyti: „Na, o tu, Bušai, kodėl neužsičiaupi?“

Tai dar vienas pavyzdys, kaip XXI amžiuje į diplomatinį protokolą ima įsiterpti ne diplomatijos atstovai, o žiniasklaidininkai, užmezgantys dialogą su tauta ir jų vadovais.

Įdomu, kad po tokios retorinės dvikovos Džordžas Bušas ir Hugo Čavesas, visiems žinomi kaip politiniai priešai, paskelbė savo planus „demontuoti“ NAFTA (Šiaurės Amerikos laisvos prekybos sutartį) pakeisdami Free (laisvą) į Fair (teisingą). Tokiu būdu vis tiek pavadinimas liktų NAFTA, bet nuo dabar būtų vykdoma ne laisva, o teisinga prekyba besivystančių šalių naudai.

Grįžęs į tėvynę, Čavesas savo tautiečiams pristatydamas minėtos sutarties su Amerikos prezidentu naujienas, pareiškė: „Na, jūs žinote, kad įvyko nesusipratimas dėl mano jausmų Džordžui. Aš jį vadinu „baltuoju velniu“, bet su meile ir didele pagarba. Žinote, jis toks velniūkštis, tas Bušas! Bet, tas vyras yra iš tikro žmogus – vedęs vyras, atsidavęs golfo žaidėjus, žmogus, pasiimantis tai, ko nori, tada, kai nori.“ Ir vėl žiniasklaidos dėka valstybių vadovai užmezga „diplomatinį“ dialogą tiek vieni su kitais, kiek ir su savo tautiečiais.

Viename „The Economist“ žurnalo 2005 metų numeryje⁵⁴ aprašomas dar vienas žodžių mūšis, šįkart tarp Meksikos ir Venesuelos prezidentų. Ši dvikova, žurnalistų vadinama „nediplomatiniu kivrėčiu su rinkimų potekste“, įvyko Argentinoje 34-tojo Amerikos žemyno valstybių viršūnių susitikimo metu. Ir čia pastebima, kaip diplomatinio protokolo taisyklių laužymas akivaizdžiai naudojamas žiniai perduoti nestandartiniu kanalu. Venesuelos socialistas prezidentas Čavesas ir

⁵⁴ *War of words; Mexico and Venezuela*. In *The Economist (US)*. 377.8453 (Nov 19, 2005)

Meksikos vadovas Vincentas Foksas žiūrovams priminė priešingų rinktinių futbolo fanus, susirėmusius per mačą ir toliau tęsiančius savo ginčą už stadiono ribų. Piktdžiugos apimtas venesuelietis gyrėsi „palaidojęs“ JAV remiamą planą dėl FTAA (laisvosios prekybos zonos sutarties) visoms Amerikos valstybėms. Tuo tarpu Foksas įniršęs ragino visas 29 valstybes, palaikančias FTAA, toliau bendradarbiauti su JAV ir nepaisyti Venesuelos nei Mercosur (4 Pietų Amerikos valstybių prekybos sąjungos). Čavesas mėgsta pasidalinti savo patirtimi su tautiečiais. Parvykęs namo viešai pareiškė, jog ponas Foksas tėra „imperijos marionetė“, visa išpardavęs JAV valdžiai. Po keturių dienų pasirodęs televizijos laidoje Čavesas pridėjo dar pikantiškų prieskonių savo nediplomatiškai kalbai, užtraukęs venesueliečių liaudies dainą, kuri skamba taip: „Su manimi neprasidėkite, pone, nes išeisite sudraskytas.“ Ponas Foksas negalėdamas likti abejingas tokiam priedainiui, nedelsdamas atšovė pareiškdamas, jog jis buvo viešai įžeistas ir tai reikalauja atitinkamo atsiprašymo. Antraip jis turėsias atšaukti savo ambasadorius iš Karakaso. Tačiau Čavesas žengė gudresnį žingsnį nei Foksas, pirmas atšaukdamas savo pasiuntinį iš Meksikos, net nelaukdamas savo varžovo grėsmingų žodžių vykdymo. Ar čia tipiškas Lotynų Amerikos diplomatinio „machismo“ pavyzdys? Iš tikrųjų Čaveso žaidime nėra nei vieno atsitiktinio momento, o verčiau surežisuota pikta retorika ir pigia nafta grindžiama užsienio politika, kurios aiškus tikslas – gauti Lotynų Amerikos valstybių vyriausybių palankumą. Atvirai skelbdamas savo antiamerikietišumą ir per visus įmanomus masinės komunikacijos kanalus pravardžiuodamas Džordžą Bušą „baltuoju šėtonu“, „žudiku“, „paskutiniu niekšu“ ir „blogiausiu, kas pasauliui galėjo atsitikti“⁵⁵, jis tikėjosi laimėti daugelio regiono politikų palankumą, nes jie širdies gelmėje jaučia tapatų priešišumą juos pavergusiai „imperijai“. Nemenkas įplaukas iš savos naftos turinti Meksika galėjo sau leisti atsispirti Čaveso „benzino diplomatijai.“

Keliaukime dabar į Europos kraštus, kuriuose taip pat galima aptikti nemažai diplomatinio protokolo mačų ir kurioziškų eksponatų.

Nuo pat savo pirmųjų kaip Prancūzijos premjero dienų Žakas Renė Širakas (Jacques René Chirac) pasižymėjo kūrybišku diplomatinio protokolo taikymu. Protokolo ekspertė suko galvą sprendama, kur Širaką derėtų pasodinti Tokijo mieste vykšančiame atvirame bankete⁵⁶. Esminis klausimas – katras iš Prancūzijos atstovų turi pirmenybę, nes į susitikimą taip pat pakviestas Prancūzijos prezidentas François Mitterrandas kartu su JAV prezidentu Ronaldu Reiganu ir penkiais galingų industrinių pasaulio valstybių vadovais. Širako administracijos atstovas pranešė, kad

⁵⁵ Prieiga per internetą: *Mr. Danger*: <http://www.youtube.com/watch?v=2_IJbIyzT64>

⁵⁶ Time. < Žiūrėta: 2008 03 12>, *French power dining*. (April 28, 1986): 47(1).

Prieiga per internetą: <<http://find.galegroup.com/itx/infomark.do?&contentSet=IAC documents&type=retrieve&tabID=T003&prodId=ITOF&docId=A4219305&source=gale&srcprod=ITOF&userGroupName=lmbl17&version=1.0>>.

premjeras turi tiek daug darbo, jog į Tokiją atvyks tik kitos dienos rytą, todėl bankete, deja, negalės dalyvauti. Taip Miterrandui be jokių abejonių teko Prancūzijai skirta kėdė. Po kelerių metų Širakas suteikė pasauliui dar vieną progą iš arčiau pažvelgti į prancūzišką diplomatinės komunikacijos kūrybingumą ir pasirinkimo galimybes. Prancūzijos žiniasklaidininkai atsargiai atrinkdavo, ką ir kaip apie savo prezidentą parašyti, išleisti ar transliuoti, kad jokiais būdais nesukompromituotų savo lyderio išpuikimo. 2003 metų vasario 22 dieną „Es french notebook“⁵⁷ išdrįso pateikti naujienas kitu rakursu, skelbdamas, kad nors „Džordžui Bušui pastaruoju metu nekaip sekasi, niekas nepasirodė blogiau už Prancūzijos prezidentą Žaką Širaką...“ Prancūzų spaudoje pasirodė antraštės: “De Villepin, Blix et ElBaradei ont fait reculer la guerre!” , tai yra: „Prancūzijos JTO ministrui de Villepinui, dviem pastoviams JTO ginklų inspekcijos vadovams, pavyko atitolinti karo pavojų. Žinoma, paskui reikėjo atšvęsti pergalę, de Villepinui vaišinant. Ponas de Villepinas, Prancūzijos valdančiosios klasės atstovas, visiems žinomas visuotinių žmogaus teisių uolusis gynėjas ir JTO pranašumo prieš visas pasaulio tautas skelbėjas, kartu su savo viršininku Širaku, priklauso vadinamiesiems „enarkams“ (prestižinės aukštosios mokyklos (*Ecole Nationale d'Administration – ENA*) – absolventų „klubui“. Tik jie vieni moka, kaip reikia vadovauti ne tik Prancūzijai, bet ir visam pasauliui, todėl ryžosi JTO Saugumo Tarybai parodyti, kaip dera elgtis su Iraku. Deja, po labai sėkmingos savaitės ponas Širakas viską sugadino. Visa Europa, susirinkusi viršūnių susitikime Irako klausimo aptarti, vieningai priešinosi Prancūzijos pozicijai. Tada įniršęs Žakas pašoko šiepdamas savo iltis tuzinui Rytų Europos šalių kandidačių grasindamas nepriimti į Europos Sąjungą tais metais. Šios valstybės drauge pasirašė laišką palaikydamos JAV poziciją Irako klausimu. Visai pasiutęs matydamas, kad dar kitos 14 ES tuometinių narių neketina jam nusileisti, Širakas tiesiog pratrūko per spaudos konferenciją ir kreipdamasis į minėtąsias valstybes kandidates iš visos gerklės išrėkė: „Jūs – pavojingos! Grėsmingai neracionalios! Blogai išauklėtos.“ O toliau Širakas pagrasino 12 ES valstybių kandidačių Prancūzijos veto, kad jos nepatektų į išsvajotąją Europos Sąjungą: „Prancūzija – tai mano šalis, o Europa – mano žemynas. Tad darykite taip, kaip aš jums liepiu, nes antraip aš jūsų neišleisiu!“ Įdomu, kokia buvo Prancūzijos žiniasklaidos reakcija. Kitą dieną laikraščiai rašė, kad „Širakas pastatė Rytų europiečius į jiems priderančią vietą, o dabar mes aptarsime kitus klausimus...“ Tas kitas klausimas buvo Afrikos valstybių ekonomikos viršūnių susitikimas, įvykęs Paryžiuje, kur, žinoma, Prancūzija šeimininkavo. Čia dar kartą Širakas, ignoruodamas kitas Europos Sąjungos nares, asmeniškai pakvietė žudiką žmogžudį Zimbabvės diktatorių Robertą Mugabę, kuriam uždrausta įvažiuoti į bet kokią kitą šalį Europoje. Šitoks šlykščiai ciniškas poelgis suteikė Širakui progą apkvailinti Jungtinę Karalystę, o

⁵⁷ Priega per internetą: <http://www.armchairfrance.com/frnotebook.htm>. < Žiūrėta: 2008 03 12 >.

Mugabui – išjuokti visą Vakarų pasaulį. Vargu ar Širako drąsą galima laikyti pagirtina, tačiau kuo toliau, tuo labiau įsitvirtina prancūzų lyderio įtaka diplomatinio protokolo kaitai. Verta trumpai peržvelgti jo elgesio padarinius. Minėtasis Zimbabvės diktatorius į valdžią pateko išvogęs rinkimus į prezidentus, iškankinęs, įkalinęs ir nužudęs savo politinius varžovus ir, žinoma, išsiuntęs namo visus Europos Sąjungos rinkimų stebėtojus. Be to, kai išsiuntė iš savo neteisėtai valdomos šalies visus likusius baltaodžius ūkininkus, britai ir portugalai pasiūlė Europos Tarybai skirti griežtas sankcijas prieš Mugabe, tačiau Prancūzijos spaudimu sankcijų svarstymas buvo atidėtas. Prancūziškas kompromisas įsigaliojo kaip „kulinarinė diplomatija“, ne vien apnuodijusi Dramblio Kaulio Kranto diplomatų skrandžius, bet taip pat bukinanti visų jų protus. Prancūzijai ištrimitavus savo diplomatinę pergalę, Dramblio Kaulio Kranto piliečiai ėmė eiti iš proto suvokę, kad tarpininkavo suteikiant oficialų vaidmenį žmogžudžių vadovų gaujai. Dramblio Kaulio Kranto piliečių reakcija stebėtina: jie ėmė deginti Prancūzijos diplomatinės, kultūrinės ir ekonominės veiklos įstaigų pastatus. Taip pat kreipėsi į JAV pagalbos atstatant normalią padėtį. Vėliau aštuonių Europos valstybių vadovai atmetė Prancūzijos poziciją dėl Irako. Prancūzijos pozicijos „arkliukai“ – kalbėti, kalbėti ir dar kartą kalbėti. Antras – pietauti, pietauti ir dar kartą pietauti. Trečias – kompromisas, kompromisas, kompromisas. Tačiau tai pasirodė ne tik nevaisinga, bet ir absurdiška. Vėliau pats Širakas nenoromis ir pataikaudamas pripažino, jog iš tikrųjų jo šalies pozicija ne tiek daug ir skiriasi nuo kitų Europos Sąjungos narių. Kas čia per žaidimas, suerzinęs net ir pačius prancūzus? Neįmanoma nepripažinti, kad to laikotarpio Prancūzijos diplomatinė sporto šaka – skanių pietų tarptautinė politika.

Kiekvieną kartą Širakui laisvai taikant diplomatinio protokolo taisykles išryškėja vis nauji jo kontraversiška žavios ir neabejotinai įtakingos asmenybės bruožai. Dar vienas įdomus Širako pasirodymas – jo švelnus požiūris į Irano branduolinę programą, kurios aptarti 2006 metų rugsėjo 18 dieną Paryžiuje susirinko šešios pasaulio galingosios valstybės⁵⁸. Prancūzijos prezidentas pasiūlė iki tol net nediskutuotiną sąlygą deryboms pradėti – leisti Iranui sėstis prie derybų stalo nenutraukus branduolinių operacijų. Kodėl toks Širako diplomatinis posūkis galėtų būti šio darbo tyrimo objektu? Ilgus metus ponas Širakas laikėsi gan griežtos pozicijos prieš Iraną tiek privačiai, tiek ir viešai. Tačiau jo pastabos visam pasauliui transliuojamos radijo laidos metu skambėjo kaip nuolaidos Iranui, kurio vyriausybė oficialiai paskelbė, jog Iranas nenutrauks prisotinto urano gaminimo, nors toks buvo aiškus ir griežtas JTO Saugumo Tarybos reikalavimas. Prancūzijos vadovo žodžiais, „Iranas ir šešios galingosios valstybės turi drauge susitarti dėl bendros darbotvarkės deryboms ir tada jas pradėti. Tokių

⁵⁸ The New York Times. <žiūrėta 2008 m. balandis 20 d. Priega per internetą:<<http://www.nytimes.com/2006/09/18/world/middleeast/19nationsend.html?ex=1159243200&en=59b49e558b294e2b&ei=5070&emc=eta1>>

derybų metu mano pasiūlymas būtų, kad šešios galingosios valstybės atsisakytų šį klausimą pavesti JTO Saugumo Tarybai ir kad Iranas atsisakytų gaminti prisotintą uraną, kol vyksta derybos“. Širako kalba – tai pirmas toks akivaizdus nesilaikymas visų kitų penkių JTO Saugumo Tarybos pastovių narių nustatytų būtinų sąlygų deryboms pradėti su Iranu. Visai natūralu, kad Bušo administraciją Širako poelgis atstulbino, nes nuo birželio 1 dienos paskelbto pasiūlymo Iranui JAV ir Europos valstybės visada laikėsi atsargumo ir kruopščiai režisuotos ir diplomatiškai išlaikomos vieningos pozicijos. Ponas Širakas dar labiau nustebino kitas JTO Saugumo Tarybos pastovias valstybes nares, kai atvirai pareiškė: „Aš niekada nemėgau sankcijų. Man jos niekada neatrodė labai veiksmingos. Na, žinote, jokia priemonė negali veiksmingai atstoti dialogo.“ Ir nors pats Širakas negalėjo numatyti dialogo su Iranu rezultatų, jis puoselėjo tam tikrą kažin kuo pagrįstą viltį: „Aš – ne pesimistas.“ Paprašytas pareikšti savo nuomonę apie Širako požiūrį, vienas Europos Sąjungos pareigūnas, nenorėjęs išduoti savo tapatybės, pareiškė, kad iš tikrųjų Širakas šįkart nekalbėjo vien Prancūzijos vardu, o verčiau siekė parodyti, kokia yra dabartinė žaidimo su Iranu arena. Mes ieškome gudrios išeities, kokio nors gelbstinčio prestižą triuko, kuriam Iranas gal pritartų. Baigdamas pareigūnas pridūrė: Ponas Širakas išdrįso viešai pasakyti tai, kas iš tikrųjų abiejuose Atlanto krantuose yra gerai žinomas faktas. Tačiau aš nesu tikras, ar amerikiečiams, akivaizdžiai negalintiems slėpti savo nerimo, labai patiko žaidimo gudrybės viešinimas. Prancūzija ir Jungtinė Karalystė tiek atskirai, kiek ir tandemu su JAV ilgus mėnesius svarstė, kokias sankcijas bus galima skirti Iranui, o dabar Širakas tokiu netikėtu laipsniu pasuko vairą, kad tai aiškiai pasitarnavo JAV ir Europos vieningai pozicijai suardyti. Kita vertus, Širakas pareiškė, jog jis nesutiksias su Irano prezidentu Mahmoudu Ahmadinejadu Niujorke, nes šio lyderio replikos apie Izraelį, kaip iš viso neturinčią teisę egzistuoti valstybę, jo manymu, laikytinos smerktinomis. Jos tikrai nesudaro sąlygų asmeniniam dialogui. Matyt, Širakas puikiai sugeba geležinę ranką įmesti į avinėlio kailio pirštinę.

Vieną gražią 2007 metų vasaros dieną Širako tyla⁵⁹ nustebino daugelį žiniasklaidininkų, pripratusių prie nediplomatiško aistraliežuvių prancūzų lyderio stiliaus. Kai Singapūre susirinko pasaulio valstybių vadovai 2012 olimpinė žaidynių būstinei aptarti, Širakas buvo priverstas pasprukti nuo žiniasklaidininkų mikrofonų ir kamerų, kad išvengtų žurnalistų klausimų apie tai, ar jis mėgsta britų „roast beef“. Širakas buvo prieš kelias dienas pareiškęs, kad, po suomių, britai gamina patį baisiausią maistą, todėl Britanija nepatikima valstybė. Prancūzo pikantiškas humoras įsuko jį į diplomatinis sukurius, iš kurių jis nebežinojo, kaip išsisukti. „Aš čia atvykau kandidatūros palaikyti. Mes – olimpiniam pasaulyje, kur žaidžiami teisingi žaidimai. Tai reiškia, kad tik geriausiems skirta

⁵⁹ Telegraph.co.uk: Prieiga per internetą: <www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2005/07/06/ng8106.xml>
<žiūrėta: 2008 m. balandis 11 d.

laimėti. O aš kaip tik to ir noriu, aš noriu, kad geriausi susitiktų ten, kur geriausia – Paryžiuje.“ Prie savo komplimentų apie britų maistą Širakas pašnekesyje su Gerhardu Schröderiu, vokiečių kancleriu, ir Rusijos prezidentu Vladimiru Putinu dar pridėjo kelis žodžius apie Britanijos vienintelį indėlį į pasaulio ūkinę veiklą – *pakvaišusių karvių ligą* (karvių pasiutligę). Prancūzijos vadovo žodžiai sukūrė įtemptą atmosferą Škotijoje vykstančiam vakariniam banketui, kuriam ponas Bleras turėjo šeimininkauti ir priimti G8 valstybių lyderius, tarp jų ir Širaką. Natūralu, kad Didžiosios Britanijos karalienė ir princas Pilypas II kruopščiai peržiūrėjo visą meniu. Širakas atrodė visai neišmokęs dienos diplomatinės pamokos, nes tą patį vakarą būdamas Gleneagles mieste (Škotijoje), sugebėjo dar vieną nediplomatišką pastabą išreikšti prieš „haggis“ (škotiškus vėdarus) įžeisdamas škotus šeimininkus. Širakas savo aštriu liežuviumi iki tol niekada nebuvo tiesiogiai įžeidęs Džordžo Bušo, bet NATO viršūnių susitikime jis užpuolė JAV prezidentą, neva jis kišasi ne į savo reikalus. Bušui pasisakius už Turkijos kandidatūrą į Europos Sąjungos stosiančių valstybių sąrašą, Širakas visai nustojo varžytis ir atšovė: „Jis (Bušas) ne tik per toli nuėjęs, bet iš viso neturi ką čia pasakyti šiuo klausimu. Tiesiog tegul jis nekiša nosies, kur nereikia. Tai būtų lygiai tas pats, jeigu aš dabar imčiau įrodinėti, kaip jam dera palaikyti santykius su Meksika.“

12 metų buvęs Paryžiaus meru, du kartus Prancūzijos premjeru, 2007 metų gegužę Širakas turėjo pasitraukti palikęs nenusakomą paveldą diplomatinei praktikai.

Rusijos prezidentą Vladimirą Putiną apdovanojo aukščiausio rango garbės ordinu *Legion d'Honneur* už jo indėlį į Prancūzijos ir Rusijos draugystės santykius, nepaisydamas pablogėjusios ruso reputacijos dėl jo žmogaus teisių pažeidimų. Minėtasis apdovanojimas buvo iki tol skiriamas tik artimiausiems Prancūzijos užsienio draugams, tokiems kaip Čerčilis ar Eisenhoweris. Kai Širakui sukako 74 metai, jis nusprendė savo gimtadienį švęsti Rygoje, kur turėjo tuo metu vykti NATO viršūnių susitikimas. Jis pakvietė Rusijos prezidentą Vladimirą Putiną į savo privačią šventę, tačiau Putinas atsiprašė, aiškindamas, kad tai nebuvo numatyta jo vizito Rygoje darbotvarkėje. Jis tikruju Rusijos vadovas jau prieš kelias dienas žinojo apie šį vakarėlį, ir ne jis vienas. Širako užsienio reikalų tarnyba buvo kvietimą išsiuntusi ir Vokietijos kanclerei Angelai Merkel. Pasak vokiečių pareigūnų, kanceliariją toks kvietimas paprasčiausiai apstulbino, nes uždaras „miniatiūrinis“ viršūnių susitikimas NATO viršūnių susitikimo metu būtų nustelbęs ne tik NATO, bet ir Latviją, pirmąją posovietinę valstybę, šeimininkaujančią NATO viršūnių susitikimui. Be to, Širakas visa tai suplanavo neinformavęs Latvijos prezidentės Vairošs Vikės-Freibergos. Latvijos vadovė, sužinojusi apie tokį slaptą ketinimą, ėmė svarstyti, ar išduoti vizą Putinui. Prieš kelerius metus Rusija atsisakė jai išduoti vizą, tad, galima sakyti, kad Putinas liko skolingas. Tačiau ponija Vikė-Freiberga parašė labai aiškia

žinutę Putinui, sakydama, kad jis laukiamas ne tik Latvijoje, bet ir su oficialiu vizitu jos pačios kabinete. Kai Prancūzijos ir Rusijos užsienio reikalų tarnybos apsvaistė šią informaciją, iškart nutarė į Širako gimtadienio svečių sąrašą įtraukti ir Latvijos prezidentę. Bet sutartai dienai artėjant, viena delegacija po kitos ėmė ieškoti tinkamų pasiteisinimų, kodėl negalėsiančios dalyvauti Širako vakarėlyje: svečių sąrašas vis keitėsi. Merkel aiškiai davė suprasti, kad jos tikrai tarp svečių nebus. Praėjus kelioms valandoms, Rusijos delegacija gavo nemažai pranešimų iš Europos diplomatų, akivaizdžiai nepatenkintų uždaru vakarėliu. Kad jam geriau nedalyvauti, ilgai Putino įtikinti patarėjams nereikėjo. Į Širako RSVP, jis tiesiog atsakė: „Non, merci.“⁶⁰ Diplomatiniam skandalui pasiekus gėdos viršūnę, svečiai išsiskirstė ir gimtadienio pokylis buvo atšauktas. Prancūzų vadovui teko pasitraukti iš tarptautinės politikos scenos tiek garbingai, kiek jam leido jo paties orumas, kurio šitoks kiekis diplomatinį akibrokštą nė kiek neįstengė užtemdyti.

Dar vienas tarptautinis renginys, kurio svečių sąrašas davė peno pasaulinei žiniasklaidai – Vladimiro Putino 2005 metų gegužės 9 dienos rengiama šventė Maskvos Raudonojoje aikštėje, skirta 60-osioms pergalės prieš nacizmą metinėms paminėti. Putinas buvo kvietęs apie 50 valstybių vadovų, tarp jų, žinoma, ir Džordžą Bušą. Putino rengiamas karinis paradas suplanuotas tą dieną, kai Stalino Sovietų Sąjunga švėsdavo Pergalės dieną. Rusijos vadovas šią šventę vadino „pergalės ir susitaikymo džiaugsmu“. Ir iš tikrųjų kas galėtų įsivaizduoti, kad JAV prezidentas stovės šalia Japonijos, Vokietijos ir Italijos vadovų, visų Kremlio lyderio sukviestų? Tai tikrų tikriausias geopolitinis susitaikymas. Lietuvos ir Estijos prezidentai, kurių valstybes Sovietų armija okupavo 1940 metais, o nugalėjusi nacius vėl okupavo, atsisakė atvykti į Putino šventę. Juk Putino vadinama Pergalės diena Lietuvai ir Estijai, kaip ir Latvijai, ta diena toli gražu neprimena jokio džiaugsmo nei pergalės, o graudžią 46 metus trukusią apgaulę, prievartinį režimą. Tačiau Putinas atrodė desperatiškai suinteresuotas, kad visos buvusios Sovietų Sąjungos respublikos dalyvautų Maskvos rengiamose iškilmėse. Jis net pasinaudojo proga užsiminti: tai, kad Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus atsisako atvykti, galėtų turėti neigiamą įtaką Rusijos dujų eksportui į Lietuvą. Kas čia, jeigu ne grįžimas prie to, ką tarptautinių santykių teorijų specialistai vadina galios pusiausvyra? Kas galingesnis, tas manipuliuoja.

Baltijos šalių lyderiai kartu su Lenkijos prezidentu Aleksandru Kwasniewskiu panaudojo 60-ųjų metų minėjimą kaip puikią progą Rusijai priminti jos įsipareigojimus kompensuoti visoms okupuotoms valstybėms už milžinišką padarytą žalą. Gruzijos, buvusios Sovietų Sąjungos respublikos, prezidentas Michailas Saakašvilis taip pat nusprendė boikotuoti Putino šventę, protestuodamas, kad

⁶⁰ Herald Tribune. Prieiga per internetą: <http://iht.com/bin/print.php?id=3715947> : „Putin’s RSVP to Chirac: Non, merci“. Judy Dempsey. Wednesday, November 29, 2006.

Kremlius vis dar nesiteikė panaikinti Rusijos karinių bazių nepriklausomos Gruzijos teritorijoje. Ponas Bušas į savo kelionės maršrutą įtraukė trumpą vizitą į Gruziją pas poną Saakašvilį, tokiu gestu akivaizdžiai suerzindamas Putiną. Visoje Rusijoje, besiruošiančioje priimti svečius, buvo išstatyti didžiuliai sovietinio stiliaus plakatai 60-osioms Pergalės dienos metinėms paminėti. Juose vaizduojamas tik nuo 1941 iki 1945 vykęs karas, kuris Raudonosios armijos dėka baigėsi nacių sužlugdymu. Apie 50 valstybių vadovų, sutikusių dalyvauti rengiamame džiaugsmo, pergalės ir susitaikymo minėjime, Rusijos prezidentas apdovanojo kariniu paradu, pietumis Kremliuje ir grupine dalyvių istorine nuotrauka. Be Džordžo Bušo, pas Putiną atvyko Žakas Širakas, Kinijos prezidentas Hu Jintao, Indijos premjeras Manmohan Singh ir JTO generalinis sekretorius Kofi Annanas, Vokietijos kancleris Gerhardas Schroederis, Japonijos premjeras Junichiro Koizumi ir Italijos premjeras Silvio Berlusconi. Stebėtina, kad Didžiosios Britanijos premjeras turėjo rimtesnių rūpesčių, todėl savo vietą šitoje garbingoje gvardijoje užimti paskyrė pavaduotoją Johną Prescottą. O pats liko Londone vyriausybinių darbų užbaigti, juk jis tik prieš savaitę buvo antrą kartą laimėjęs rinkimus.

Žurnalistai apsupo išvykstantį į Maskvą JAV vadovą su įvairiaisiais pikantiškais klausimais: „Pone, kaip jūs reaguosite, jeigu jums gegužės 9 dieną Raudonojoje aikštėje teks stovėti netinkamoje eilėje, ne gerųjų pusėje, pvz., jeigu jus pasodins šalia Aleksandro Lukašenkos, generolo Jeruzelskio arba...?“ Žurnalistui nepavyko klausimą užbaigti, nes jį Bušas pertraukė: „Na, aš manau, kad tie žmonės puikiai žino, kokia mano nuomonė apie tironus ir diktatūras, aš labai aiškiai išdėščiau savo poziciją.“ JAV pareigūnai tik džiaugėsi, kad pagal jų turimą informaciją Bušui neteks dalyvauti parade su rusų tankais. Tačiau tankų buvo. Putinas suteikė Bušui garbingiausią vietą: šalia savęs. Ponas Bušas su žmona iškart po šventės išvyko į JAV ambasadą ir paskui nedelsiant į oro uostą. Įspūdis toks, kad iš Rusijos išvykti, kuo greičiau, tuo geriau.

2008 metais, kai Romos vyskupas, viso pasaulio katalikų galva, nusprendė apsilankyti pas jį Baltuosiuose rūmuose pirmą kartą per visą JAV istoriją, Bušas turėjo tam tinkamai ruoštis. JAV prezidentas kruopščiai surežisavo kiekvieną žingsnį ir žodį ir šįkart nepraleido progos atsitaisyti už praeities klaidas, kai pats viešėjo Romoje pas Benediktą XVI. Atrodo, kad Benedikto XVI vizitas į JAV suteikė Bušui progą daug ką atlikti pirmą kartą gyvenime, pradėdamas nuo to, kad jis pirmą kartą atvyko į oro uostą svečio pasitikti. Joks JAV prezidentas to nedarė iki šiol. Pats nuvažiavo į užmiestinę karinę bazę Andrews Air Force Base, kur Popiežiaus lėktuvas turėjo nusileisti. 12 000 (5 000 daugiau negu palyda, 2007 metų pavasarį sutikusi Jungtinės Karalystės karalienę Elžbietą II) Bušo kviestinių susirinko Baltuosiuose rūmuose pompastiškam rytiniam priėmimui, kurio metu buvo atliekami JAV ir Šventojo Sosto himnai, paskui 21 salvė. Vakare Bušai surengė aukščiausio lygio pokylį garbės sveičiui,

kuris švęs savo 81-ąjį gimtadienį būdamas JAV. Popiežiui pagerbti Bušai išrinko Bavarijos kulinarijos meniu. Paklaustas, kodėl tiek etiketo ir protokolo pastangų, JAV vadovas atsakė: „Visų pirma jis kalba už milijonus panašiai mąstančių žmonių. Antra, jis neatvyksta kaip bet koks politikas, o kaip tikėjimo žmogus.“ Jis dar pridėjo, kad pats nori pagerbti Benedikto XVI įsitikinimus, jog gyvenime yra aiški riba tarp gėrio ir blogio ir moralinis reliatyvizmas kelia tikrą pavojų, neleidžiantį žmonijai statyti vilties ir laisvės visuomenę.

BBC žinių tarnyba, komentuodama praeitus rinkimus į Prancūzijos prezidentus, pateikė jūreivišką metaforą apie naktį praplaukiančius laivus. Vieno laivo kapitonas įlipa į katerį, nekreipdamas dėmesio į beveik maištaujančią įgulą, tik siūsdamas oro bučinius kitu laivu plaukiančiam kapitonui. Tokiu palyginimu jūreivių tradicijas puoselėjančios Jungtinės Karalystės spauda komentuoja Tonio Blero požiūrį į Nikolo Sarkosi rinkimų pergalę. Tai ne vien diplomatiškas gestas, tai grynas blerizmas. Didžiosios Britanijos premjeras turi savo skiltį „Youtube stream“ youtube.com tinklalapyje, ten pati pirmoji žinutė buvo gan sentimentalus angliškai ir prancūziškai parašytas sveikinimas ponui Sarkosi. Bleras išreiškdamas savo palaikymą sako, kad įvesti pokyčius niekada nebuvo lengvas uždavinys, tačiau jie neišvengiami. O naujasis Prancūzijos prezidentas supranta, kad galima būti ištikimam savo vertybėms ir kartu keisti jų įgyvendinimo būdus. Angliškai Bleras rašo: „I like him very much. I respect him“: „Man jis labai patinka, aš jį gerbiu⁶¹.“ Nuolatinis naujoviškų komunikacijos priemonių ieškojimas – labai „bleriškas“ bendravimo stilius, ypač žiniasklaidai netarpininkaujant. Žinoma, tai tik taktika, o ne vertybių klausimas. Juk Bleras sveikino Sarkosi vertybių puoselėjimą naujovišku būdu. Vadinamieji Downing Street žinovai, t. y. Blerui dirbantys pareigūnai, teigia, jog Blero žinutė internete reiškia kur kas daugiau negu formalų sveikinimą „Sveiki atvykę į Vakarų lyderių klubą“. Taip darydamas Bleras nepaisė nei Užsienio reikalų tarnybos, nei savo Darbo partijos patarimo nei prezidento Širako maldavimų. Užsienio reikalų tarnyba norėjo laikytis atsargumo, neduok Dieve, Bleras blogai pasirinktų lažinį ir nusižengtų protokolui. Pastaruoju argumentu rėmėsi ir Širakas atgrasindamas Blerą prieš Sarkosi. Neseniai vykusiame viršūninių susitikime Širakas pasikvietė Blerą į atokesnį kampelį rimto pokalbio, kurio metu tiesiai šviesiai perspėjo per daug nesistengti įsiteikti ponui Sarkosi: negarbinga vyriausybės vadovui taip atvirai susidraugauti su sau nelygiu žmogumi, juk Sarkosi – tuo metu tik vidaus reikalų ministras. Tą kartą Bleras nusileido ir su savo bičiuliu Nikola nuėjo išgerti po taurę į kažkokį Londono viešbutį, užuot pasikvietęs Sarkosi į Downing Street rūmus. Tai buvo akivaizdus ir precedento neturintis palaikymo gestas Širakui. Bleras žinomas dėl savo pomėgio būti matomas su

⁶¹ BBC Europe. Mark Mardell: Europe diary: Blair's friends 10 May 2007

galingais žmonėmis. Jis mėgsta ne tik pats turėti galią, bet yra ypatingai palankus ir ją turintiems. Todėl būdamas Didžiosios Britanijos premjeru nepraleido progos tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje viešai pasirodyti ir neeiliniais būdais susisiekti su galingų valstybių vadovais, tokiais kaip dešinėsios politikos žiniasklaidą užvaldantį Silvio Berlusconi, kuris, be kita ko, yra galingas ir prašmatnus multimilijonierius. Bleras taip pat kritikuojamas dėl savo Darbo partijos neautentiškos kairiosios pozicijos, nes jo partijos atstovai per dažnai eidavo vadinamuoju „krevečių kokteiliu“ takeliu tam, kad įtikintų banko savininkus ir kitus turtingus visuomenės veikėjus, jog darbiečiai turtuolių nesmerkia. O nusprendęs palaikyti Dž. Bušą Irako karo klausimu, Bleras į kaltinimus atsakė: „Tai dar blogiau, negu jūs (kiti politikai, žurnalistai) sakote. Aš jį ne tik palaikau. Aš tiesiog juo (Bušu) ir tuo (karu) tikiu.“ Blero Sarkosi kandidatūros ir paskui pergalės palaikymas dar labiau išryškino Blero poziciją, jo kritikų manymu, diplomatiškais gestais pataikauti galiūnams. Juk jis kairysis, o Sarkosi – ryškėjantis griežtų pažiūrų migracijos ir nacionalizmo klausimais dešinysis. Kai kurie BBC žurnalistai eina dar toliau teigdami, kad Sarkosi – šiuolaikinis sėkmingiausias blerizmo eksponatas, vadina blerizmą „sark-azmu“. Tai dar vienas argumentas, rodantis, kad vienos ryškios asmenybės diplomatinio žaidimo taktika gali daryti įtaką ar bent iš dalies skatinti kitus veikėjus išbandyti panašų metodą.

Vigo universiteto docentas Fernandas Ramosas straipsnyje „Protokolas nenorintiems protokolo“ rašo, kad XXI amžiaus diplomatija priversta nuolat improvizuoti ir rasti naujų būdų veikti atsižvelgdama į kai kurių valstybių vadovų ir aukštų pareigūnų nusistatymą prieš tradicines taisykles. Tai tarsi *neoikonoklastų*⁶² judėjimas, siekiantis nuvertinti iškilmes, valstybines šventes ir minėjimus. Valstybių vadovai vis dažniau sumažina ar iš viso panaikina tam tikrus savo valstybių papročius. Minėtos tendencijos daugiausia pastebimos ispanakalbėse Amerikos žemyno šalyse. Pradedama apsieiti be ceremonijų, palydos ir garbės gvardijos, nukabinami tautos simboliai, nes jie laikomi nebereikalingais postmodernistinei visuomenei. Savo traktate apie tarptautinę diplomatinę teisę Gines Vidal y Saura⁶³ tvirtina, kad viešasis ceremonialas – tai „valstybių mandagumo, atitinkamumo ir priimtimumo išraiška“. Ir nors protokoliniai nusižengimai ar tyčinės klaidos šiais laikais nebeturi drastiškų pasekmių, kokios būdavo anksčiau, kai atvesdavo iki pasaulinių karų, tai nereiškia, kad dabar galima ceremonialo taisyklių nepaisyti. Pagrindinė priežastis ar motyvas, dėl kurio dera gerbti ir toliau puoselėti tarptautinės bendruomenės diplomatinio protokolo tradicijas, surašytas sutartyse ar ne, tai **abipusiškumo principas.**

⁶² Ikonoklastai: puritoniškas pasipriešinimas religiniams simboliams, paveikslams ir pan., nes jie žmogaus rankų darbas, o ne Dievo apsireiškimo vaisius. Autorės past.

⁶³ VIDAL Y SAURA, G. Tratado de Derecho Diplomático. Editorial Reus. Madrid. 1925. psl. 120.

Ispanijoje ir Lotynų Amerikos šalyse minėtos neoikonoklastinės tendencijos, deja, akivaizdžiai įsigalėjusios. Nemažai šios naujos ligos simptomų Argentinos Respublikoje. Vienas labiausiai stulbinančių buvusio Argentinos prezidento Nestoro Kiršnerio užsienio politikos sprendimų – atsisakymas priimti kitų valstybių ambasadorių skiriamuosius raštus. Be to, per visą savo prezidentavimo laiką jis nesurengė nė vienos spaudos konferencijos, tad net klausimų šia ar kita tema žiniasklaidininkams nebuvo galimybių užduoti. Ponas Kiršneris manė, jog priiminėti užsienio valstybių atstovus ir žurnalistus – grynas laiko gaišimas. Bet juk tai daro net JAV prezidentas, kurio darbotvarkė, ko gero, labiau įtempta, nes JAV yra dvigubai daugiau akredituotų ambasadorių negu Argentinoje. Kai ponas Kiršneris baigė savo kadenciją ir perdavė šalies vadovo galią savo demokratiniu keliu išrinktai žmonai Kristinai, daug kas tikėjosi, jog Argentinos gėdingas diplomatinis stilius pagaliau bent kiek pasikeis. Naujoji prezidentė prisistatė kaip vadovė, siekianti parodyti pasauliui naują Argentinos įvaizdį, ypač tarptautinės diplomatinės komunikacijos požiūriu. Bet, deja, ir ji nerado laiko priimti ambasadorius. Šį svarbų uždavinį patikėjo viceprezidentui ponui Kobosui, sekdamas savo vyro pavyzdžiu, jis tokius užsiėmimus mėgdavo pavesti savo dešinei rankai viceprezidentui Scioli. Valstybės pareigūnas tiesiog skiria naujai paskirtiems ambasadoriams tam tikrą laiką ir visi drauge (kuo daugiau, tuo geriau, kad nereikėtų surengti tiek daug priėmimų) ateina į viceprezidento kabinetą ir ten paduoda savo dokumentus. Kartais net viceprezidentas nesiteikia užsienio atstovų priimti ir šias biurokratinės funkcijas atlieka kancleris. Iki Kiršnerių poros atėjimo į Argentinos prezidentūrą visi ambasadoriai būdavo labai iškilmingai priimami. Jiems būdavo skiriama 100 grenaderių (Argentinos raitosios gvardijos) palyda nuo San Martino aikštės iki Casa Rosada (Rožinių rūmų, prezidentūros). Šis simbolis negalėjo neįstrigti į visų buvusių ambasadorių atmintį, kaip labai gražus būdas išreikšti jiems deramą pagarbą ir tuo pat metu priminti Argentinos kultūrinį savitumą. Deja, Kristina Kiršner nesiėmė laukiamų pokyčių ambasadorių skiriamųjų raštų įteikimui ir priėmimui. O kas blogiausia – abiejų Kiršnerių nusižengimo visų pasaulio valstybių priimtam diplomatiniam protokolui pavyzdžiu pasekė Paragvajaus prezidentas Nikanoras Duarte Frutosas, kuriam tokios ceremonijos pasirodė iš vis nereikalingos, nes atima daug brangaus vadovo laiko. Reikėtų paminėti, kad ponas Duarte Frutosas bent teikiasi asmeniškai pabendrauti su naujais ambasadoriais kviesdamas juos po vieną kavos išgerti. Įdomus faktas arba tai sutapimas – Paragvajus yra viena iš Pietų Amerikos valstybių, turinti mažiausiai užsienio atstovybių, t. y. ambasadų. Neseniai Jungtinė Karalystė uždarė savo atstovybę dėl nepakankamo biudžeto. Argentinos prezidentei poniai Kristinai nebus lengva atstatyti savo vyro ir jos pačios sukurtą įvaizdį užsienio politikos ir diplomatijos praktikos srityje. Kelias savaites po jos inauguracijos Angela Merkel atvyko į Braziliją

su oficialiu vizitu, bet į kaimyninę Argentiną neužsuko, kaip tai dažniausiai daro daugelis valstybių vadovų apsilankydami tolimoje Pietų Amerikoje. Beje, porą mėnesių prieš minėtą Vokietijos kanclerės kelionę Argentinos prezidentė lankėsi Vokietijoje ir labai teigiamai įvertino šią šalį, sakydama, kad tai šalis, kurios pavyzdžiu norėtų sekti. Jeigu ponios Kiršner ketinimai pakeisti diplomatinį stilių yra rimti, ji turės mažų mažiausiai į prezidento funkcijų sąrašą sugražinti ambasadorių skiriamųjų raštų priėmimo ceremoniją. Juk tai ne vien protokolinis formalumas, o verčiau teisinė institucija, nes valstybės atstovavimas svetur išreiškiamas ir įvykdomas būtent skiriamuosius raštus atiduodant į rankas, o tai turi būti daroma abiem pusėms – ambasadoriui ir priimančios valstybės vadovui – tiesiogiai dalyvaujant. Skiriamųjų raštų įteikimas priimančios valstybės vadovui – vienas reikšmingiausių tarpvalstybinių santykių momentų, nes išryškina abipusę pagarbą ir bendradarbiavimą. Todėl apeigos kruopščiai rengiamos ir jų iškilmingumas, formalumas ir išorinių simbolių naudojimas priklauso nuo šias apeigas rengiančių valstybių puoselėjamų tradicijų. Argentinos Respublikos kanceliarijos tinklalapyje 2008 metų balandžio 18 dienos pranešime spaudai rašoma, kad tomis dienomis prezidentė savo darbo kabinete surengė atskirus protokolinius susitikimus keliems ambasadoriams ir užsienio valstybių atstovai pristatė savo skiriamuosius raštus. Apie pačią ceremoniją nieko nesakoma, tačiau pats faktas jau reiškia tam tikrą pažangą. Argentinos diplomatija po kelių akibrokštų susigražino vieną iš svarbiausių diplomatinio protokolo nurodymų. Gal prezidentės poelgi iš dalies motyvavo kitų valstybių besiformuojanti neigiama nuomonė apie pastaruosiu metu tarptautinės politikos arenoje neigiamai pasirodančias kai kurias Pietų Amerikos šalis.

Kai šiuolaikiniame civilizuotame pasaulyje kokia nors šalis panaikina ar nesilaiko šios ceremonijos praktikos, tai rodo ne vien tos šalies pagarbos stoką. Tai irgi verčia kelti klausimą: ar neatėjo laikas surengti kokį nors „palengvinto“ protokolo ar minimalaus ceremonialo variantą nenorintiems laikytis protokolo taisyklių?

Už neformalumo ir paprastumo mėgėjų nuostatos iš tiesių slepiasi pedantiškumas, o kas blogiau – noras pasirodyti eiliniaisi piliečiais, arčiau paprastų žmonių, negu „frakuoti“ ir krakmolintomis apykaklėmis pasidabinę išpuikę diplomatai. Tačiau tai rodo jų pačių savo statusui deramo orumo suvokimo stoką. Deja, statusas susijęs su užimamomis pareigomis, vis dažniau nesutampa su tas pareigas einančio asmens saviverte. Populizmo siekiantiems derėtų suprasti, kad jų požiūris į diplomatinį protokolą gali turėti rimtų pasekmių tarpvalstybiniam santykiams, ypač tada, kai netinkami veiksmai arba apsileidimas būdingas aukšto rango valstybių atstovų diplomatiniam bendravimui. Be to, negalima pamiršti abipusiškumo principo, galiojančio visiems tarpvalstybiniam

santykiams. Jeigu vienas valstybės vadovas nesiteikia deramai priimti kitų valstybių ambasadorius, ko jis gali tikėtis iš jo skiriamų ambasadorių priėmimo kitose valstybėse.

Čia kyla dar vienas klausimas. Ar gali valstybės ar vyriausybės vadovas laužyti tarptautinės bendruomenės diplomatinio protokolo ir ceremonialo taisykles, ar gali nepaisyti savo šalyje puoselėjamų tradicijų ir papročių? Deja, save „paprastais piliečiais“ laikantys vadovai gali, nors neturėtų. Arba bent turėtų sudaryti tinkamas sąlygas tam, kad jeigu ką nors reikia keisti, tai turėtų būti daroma prisitaikant prie tarptautinės bendruomenės keliamų minimalių reikalavimų, gerbiant piliečių nuomonę, tautos kultūrinės vertybes. Tačiau kol nėra oficialių pateisinamų pakeitimų, derėtų diplomatinio protokolo ir ceremonialo taisyklių kuo kruopščiau laikytis.

Juk ar pareigūnas, politikas, diplomatas, valstybės vadovas iš tikrųjų bus demokratiškesnis ignoruodamas arba nesilaikydamas diplomatinio protokolo taisyklių? Ar tai jį priartins prie rinkėjų, tautiečių, piliečių? Tyrėjos nuomone, akivaizdu, kad taip nėra. Kai viena valstybė (ar jos vadovas) pasiduoda populizmui, ignoruodama ar nuleisdama nacionalinio ceremonialo kartele, kaip paskui išsipaišyti į tarptautinį diplomatinį protokolą? Analogiškai teisinasi tie, kurie sako, kad valgant vieniems namie nebūtina atsisėsti prie stalo ir maistą dėti ant lėkštės ar valgyti su įrankiais, juk namie galime „būti savimi“, nebūtina rytą nusirengti naktinius ir rengtis švarius rūbus, nes vis tiek namie... Vadinas, namie galima elgtis bet kaip, o tinkamą elgesį atidedame lyg prabangią prekę ypatingoms progoms, kai būsime svečiuose ar patys sulauksime svečių. Kas pripranta prie „natūralaus“ netašyto elgesio, kas ėda užuot valgęs, kas nerangiai vaikšto ar gremėzdiškai sėdi, tam, ko gero, sunku paskui grakščiai eiti, mandagiai ir kultūringai valgyti ir t. t. Pagaliau tokio, tyrėjos nuomone, netikro „spontaniškumo“ mėgėjai ima manyti, kad dėl natūralumo iš viso nebereikia „dirbtinio“ mandagumo, o dar mažiau režisuotų ceremonijų ir protokolinio bendravimo, nes jis labai suvaržo ir žmogus nebebūna savimi. Tai ne kartą girdėtas postmodernizmo išlaisvinto žmogaus siekis – vardan grynos ir autentiškos saviraiškos – atmesti iš išorės ar iš viršaus tuščią simbolizmą, atsikratyti griežtų taisyklių.

Tai veda į „protokolo, etiketo ir ceremonialo formulių pakaitalo“ kūrimą, kaip gelbėjimosi liemenę įvairaus plauko asmenims, be tinkamo parengimo patekusiems į aukštas pareigas. Keli pavyzdžiai.

Kartą Vašingtone vykusiame priėmime Baltųjų rūmų pareigūnas priėjo prie tuometinio Prancūzijos ambasadoriaus ir paprašė, ar jis maloniai nesutiktų savo vietą prie stalo užleisti vienam JAV kandidatui į prezidentus (beje, to pareigūno partijos kandidatui). Pavyzdingo diplomatiškumo prancūzas atsakė: „Man asmeniškai visai nesvarbu, kokia man skirta vieta, tačiau jeigu jūs manęs prašote šią vietą užleisti, Prancūzija pasitrauks nuo stalo ir nedalyvaus šitame renginyje.“

Dar vienas neigiamas pavyzdys – Bolivarų Venesuelos Respublika. Spalio 12 dienos valstybinė šventė, kuri, beje, švenčiama visose Lotynų Amerikos šalyse, nes tai – Amerikos žemyno atradimo diena, Venesueloje pakeista „Čiabuvių pasipriešinimo“ minėjimu. Perduodama žinia akivaizdi: Venesuela tokiu akibrokštu atsisako esminės savo identiteto dalies, pradėdama nuo pat šalies pavadinimo, suteikto Ispanijos kolonizatorių: „Mažoji Venecija“, todėl ir Venesuela.

Seniau spalio 12 dieną buvo surengiama garbės gvardija prie Ispanijos ambasados, kylančią Ispanijos vėliavą kariai pagerbdavo. Įvedus minėtą pokytį, jei kokie nors savivaldybės pareigūnai išdrįsta šią iškilnę paminėti, pastatydami gėlių puokštę prie Simono Bolivarų paminklo pagal nuo seno galiojančias protokolinių tradicijas, dabar sulaukia įžeidimų ir net fizinių užpuolimų.

Tęsiant netinkamų poelgių sąrašą, trumpai apžvelgiami keli nediplomatiško pasirodymo pavyzdžiai, kuriuos Oviedo universiteto protokolo direktorius Felio Vilarubiasas⁶⁴ svarstė savo straipsniuose. Bolivijos prezidentas Evo Moralesas į oficialų vizitą Ispanijoje prisistatė dėvėdamas ryškios spalvos megztinį, kurio geros kokybės ir patogumo niekas nekvestionuoja, tačiau tai tikrai netinkamas rūbas valstybės vadovui apsirengti diplomatiniam renginiui. Didelis kontrastas tarp aptarto Bušo diplomatinio Benedikto XVI priėmimo jo vizito JAV metu, yra Ispanijos premjero Jose Luiso Rodriguezo Zapatero sprendimas ne tik nesiteikti dalyvauti Popiežiaus aukojamose mišiose Valencijoje, , bet ir garsiai apie tai pasisakyti ir demonstruoti, kad tyčia nedalyvaus. Tai dar kartą rodo, kad politikai nesilaikydami vienos ar kitos diplomatinio protokolo taisyklės taip demonstruoja savo priešišumą. Kai politikas sutinka tapti valstybės aukštu pareigūnu, jis turėtų taip pat priimti visas žaidimo taisykles, o ne boikotuoti protokolą. Tai tik ledkalnio viršūnė, rodanti, kad visuomenėje kuo toliau, tuo labiau apsieinama be „nereikšmingų formalumų“. Tačiau, kaip Vilarubiasas teigia, visuomenė, atsisakanti socialinio bendravimo normų ir gerų manierų, tai tiesiog visuomenė be kompasų, vulgarėjančių papročių visuomenė. Bet ar diplomatinis protokolas galioja visiems, ar yra skirtas tik diplomatams ir aukšto rango politikams?

Felixas Losada, *Deloitte* korporatyvinių ryšių ir rinkodaros direktorius, mano, kad išmintingai taikomas protokolas yra naudingas ir reikalingas visiems. O diplomatams jis padeda gauti tai, ko jie siekia: kad kita pusė priimtų jų pasiūlymą, lyg jis būtų buvęs jų.

Apibendrinimui pateikiamos kelios pastabos iš interviu su šiuo metu diplomatinės pareigos einančiais skirtingų šalių piliečiais. Tai Algimantas Rastauskas, Lietuvos Respublikos ambasados Argentinoje konsulinio skyriaus vadovas, Lietuvos Respublikos nepaprastas pasiuntinys su įgaliotojo ministro diplomatinio rango dr. Egidijus Vareikis ir Rajinder Kumar Chaudhary, turintis per 20 metų

⁶⁴Prieiga per internetą: < <http://noticiasprotocolo.blogspot.com/2006/08/es-una-intolerable-falta-de-respeto.html#links>>

protokolinės patirties, kaip buvęs Indijos oro pajėgų vyriausiasis vadas, tarptautinių korporacijų verslininkas, Baltijos šalyse 10 metų vykdamas Indijos (nors oficialiai nepaskirtas) ambasadoriaus pareigas ir pagaliau neseniai paskirtas Indijos garbės konsulu.

Atsakydamas į pirmą klausimą, kas diplomatinėje aplinkoje dažniausiai prasižengia diplomatinio protokolo taisyklėms, Algimantas Rastauskas, devynerius metus ėjęs Lietuvos Respublikos garbės konsulo pareigas Argentinoje pasakė, kad kiek jam teko pastebėti, kalbant apie nusižengimus diplomatiniam protokolui galima išskirti dvi grupes. Pirmai grupei priskiriami politiniai ambasadoriai ir tarnautojai. Jie neturi reikiamo pasirengimo diplomatinei veiklai. Tai žmonės tarp 40 ir 60 metų. Jie mano, kad protokolas nėra svarbus, kad jie gali elgtis kaip nori, kad taip parodys savo originalumą, savo charakterį. O antrą grupę sudaro jauni (30 – 35 metų) karjeros diplomatai, išsiųsti į užsienį be tinkamo pasiruošimo. Tai daugiausia Vidurio ir Rytų Europos diplomatių atstovybių tarnautojai – diplomatai. Jie tiesiog neišmoko protokolo taisyklių.

Egidijus Vareikis teigia, kad prieš maždaug 20 metų pasaulyje atsirado daug naujų valstybių, tarp jų buvusios Sovietų Sąjungos ir Jugoslavijos respublikos, kurių diplomatai nepasižymi aukšta kvalifikacija. Jų menką pasiruošimą nulėmė tai, kad jų reikėjo daug ir greitai, tad pasirengti nebuvo kada. Būtent šitie naujųjų šalių diplomatai nesilaiko protokolo, nes jiems trūksta praktikos. Pasak E. Vareikio, kurio nuomonė šiuo požiūriu sutampa su A. Rastausko, valstybės, naujai įsitraukusios į diplomatinę areną, dažnai paskira į diplomatų pareigas nepatyrusius žmones, labai jauni jie paskiriami net ambasadoriais, o tai akivaizdžiai skiriasi nuo tas pareigas einančių pagyvenusių ilgalaikę karjerą padariusių kitų valstybių diplomatų. Natūralu, kad šie jauni diplomatai daro nemažai protokolinių klaidų. Klaidų taip pat daro regioninio lygio pareigūnai, tokie kaip savivaldybės merai, gubernatoriai. Jie dažniausiai tiesiog neišmokyti.

Į klausimą, kodėl taip elgiasi, E. Vareikis atsako, kad tokie žmonės paprasčiausiai net neišėję elementarių protokolo kursų ir, deja, Lietuvoje net nėra visų lygmenų, ne vien diplomatinio protokolo mokymų. Dažniausios, anot E. Vareikio, tai pasisveikinimo, svečių sutikimo ir palydėjimo į renginio salę, vizitinių kortelių pasikeitimo klaidos. Viena iš protokolo normų, kurios taip pat per dažnai nepaisoma, tai – atsiliepimas į gautą pakvietimą. Kai gaunamas kvietimas raštu, būna parašyta „RSVP“, o tai reiškia: *Malonėkite atsakyti, ar jūs dalyvausite*. Deja, daug kas nesiteikia apie savo neatvykimą pranešti šeimininkui. Panašiai atsako A. Rastauskas, teigdamas, kad „toki elgesį motyvuoja tiesiog netinkamas pasiruošimas diplomatinei tarnybai. Kai žmogus nežino, kaip iš tikrųjų turi elgtis, jis bando parodyti ar įrodyti, kad taip, kaip jis elgiasi, yra teisinga. Kitus skatina noras pademonstruoti, kad nėra būtina laikytis kokių nors taisyklių, kad diplomatinė veikla gali būti

skirtinga. Kitaip sakant, formalumai nėra būtini, galima sakyti viską tiesiai. Tokie susilaukia kitų diplomatų negatyvios reakcijos.

Komentuodami, kokie yra pagrindiniai šiuolaikinio protokolo pasikeitimai, interviu davę diplomatai tvirtina, kad, deja, vyksta tam tikras „barbarėjimas“, pokyčiai yra negatyvūs. Anksčiau būdavo aiškiau, kada ir kur dera vilkėti fraku, smokingu ar kostiumu, diplomatai tikrai žinojo skirtumą tarp banketo, furšeto ir kitokio pobūdžio priėmimo ir kaip deramai elgtis viename ir kitame renginyje. O dabar viskas paprastėja ir prastėja. Moterys irgi dažnai nesilaiko nei protokolinio bendravimo, nei deramos aprangos. Ne kartą ponia Klinton atvyko į priėmimus dėvėdama kelnes, tai nelabai priimtina pirmajai damai oficialiuose sutikimuose. Kartais laisvas aprangos kodas naudojamas kaip „draugiškumo“ ženklas, kadaise taip darė JAV ir Sovietų Sąjungos atstovai: Gorbačiovas mėgdavo su JAV vadovu šnekėtis be švarkų, tai yra suteikiant pokalbiui tam tikrą neformalumo atmosferą, mažinančią įtampą. Bet aprangos kodu siekiamas neformalumas yra iš tikro dirbtinis, vien išorinis ir kartais perdėtas. Tą patį mano A. Rastauskas apie apsirengimą, kuris „nebėra taip griežtai apibrėžtas, nebevilkiami frakai nei smokingai (nebent išskirtiniais atvejais). Be to, protokolas labai priklauso nuo krašto, kuriame diplomatinė veikla vyksta. Pavyzdžiui, yra didelis diplomatinio protokolo skirtumas tarp Anglijos, Švedijos, Belgijos bei kitų karalysčių, ir Vokietijos, Prancūzijos, JAV ar Argentinos. Skiriasi diplomatinio protokolo laipsniai, skirtingos formos. Protokolo vykdymas visuomet yra derinamas su tų valstybių, kuriose jis yra atliekamas, ceremonialo tarnybomis.“ Ponas Rastauskas pastebi dar vieną pasikeitimą. Anot jo, yra pasikeitusi diplomatinė kalba: anksčiau buvo prancūzų, o dabar beveik išimtinai yra anglų. Diplomatinės kalbos pasirinkimą, ko gero, nulėmė JAV vis didėjanti įtaka tarptautinės politikos sprendimų priėmimui ir XX – XXI amžiais masinių komunikacijos priemonių spartus tobulėjimas, kuris neabejotinai suteikė JAV reikšmingesnį vaidmenį.

Ar menkos, ar aukštos kvalifikacijos diplomatai, vis tiek jie ruošiasi prieš vizitus į kitas valstybes arba kai tenka pas save priimti garbingus svečius. Pasak A. Rastausko, priklausomai nuo priėmimo svarbos, yra tariamasi su Argentinos protokolo tarnyba ir suderinama visa priėmimo tvarka. Tas yra daroma, pavyzdžiui, prieš Lietuvos prezidento vizitą į Argentiną. Tas pats yra daroma su kitų kraštų protokolo tarnybomis (Brazilijos, Urugvajaus, Čilės). Prieš atvykstant šalies prezidentui atvyksta protokolo tarnyba su išankstine misija – derinti susitikimų ir priėmimų tvarkos, apsaugos klausimų. Mažesnės svarbos priėmimai ar susitikimai yra nustatomi ambasados personalo. Vienas iš ambasados tarnautojų yra lankęs ceremonialo kursus. Tas yra patartina, kad nebūtų daroma per daug klaidų. Paklaustas, ar kas nors liko nepasikeitę, jis minėjo konsultacijas tarp kraštų prieš skiriant ambasadorius ar įgaliotuosius atstovus. Taip pat išlikęs yra skiriamųjų raštų ar akreditacijos įteikimas

priimamosios valstybės vadovui, tradiciniai priėmimai valstybių nacionalinių švenčių proga, apdovanojimai aukštų valstybės svečių vizito proga, ambasadoriaus apdovanojimas pasibaigus jo kadencijai ir išvykstant iš priimamosios šalies.

Paskutinis užduotas klausimas buvo apie tai, kaip diplomatai reaguoja į protokolines klaidas ir ar patys respondentai patyrė akibrokštų. A. Rastauskas pasakoja, kad kartą per susitikimą tarp dviejų prezidentų, kada yra pasikeičiama apdovanojimais, iš užsienio atvykęs prezidentas neturėjo tam skirto medalio, nes medalis buvo nuneštas su lagaminu į viešbutį, o ne atneštas į prezidentūrą, kur vyko oficialus vizituojančio prezidento sutikimas. Apdovanojimo negalėjęs įteikti prezidentas nepasimetė, bet ramiai paaiškino, kas atsitiko, ir prižadėjo apdovanojimą įteikti kitą dieną, per kitą susitikimą, ką ir padarė. Visi dalyvavę asmenys pasijuto truputį nejaukiai, bet nieko padaryti negalėjo. E. Vareikis mano, kad kitų dalyvių akyse blogai pasirodžiusį diplomata mokytį nederą. Klaidą pastebėję patyrę diplomatai paprasčiausiai jos nekommentuoja, stengiasi kuo elegantiškiau išsisukti iš nemalonios padėties ir toliau bendrauti, lyg nieko nebūtų atsitikę.

Indijos konsulo R. Chaudhary taip pat pastebėjo, kad ženkliai paprastėja aprangos menas ir pateikė konkretų pavyzdį apie JAV Nepriklausomybės minėjimo šventę, kurią kasmet Lietuvoje rengia JAV prekybos rūmai. Į šį susitikimą svečiai atvyksta labai neformaliai apsirengę, kai kurie net su šortais, džinsais ir sportiniais marškinėliais, kaip į iškylą gamtoje. Ir nors tai ne vien diplomatų susibūrimas, tačiau tai vis dėlto JAV ambasados renginys, į kurį derėtų ateiti formalesne apranga. Šiuolaikiniams diplomatams – ypač didelių valstybių – metamas nelengvas iššūkis, nes diplomatinės komunikacijos arena tapo didele viešųjų ryšių erdve, kurioje sąveikauja patyrę ir naujokai diplomatai, politikai, verslininkai ir visokie visuomenės veikėjai. Ten kiekvienas turi savo interesų ir visiems reikia dėmesio. Švenčių ar pobūvių, kuriuose dalyvauja labai daug žmonių, šeimininkams tiesiog neįmanoma prie kiekvieno svečio priėti, deramai pasisveikinti, laikytis visų diplomatinio protokolo detalių. Taip atsitiko Vilniuje neseniai surengtame priėmime Jungtinės Karalystės karalienės gimtadienio proga. Į ambasados šventę buvo pakviesta daugiau kaip 500 žmonių. Kam teikti pirmenybę, su kuo pirma pabūti, neapleidžiant kitų, – tai tikras komunikacinių įgūdžių testas. R. Chaudhary pridūrė, kad Lietuvoje – ko gero, taip būna ir kitur – yra nemažai žmonių, kurie siekdami būti viešai matomi lankosi pas vieną ar kitą įtakingą diplomata ar politiką, nes tai suteikia jiems, jų verslui, jų atstovaujamai partijai ir pan. tam tikrą statusą. Be to, seniau, kai diplomatai, stambūs verslininkai ar kiti visuomenės veikėjai atvykdavo į kokį miestą užsienyje, jie palikdavo savo vizitinę kortelę ir laukdavo, kol bus formaliai pakviesti į susitikimą ar priėmimą. Dabar tai tapo asmeniniu klausimas, tai reiškia, kad diplomatai ir politikai patys užmezga ryšius, prieina, prisistato per kokį nors

renginį ir susitaria, kur ir kada kitą kartą susitikti. Taip imama bendrauti su tais žmonėmis, su kuriais sieja tam tikri interesai, o su nepageidaujamais tiesiog vengiama susitikti. Jeigu kažkas ko nors nekviečia, tai ir pats nebus kviečiamas, taip užsimezga asmeniniai santykiai. Indijos konsulas vienareikšmiškai teigia, kad šiuolaikinės diplomatijos išskirtinis bruožas yra protokolinis neformalumas, nors beveik visi tikri diplomatai vis tiek laikosi pagrindinių normų. Jis pabrėžė, kad XXI amžiuje tarptautinės politikos ir diplomatinio bendravimo jau nebelaikomi tik aukšto diplomatinio rango diplomatų ir valstybių vadovų santykiai. Dauguma atvejų svarbūs sprendimai priimami ir lemtingi santykiai užmezgami pokyliuose, restoranuose, teatro spektaklių premjerose ir kitose panašiose vietose ir visomis progomis, kai sueina įtakingos asmenybės, vienos puikiai išmanančios diplomatinį protokolą, kitos – ne, tačiau geriau išsilavinę ir nemokšų klaidas žiūri pro pirštus. Ir tegul tęsiasi visų linksmybės.

IŠVADOS

- Diplomatinis protokolas, nors ir pasikeitęs, vis dėl to yra svarbus. Šiuolaikinis protokolas toliau yra būtina tarptautinės komunikacijos priemonė, o jo naudojimo būdai, agentai ir tikslai ženkliai pasikeitė.

- Diplomatinis protokolas supaprastėjo. Supaprastėjo ceremonijos ir ritualai bei diplomatų tarpasmeninis bendravimas. Pakito ceremonijų ir ritualų erdvė bei mastas. Anksčiau tam buvo rengiamos labai apibrėžtos erdvės, dabartiniu metu ceremonijos vyksta įvairiausiose vietose. Ceremonijų dalyvių skaičius yra praktiškai neribojamas. Diplomatų tarpasmeninis bendravimas tapo mažiau formalus, asmeniškesnis ir betarpiškesnis.

- Diplomatinio protokolo kaitai daro įtaką socialiniai, istoriniai, technologiniai, ekonominiai ir geopolitiniai veiksniai.

Didelę įtaką diplomatiniam protokolui turėjo revoliucinės idėjos, reikalavusios visa ko pokyčių, įskaitant diplomatų, kaip valstybių atstovų, tarpusavio bendravimą. Lygybės siekis ir aristokratiškų manierų atmetimas buvo pirmasis bandymas radikaliai keisti diplomatinį protokolą. Tačiau šis bandymas nebuvo iki galo sėkmingas. Iš pagrindų pakeitus tarpusavio bendravimo taisykles, vėl imta artėti prie ankstesnių normų. Tačiau liko ir naujovių.

Dėl tobulėjančių logistikos ir telekomunikacijos technologijų į diplomatinio protokolo erdvę patenka vis daugiau ir naujų veikėjų. Komunikacija darosi intensyvesnė, tai savo ruožtu lemia tarptautinio bendravimo taisyklių paprastėjimą. Intensyvus technologijų vystymas padarė žiniasklaidą diplomatinės komunikacijos dalyve. Technologijos ne tik tarnauja kaip komunikacinių pranešimų kanalas, bet taip pat tą pranešimą interpretuoja, pristato savą pranešimo ir situacijos matymą. Diplomatinio protokolo erdvė išsiplėtė. Diplomatinės komunikacijos dalyvis praktiškai nebegali pasitraukti iš komunikacijos proceso – jis tapo kasdienybe. Šis tapsmas kasdienybe taip pat sąlygoja protokolo taisyklių paprastėjimą ir bendravimo betarpiškumo didėjimą.

Ekonomiškai stiprių valstybių vadovai tampa diplomatinio protokolo taisyklių

redaktoriams. Jų elgesys vadovaujantis taisyklėmis ar jas pažeidžiant tampa pavyzdžiu kitiems ir naujovių pradžia.

- Dėl diplomatinės komunikacijos veikėjų rato plėtimosi ir dėl to, kad į jį įsitraukė ne tik profesionalūs diplomatai, bet ir politikai, verslininkai bei eiliniai piliečiai, padaugėjo diplomatinio protokolo taikymo situacijų. Diplomatus dienotvarkėje atsiranda vis daugiau ne iš diplomatų pareigų kylančių funkcijų. Tai, iš vienos pusės, suteikia protokolui naują svarbą, o iš kitos pusės, kyla poreikis, kad jis būtų suprantamas ir prieinamas eiliniam piliečiui.

- XXI amžiuje išryškėjo atskirų veikėjų įtaka protokolui.

Asmenybės veikimas tarptautinės komunikacijos erdvėje nustato precedentą ateities suintensyvėjusios komunikacijos dalyviams. Vienų veikėjų scenarijai gali būti kitiems siektinas pavyzdys. Svarbu, kieno scenarijų išsirinkti. Galingų valstybių vadovai gerai išmano diplomatinio protokolo taisykles, jų taikymo ir nesilaikymo galimybes ir pasekmes. Mažesnę galią turinčių valstybių vadovams tenka prisitaikyti prie galingųjų reguliuojamo žaidimo arba rizikuoti susvetimėti.

- Šio istoriografinio-analitinio pobūdžio tyrimo darbo **autorė siūlo** diplomatinio protokolo raidos analizę tęsti **diplomatijos ir politinės komunikacijos dramaturgijos aspektu**. Tyrėjos manymu, tam reikėtų gilesnės įžvalgos į politinės komunikacijos, kaip teatro spektaklio, tai yra politinės dramaturgijos dimensiją.

ABSTRACT

The developments in diplomatic protocol unquestionably reflect, as on a mirror, all the social, historical, economic, geopolitical and technological changes that through the passage of time take place in the life of any society. Revolutionary ideas can be considered some of the most influential factors affecting diplomatic protocol, as they sought a thorough transformation that would not leave a single sphere of life untouched, not even the way diplomats should interact. The frenetic pursuit of equality and refusal of aristocratic manners was the first though unsuccessful attempt to radically change diplomatic protocol. Interpersonal communication rules established by revolutionary force would later on turn back to previously set norms. Yet some innovations remained, at least in the revolutionary spirit that would always stir the minds of future generations to find new agents of change. The rapidly advancing logistics and telecommunication technologies led to an expansion of the diplomatic protocol arena, onto which more and more players can be seen entering from the most varied walks of life and professions. Communication amongst them has become more intense than ever before, and this has undoubtedly conditioned the need to simplify the rules of interpersonal communication. The smart pace of technological development has also made of mass media an active mediator, which does not only function as a communication channel, but has also taken the role of information gatherer, interpreter and presenter.

Diplomatic protocol practice has undergone an extension in time as well, by this meaning that diplomatic communication actors take part in a never-ending communication process that has become an everyday life experience. This transformation into a daily- routine-matter has ultimately led to the simplification and reduction of protocol rules and a firsthand or direct interaction amongst international communication actors.

Diplomatic protocol though simplified in terms of ceremonial and rituals as well as interpersonal communication, has nevertheless retained its significance as a an essential instrument for international communication. Nowadays it is not only diplomats and politicians who resort to this means, but also businessmen and ordinary citizens all over the world.

Protocol rules still exist. However, heads of economically strong states have, so to speak, become the editors-in-chief of diplomatic protocol rules and can afford to make the most creative use of these norms. Whether they stick to them or break them, they have already set precedent of future performance and offered innovations for other players to choose from.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. AAE (Archives des affaires etrangeres, Paris. Decree of 11 frimaire II1 (December 1, 1794) in Masson, *Le Departement des affaires strangeres*, p. 346.
2. AAE (Archives des affaires etrangeres, Paris.), fol. 86; M. Prior, *The History of His Own Time*, 2d ed., ed. J. Bancks. London, 1740. P. 137; V. Les Provinces-Unies et la cour impériale, 1667-1672 (Amsterdam,1974), *Correspondance politique*, p. 7. Chamilly to Monsieur [Torcy], May 19, 1697.
3. ANCHOR, R. *History and Play: Johan Huizinga and His Critics*. In *History and Theory*, Vol. 17, No. 1, Feb., 1978.
4. BARROS VAN BUREN, M. *Temas Diplomáticos*. Empresa editora Arquén Ltda. Santiago. Chile. 1994.
5. BARSTON, R.P.. *Modern diplomacy* . Harlow : Pearson/Longman, 2006. 3 ed. ISBN 140581201x.
6. BATESON, G. *A theory of play and fantasy*. In *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine, 1972.
7. BAUMANAS, Zygmuntas. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vert. V. Rubavičius. Vilnius: Strofa, 2002. p.144.
8. BELCHER, G. L. *Political trends. Protocol: The Ambassador in the Age of Louis XIV*. Paris, 1975.n.p.
9. BELIN. Jean *La logique d'une idea force*. Paris, 1939, 2:116.
10. BENNETT, W.L. *Political Behavior* . @ 1979 Agathon Press, Inc. Vol. 1, No. 4, 1979.
11. BERRIDGE, G.R. *Diplomacy : theory and practice*. London: Prentice Hall Harvester Wheatsheaf, 1995, 212 p. ISBN: 0-13-433889-8.
12. BROWN, B.A. *The Effects And Needs To Maintain Face On Interpersonal Bargaining*. In *Journal Of Experimental Social Psychology* 4 . January 1968. p. 109
13. BRUNOT, Ferdinand. *Histoire de la langue francaise des origines a 1900*. Paris, 1927, vol. 9, pt. 2:9.
14. BUDGE, Sir Ernest A. Wallis, translator. *The Queen of Sheba and Her Only Son Menyelek: the Kebra Nagast*. Oxford University Press, London, 1932

15. BURKE Edmund. *Letters on a Regicide Peace*. In *The Works of Edmund Burke*. London, 1893, 5:215.
16. BURTON, J. W. *Systems, states, diplomacy and rules*. Cambridge: The University Press, 1968, 251 p.
17. CHAY, J. *Culture and International Relations*. Praeger Publishers, One Madison Avenue, New York, NY 10010. 1990.
18. DAVIS, Cross, Mai'a K. *The European diplomatic corps : diplomats and international cooperation from Westphalia to Maastricht*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 0230500757. 244 p.
19. DER DERIAN, J. *Apie diplomatiją. Vakarų susvetimėjimo genealogija*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 190.
20. Deutscher, I. *The French Revolution and the Russian Revolution: Some Suggestive Analogies*. In *World Politics*, Vol. 4, No.3 (Apr., 1952), pp. 369-381.
21. EDELMAN, M. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vert. A. Degutis. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 111.
22. EDELMAN, M. *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana. Illinois, 1964. P. 16. Taip pat HARRIS, T. A, *I'm OK-You're OK: A Practical Guide to Transactional Analysis*. New York, 1969. p. 116.
23. EHRMANN, J., LEWIS, C., LEWIS, P. *Game, Play, Literature*. In *Yales French Studies*, No. 41, 1968.
24. ELROD, R. *The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System*. In *World Politics*, vol. 28, No. 2.(Jan., 1976), p. 159-174.
25. ERIKSON, E. *Play and actuality*. In M. W. Piers (Ed.), *Play and Development: Symposium*. New York: W.W. Norton, 1972.
26. FREY, L., FREY, M. *The Reign of the Charlatans is Over: The French Revolutionary Attack on Diplomatic Practice*. In *Journal of Modern History* 65 (December 1993): 706-744. Chicago.
27. GEERTZ, C. *Deep play: notes on the Balinese cockfight*. In *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973.
28. GOFFMAN E. *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York, 1971, p. 62.

29. GOFFMAN, E. *Fun in games*. In *Encounters*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1961 a. Taip pat GOFFMAN, E. *Role distance*. In *Encounters*. Indianapolis: Bobbs-Merrill,.
30. GRIMSTED, P. K. *The Foreign Ministers of Alexander I* (Berkeley: University of California Press 1970).
31. HAMILTON, K. AND LANGHORNE, R. *The Practice of Diplomacy; Its Evolution, Theory and Administration* London: Routledge, 1995.
32. HILL, D. J. *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*. New York, 1925, p. 3:26; A. Ruskin, *17th and 18th Century Art* (New York, n.d.), p.118; D. Seward, *The Bourbon Kings of France* (New York, 1976), p. 81; D. E. Carmack, "Law in French Diplomacy from the Treaty of Westphalia to the French Revolution" (Ph.D. diss., University of Virginia, 1963), pp. 170-75.
33. HOOK J. A. *Urban VIII: The Paradox of a Spiritual Monarchy*. In "*The Courts Europe: Politics. Patronage and Royalty, 1400-1800*, ed. A. G. Dickens (New York, 1977), p. 215.
34. HUIZINGA, J. *Homo ludens: A study of the play element in culture*. Boston: Beacon Press, 1955.
35. KIMBALL, S. T., GENNEP, Arnold Van. In *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York, 1968. p. 6:113-14.
36. LOOMIE, A. J. *The Conducteurs des Ambassadeurs of Seventeenth Century France and Spain*. *Revue belge de philologie et d'histoire* 53, nr. 2 (197.5): 333-56.
37. LOSSKY, A. *International Relations in Europe*, in *The New Cambridge Modern History*, vol. 6. ed. J. S. Bromley .Cambridge. 1970.
38. LOSSKY, A. *International Relations in Europe*. In *The New Cambridge Modern History*, vol. 6. ed. J. S. Bromley .Cambridge. 1970. p. 170..
39. LYDEKA, A. *Protokolo pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
40. MARCUSE, H. *Five lectures: Psychoanalysis, Politics, and Utopija*. Trans. By J. Shapiro and M. Weber. Beaton Press, 1970.
41. MARKSAS K., ENGELSAS. F. *Vokiečių ideologija*. Vilnius, 1974. p. 29.
42. MELISSEN, Jan. *The new public diplomacy : soft power in international relations*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. 221 p.
43. METTERNICH von, Clemens Wenzel Nepomuk Lothar. *Memoirs*, ed. Prince Richard Metternich. New York, 1880, 1:368, letter of April 7, 1798.

44. NICHOLSON, H. *Diplomacy*. London: Oxford UP, 1963.
45. NIMMO, D. D. *Popular images of politics*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1974.
46. O'BRIEN, D. H. *Mazarin's Diplomatic Corps, 1648-1661*. Winter 1977, p. 32-34
47. PETRAUSKAS, V. V., RASCÓN, A. *Ispanų – lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius. Editorial „ŽODYNAS“.2004.
48. PIAGET, J. *Play, dreams and imitation in childhood*. London: Heinemann, 1951.
49. PICAUVET, C:G. *Lettres Diplomatiques du Louis XIV*. Paris, 1930, p. 98.
50. PRZEZDZIECKI, R. *Diplomatic protocol*, 2 vol. Paris. 1934-37; et al. p. 395-403.
51. REMAK, J. *The Gentle Critic: Theodore Fontaine and German Politics*. Syracuse: Syracuse University Press. 1964, p. 13.
52. RORTY, Richard.. *Contingency, Irony and Solidarity*. psl. 53. In JOKUBAITIS, Alvydas. *Postmodernusis politikos estetinis. Politika kaip komunikacinis žaidimas*. Vilniaus universitetas. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. 2004. Vilniaus universiteto leidykla. p. 129-153.
53. SEIB, Philip M. *Headline Diplomacy. How news Coverage affects foreign policy*. Praeger/Greenwood, 188 p. ISBN:0275953742
54. SNIDAL, D. *The Game Theory of International Politics*. In *World Politics*, Vol. 38, No. 1, Oct., 1985.
55. STEPHENSON, W. *The play theory of class communication*. Chicago: University of Chicago Press, 1967.
56. STITES, Richard. *Russian Revolutionary Culture: Its Place in the History of Cultural Revolutions*. In *Culture and Revolution*, ed. Paul Dukes and John Dunkley. London, 1990, p. 134.
57. STROMBERG, R.N. *Reevaluating the French Revolution*. In *The History Teacher*, vol. 20, No. 1. (Nov., 1986), pp.87-107.
58. VAN WICKEFORT A. *L'Ambassadeur et ses fonctions*. The Hague, 1981, 1:416.

59. VIDAL Y SAURA, G. *Tratado de Derecho Diplomático*. Editorial Reus. Madrid. 1925.
60. VIRIEUX, M. *L'Ambassade a Venise du president de Saint-Andre (166&1671)*, *Revue d' histoire diplomatique* 86 (April-September 1972): 136.
61. WEBSTER, Charles. *The Foreign Policy of Castlereagh: Britain and the European Alliance, 1815-1822* .2d ed. London: G. Bell 1934.
62. WENDT, A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius. Eugrimas. 2005.
63. WIGHT, M. *Power Politics* (2nd ed.) edited by Hedley Bull & Carstaan Holbraad. Leicester: Leicester University Press, 1995.